

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ

KMM

KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN MƏLUMATI

Bakı – 2019

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASINDA ƏN YÜKSƏK HÜQUQİ QÜVVƏYƏ MALİKDİR**

**Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının
149-cu maddəsinin I hissəsi**

Təsisçi

Azərbaycan Respublikasının
Konstitusiya Məhkəməsi

1999-cu ildən nəşr olunur

Yetmiş üçüncü buraxılış

Redaksiya heyəti:

Fərhad Abdullayev (sədr)
Rauf Quliyev
Dürdanə Məmmədova
Tural Aslanov
Anar Hacızadə
Nəzrin Paşayeva
İntiqam Eyvazov

Baş redaktor

Dürdanə Məmmədova

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, Gənclər meydanı, 1.
Tel: (99412) 492-62-86, 492-98-49
Faks: (99412) 492-86-41

MÜNDƏRİCAT

I hissə

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsi Plenumunun Qərarları

H.Cəfərovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 4 dekabr 2017-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair

14 fevral 2019-cu il tarixli qərar 5

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “gün” anlayışına dair

14 fevral 2019-cu il tarixli qərar 23

II hissə

Decisions of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

Article 477.0.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan contains Article 470.2 of this Code and Articles 1.0.8 and 10.5 of the Law On Mortgage of the Republic of Azerbaijan, as well as Articles 269.11 and 307.4 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan on interpretation of Articles 3.2 and 10.5 of the Law on Mortgage of the Republic of Azerbaijan (31 May 2018) 41

III hissə

Məqalələr

Aytən MUSTAFAZADƏ. “Yeni hüquq sahəsi kimi tibb hüququnun konstitusiyə hüququ ilə qarşılıqlı əlaqəsi” 55

Elmira SÜLEYMANOVA. “Konstitusion İnsan hüquqlarının bəzi milli və beynəlxalq aspektləri” 64

İbrahim QULİYEV. “Azərbaycan Respublikasında milli suveren demokratiya və onun inkişaf problemləri” 73

Dürdanə MƏMMƏDOVA. “Qanun və hüquq mədəniyyəti” 84

Ramin QURBANOV. “Azərbaycanda “Elektron Məhkəmə” informasiya sisteminin yaradılmasından məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi istiqamətinə gedən inkişaf yolu” 90

Nazim Əliyev. Mirəli Kazımov. Respublikamızda məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi demokratik, hüquqi dövlətimizin növbəti əsas təminatlarından biri kimi 97

Mahir MƏMMƏDOV. Ombudsman təsisatı və qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məsələləri 105

Zahid CƏFƏROV. Ülkər ƏKBƏRLİ. Ərəbiyə MUSTAFAYEVA. Muxtar MUSTAFAYEV. “Понятие и особенности трудо-правовых гарантий права на заработную плату” 119

IV hissə

Tədbirlər. Görüşlər. Səfərlər 129

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

H.Cəfərovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 4 dekabr 2017-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair

14 fevral 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova, Rövşən İsmayılov (məruzəçi-hakim), Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

ərizəçi Həşim Cəfərovun vəkili Əlirza Həbilovun, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ kafedrasının dosenti Turqay Hüseynovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin V hissəsinə və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 34-cü maddəsinə müvafiq olaraq konstitusiya məhkəmə icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında H.Cəfərovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 4 dekabr 2017-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim R.İsmayılovun məruzəsini, ərizəçinin vəkilinin çıxışını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Qaratel Məhərrəmovə cavabdehlər Həsən Hacıyev, notarius Anna Maxovikova və üçüncü şəxs H.Cəfərova qarşı etibarnamənin etibarsız hesab edilməsi barədə iddia ilə məhkəməyə müraciət etmişdir.

Rusiya Federasiyası Perm şəhəri Dzerjinsk Rayon Məhkəməsinin (bundan sonra – Perm şəhəri Dzerjinsk Rayon Məhkəməsi) 31 mart 2010-cu il tarixli qətnaməsi ilə Q.Məhərrəmovanın iddiası təmin edilmiş, onun adından müəyyən hərəkətlərin yerinə yetirilməsinə dair H.Hacıyevə səlahiyyət verən etibarnamə etibarsız hesab edilmişdir.

Sonradan Q.Məhərrəmovanın ərizəsi əsasında həmin qətnamənin Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınmasına dair Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının (bundan sonra – Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyası) 4 dekabr 2017-ci il tarixli qərarı qəbul edilmişdir. Qərardada göstərilmişdir ki, tərəflər arasında Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində həmin etibarnamədən istifadə edilməklə bağlanmış əqdlərin etibarsızlığı barədə mübahisələrə baxılmış, bu işlərə baxılarkən Q.Məhərrəmovanın adından verilmiş 13 oktyabr 2005-ci il tarixli etibarnaməyə münasibət bildirilsə də, həmin etibarnamənin etibarsız hesab edilməsi məsələsi məhkəmə araşdırmasının predmeti olmamış və bu barədə Azərbaycan Respublikası ərazisində qəbul edilmiş məhkəmə aktı mövcud deyil.

H.Cəfərov Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) müraciət edərək Perm şəhəri Dzerjinsk Rayon Məhkəməsinin 31 mart 2010-cu il tarixli qətnaməsinin Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınmasına dair Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının 4 dekabr 2017-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına (bundan sonra – Konstitusiya) və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Şikayətdə qeyd edilmişdir ki, Perm şəhəri Dzerjinsk Rayon Məhkəməsində 31 mart 2010-cu il tarixli qətnamə çıxarılanadək Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində eyni tərəflər arasında eyni hüquqi mübahisəyə dair məsələyə artıq baxılmışdır. Ərizəçinin fikrincə, kassasiya instansiyası məhkəməsi mübahisələndirilən qərardadı çıxararkən 2002-ci il oktyabrın 7-də Kişinyov şəhərində im-

zalanmış, Azərbaycan Respublikasının 2004-cü il 13 yanvar tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş "Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında" Konvensiyanın (bundan sonra – Kişinyov Konvensiyası) müddəalarını tətbiq etməmiş, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Prosesual Məcəllə) 465-ci maddəsinin tələblərinə riayət etməmiş, nəticədə onun Konstitusiyanın 60-cı maddəsində təsbit edilmiş məhkəmə müdafiəsi hüququ pozulmuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu şikayətlə əlaqədar aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsinə müvafiq olaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə əsasən, məhkəmə təminatı bir tərəfdən hər kəsin pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpası məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək hüququnu, digər tərəfdən isə məhkəmələrin həmin müraciətlərə baxmaq və onlara dair ədalətli qərar qəbul etmək vəzifəsini müəyyən edir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının məhkəmə tərəfindən qərəzsiz və ədalətli müdafiə edilməsi beynəlxalq hüquqda da insanın ayrılmaz və toxunulmaz hüququ kimi tanınır. Belə ki, İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin 8-ci, "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın (bundan sonra – Konvensiya) 6-cı, "Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın 14-cü maddələrinə görə, hər bir şəxs, ona qarşı irəli sürülən istənilən cinayət ittihamına baxılması zamanı və yaxud hər hansı bir mülki prosesdə onun hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi zamanı qanun əsasında yaradılan səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən ədalətli və açıq məhkəmə araşdırması hüququna malikdir.

Konstitusiyanın 129-cu maddəsinin I hissəsinə müvafiq olaraq, məhkəmənin qəbul etdiyi qərarlar dövlətin adından çıxarılır və onların icrası məcburidir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının icrası məhkəməyə müraciət etmək hüququnun tərkib hissəsi olmaqla xüsusi önəm daşıyır ("İcra haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanu-

nunun 7, 10, 24 və 26-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin bəzi müddələri baxımından şərh edilməsinə dair” 2015-ci il 2 sentyabr tarixli Qərar).

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) də hər hansı məhkəmə tərəfindən çıxarılmış qərarın icrasını Konvensiyanın 6-cı maddəsinin mənasına uyğun olaraq məhkəmə araşdırmasının ayrılmaz tərkib hissəsi hesab etmişdir (Hornsbi Yunanıstana qarşı iş üzrə 1997-ci il 19 mart və Stamova Bolqarıstana qarşı iş üzrə 2017-ci il 19 yanvar tarixli Qərarlar).

Bir sıra hallarda xarici dövlətin məhkəmələri tərəfindən qəbul edilən qərarlar digər dövlətin ərazisində də həmin dövlətin məhkəmə qərarları ilə bərabər hüquqi qüvvəyə malik ola bilər. Məhkəmə prosesinin xarici ölkədə həyata keçirildiyi, onun tanınması və icrasının Azərbaycan Respublikasında nəzərdə tutulduğu halda, həmin icraat dövlətimizin beynəlxalq öhdəlikləri ilə yanaşı, Konstitusiyanın ədalət mühakiməsinə dair əsas prinsiplərinə uyğun həyata keçirilməlidir.

Azərbaycan Respublikasında xarici məhkəmələrin və arbitrajların qətnamələrinin tanınması və icrası qaydaları Mülki Prosesual Məcəllənin 47-50-ci fəsiləri ilə tənzimlənir.

Mülki prosesual qanunvericilik xarici dövlətin məhkəmə qətnamələrinin icrası və tanınması ilə əlaqədar həmin qətnamələri iki qrupa bölür:

- icrası tələb olunmayan qətnamələrin tanınması;
- məcburi icrası tələb olunan qətnamələrin tanınması.

Xarici məhkəmələrin Azərbaycan Respublikasında tanınan, icrası tələb olunmayan qətnamələri Mülki Prosesual Məcəllənin 459-cu maddəsində sadalanmışdır. Xarici məhkəmələrin icrası tələb olunan qətnamələrinin tanınması və icra edilməsi şərtləri isə Mülki Prosesual Məcəllənin 458-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddəyə əsasən, xarici məhkəmələrin qətnamələri Azərbaycan Respublikasının qanunlarında və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulduğu hallarda, yaxud qarşılıqlı anlaşma əsasında Azərbaycan Respublikasında tanınır və icra edilir.

Göründüyü kimi, mülki prosesual qanunvericilik Azərbaycan Respublikasında xarici məhkəmə qətnamələrinin tanınması və icra olunmasının üç halını müəyyən etmişdir:

– Azərbaycan Respublikasının qanunlarında nəzərdə tutulmuş hallarda;

– Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hallarda;

– qarşılıqlı anlaşma əsasında.

Mülki Prosesual Məcəllənin 458.2-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə başqa qaydalar nəzərdə tutulmamışsa, xarici məhkəmələrin qətnamələrinin tanınması şərtləri və qaydası və icra edilməsi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada həyata keçirilir.

Kişinyov Konvensiyasının 120-ci maddəsinin 4-cü bəndinin məzmununa müvafiq olaraq, “Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında” 1993-cü il 22 yanvar tarixli Minsk Konvensiyasının (bundan sonra – Minsk Konvensiyası) və ona əlavə edilən Protokolun müddəaları, Kişinyov Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətlə Minsk Konvensiyasına və ona əlavə edilmiş Protokola qoşulmuş, lakin Kişinyov Konvensiyasının qüvvəsini tanımayan dövlət arasındakı münasibətlərə tətbiq olunmaqda davam edir.

Beləliklə, Kişinyov Konvensiyasının bu maddəsinin tələblərini və Rusiya Federasiyası tərəfindən həmin Konvensiyanın ratifikasiya olunmadığını nəzərə alaraq qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında yaranmış münasibətlərə Minsk Konvensiyasının müddəaları tətbiq olunur.

Minsk Konvensiyasının 55-ci maddəsində qərarların tanınmasından və icrasından imtina halları müəyyən edilmişdir. Həmin maddəyə uyğun olaraq, qərarların tanınması və icrasından imtina edilməsi əsaslarından biri qərarın tanınmalı və icra edilməli olduğu Razılaşmış Tərəfin ərazisində həmin iş üzrə əvvəllər eyni tərəflər arasında, eyni predmet barəsində və eyni əsaslarla qanuni qüvvəyə minmiş qərarın və ya üçüncü dövlətin məhkəməsinin tanınmış qərarının olması, yaxud həmin Razılaşmış Tərəfin orqanı tərəfindən göstərilən iş üzrə əvvəllər icraatın qaldırılmasıdır.

Mülki Prosesual Məcəllənin 458.2-ci maddəsi baxımından qeyd edilməlidir ki, eyni məsələni tənzimləyən Mülki Prosesual Məcəllənin və Minsk Konvensiyasının müvafiq maddələri arasında məzmun fərqi yoxdur. Belə ki, Mülki Prosesual Məcəllənin 465-ci maddəsində də oxşar norma müəyyən edilmişdir. Həmin Məcəllə-

nin 465.1.3-cü maddəsinə əsasən, eyni tərəflər arasında, eyni predmetə dair və eyni əsaslar üzrə Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsi varsa və ya digər dövlətin məhkəməsində iş qaldırılmadan əvvəl Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin icraatında eyni şəxslər arasında, eyni predmet barəsində və eyni əsaslar üzrə qaldırılmış iş varsa məhkəmənin qətnaməsini məcburi qaydada icra etməkdən imtina edilməsinə yol verilir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki hüquqi mövqeyini təkrarlayaraq bir daha qeyd edir ki, məhkəmə belə işlərə baxarkən, ilk növbədə, Mülki Prosesual Məcəllənin 458 və 462-ci maddələrində göstərilən əsasların olub-olmamasını araşdırmalı, bundan sonra Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə və ya həmin Məcəllənin 465-ci maddəsində sadalanan xarici dövlətin məhkəmə qətnaməsini məcburi qaydada icra etməkdən və tanımaqdan imtina edilməsi üçün halların mövcud olub-olmamasını müəyyən etməlidir (H.Babayevin şikayəti üzrə 2017-ci il 16 mart tarixli və F.Bayramovun şikayəti üzrə 2017-ci il 20 iyul tarixli Qərarlar).

Həmçinin məhkəmələr hər hansı məsələyə baxarkən nəzərə almalıdırlar ki, hüquqi müəyyənlik prinsipi digər tələblərlə yanaşı, ən ümumi mənada mövcud hüquqi vəziyyətə aid aydınlığı və müəyyənliyi nəzərdə tutur. Bu baxımdan məhkəmələr tərəfindən qəbul olunmuş qərarlarda həll olunan işə aid bütün zəruri məsələlərə aydınlıq gətirilməli, ziddiyyətli məqamlar aradan qaldırılmalıdır. Azərbaycan Respublikasının adından çıxarılan məhkəmə aktlarında işin ədalətli həllini şübhə altına alan, ziddiyyətlər yaradan və mübahisə üzrə iştirakçıların konstitusiya məhkəmə müdafiəsi hüququna təsir göstərən müddəalar olmamalıdır (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun N.Babayevin şikayəti üzrə 2011-ci il 28 dekabr tarixli Qərarı).

Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqeyinə uyğun olaraq, məhkəmə, xarici ölkənin məhkəmə qərarının tanınması və icraya yönəldilməsinə dair vəsatətə baxarkən, ədalətli məhkəmə araşdırmasının təmin edilməsi baxımından müvafiq qərarın ilkin olaraq öyrənilməsini həyata keçirmədən verilmiş vəsatəti təmin edə bilməz. Bu cür yoxlamaların həcmi isə işin xarakterindən asılı ola bilər (Avotinq Latviyaya qarşı iş üzrə 2016-cı il 23 may tarixli Qərar).

Məhkəmələrdə baxılan mübahisənin predmetinə gəlincə qeyd edilməlidir ki, Mülki Prosesual Məcəllənin 465.1.3-cü maddəsində məhkəmə qərarını tanımaqdan və icra etməkdən imtina üçün əsas qismində mübahisələrin zahiri eyniliyi meyarı çıxış edir. İddiyanın zahiri eyniliyi dedikdə, məhkəmə tərəfindən baxılmış və ya baxılmaqda olan iddia ilə yeni verilmiş iddiyanın eyniliyi başa düşülür. İki iddiyanın elementlərinin üst-üstə düşməsi iddiaçı üçün neqativ, qadağanedici nəticələrə gətirib çıxarır.

Nəzərə alınmalıdır ki, mübahisənin predmeti iddiyanın predmeti ilə eyniləşdirilə bilməz. Mübahisənin predmeti nisbətən daha geniş anlayışdır. Belə ki, işin məhkəmə baxışı zamanı cavabdeh tərəfindən qarşılıqlı iddia irəli sürülə bilər, həmin iddiyanın da predmeti Mülki Prosesual Məcəllənin 220.3 və 264.0.3-cü maddələrinin məzmununa uyğun olaraq, məhkəmə qəraradları və qətnamələrində mübahisə predmetinin tərkib hissəsi kimi göstərilməlidir.

Bununla yanaşı, məhkəmə araşdırması zamanı, əsas iddia ərizəsində göstərilməsindən, yaxud sonradan işə baxılması əsnasında meydana gəlməsindən asılı olmayaraq, işin ədalətli həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən bir sıra mübahisəli məsələlərin həllinə yol verilir. Bu baxımdan mübahisənin predmeti dedikdə, yalnız əsas iddiyanın deyil, eyni zamanda qarşılıqlı iddiyanın və üçüncü şəxsin iddiasının predmeti, habelə tərəflərdən heç birinin qaldırmadığı, lakin məhkəmə tərəfindən müstəqil olaraq, maddi və prosesual hüquq normalarının tələbləri və mövcud məhkəmə təcrübəsi nəzərə alınmaqla həll edilən məsələlər də başa düşülməlidir.

Məhkəmənin bu cür hərəkətləri mübahisə edən tərəflərin dispoziitiv hüquqlarına müdaxilə olsa da, bu, məhkəmə prosesi çərçivəsində işi düzgün həll etmək niyyətindən irəli gəlir və konstitusiya əhəmiyyəti olan prosesual qənaət və prosesual hüquqlardan sui-istifadənin yolverilməzliyi prinsiplərinin həyata keçirilməsinə yönəlmişdir.

Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri tərəfindən iş üzrə qəbul edilmiş məhkəmə aktlarından görünür ki, etibarnamənin etibar-sızlığı nə əsas iddiyanın, nə də qarşılıqlı iddiyanın predmeti olmamışdır. Lakin məhkəmələr iddiada qaldırılan məsələnin düzgün həll edilməsi üçün qeyd edilən halı araşdırıb hüquqi qiymət verərək, onu mübahisə predmetinin tərkibinə daxil etmişlər.

Belə ki, Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsinin 19 dekabr 2007-ci il tarixli, habelə Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 13 mart 2008-ci il tarixli qətnamələrində məhkəmələr hesab etmişlər ki, iddiaçı Q.Məhərrəmovanın adından cavabdeh H.Hacıyevə verilmiş 13 oktyabr 2005-ci il tarixli etibarnamədəki imzanın Q.Məhərrəmov tərəfindən icra olunmaması həmin etibarnamədən aşkar surətdə görünür və bu hal mübahisəli əmlaka dair cavabdehlər arasında bağlanmış alqı-satqı müqaviləsinin ləğv edilməsi üçün əsas ola bilməz. Belə ki, iddiaçı Q.Məhərrəmovanın adından 13 oktyabr 2005-ci il tarixində cavabdeh H.Hacıyevin adına verilmiş etibarnamə Q.Məhərrəmovanın 2 iyun 2004-cü il tarixində qardaşı B.Məhərrəmovaya başqa şəxsə etibar etmək hüququ ilə verdiyi etibarnamə əsasında sonuncu tərəfindən imzalanmışdır. Belə vəziyyətdə göstərilən etibarnamənin Q.Məhərrəmovanın əvəzindən B.Məhərrəmov tərəfindən imzalanmasında və bu əsasla həmin etibarnamədəki imzanın Q.Məhərrəmovaya tərəfindən icra olunmamasında hər hansı formada qanunsuzluq müəyyən olunmur.

Beləliklə, Perm şəhəri Dzerjinsk Rayon Məhkəməsində iddia qaldırılmazdan əvvəl eyni şəxslər arasında mübahisəli etibarnamənin etibarsızlığı məsələsi Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin icraatında artıq mübahisə predmeti olmuşdur. Bu isə Mülki Prosesual Məcəllənin 465.1.3-cü maddəsinin tələblərinə görə, xarici dövlətin məhkəmə qətnaməsini məcburi qaydada icra etməkdən və tanımaqdan imtina üçün əsasdır.

Qeyd edilənlərə baxmayaraq, kassasiya instansiyası məhkəməsi qanunvericilik normalarının tələblərinə lazımı qaydada əməl etməyərək xarici məhkəmə qətnaməsinin tanınması üçün əsasların olub-olmamasını yetərinə araşdırmamış, həmin qətnamənin məcburi qaydada tanınmasından imtina edilməsinə yol verən halların mövcudluğuna diqqət yetirməmişdir.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, Perm şəhəri Dzerjinsk Rayon Məhkəməsinin 31 mart 2010-cu il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınmasına dair Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının 4 dekabr 2017-ci il tarixli qərarı Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsinə, Mülki Prosesual Məcəllənin 458.2 və 465.1.3-cü maddələrinə uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş he-

sab edilməlidir. İşə bu Qərada əks olunmuş hüquqi mövqələrə uyğun olaraq yenidən baxılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin V və IX hissələrini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Rusiya Federasiyası Perm şəhəri Dzerjinsk Rayon Məhkəməsinin 31 mart 2010-cu il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınmasına dair Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 4 dekabr 2017-ci il tarixli qərarı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsinə, Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 458.2 və 465.1.3-cü maddələrinə uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilsin. İşə bu Qərada əks olunmuş hüquqi mövqələrə uyğun olaraq yenidən baxılsın.

2. Qərar dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir oluna bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О проверке соответствия определения Гражданской коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики от 4 декабря 2017 года Конституции и законам Азербайджанской Республики по жалобе Г.Джафарова

14 февраля 2019 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой, Ровшана Исмаилова (судья-докладчик), Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева, адвоката заявителя Гашима Джафарова – Алирзы Габилова, эксперта – доцента кафедры международного частного и европейского права юридического факультета Бакинского государственного университета Тургая Гусейнова,

в соответствии с частью V статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики и статьей 34 Закона Азербайджанской Республики "О Конституционном суде" рассмотрел в открытом судебном заседании в порядке конституционного судопроизводства конституционное дело о проверке соответствия определения Гражданской коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики от 4 декабря 2017 года Конституции и законам Азербайджанской Республики по жалобе Г.Джафарова.

Заслушав доклад судьи Р.Исмаилова по делу, выступление адвоката заявителя, мнение эксперта, изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

Гаратель Магеррамова обратилась в суд с иском против ответчиков Гасана Гаджиева, нотариуса Анны Маховиковой и третьего лица Г.Джафарова о признании доверенности недействительной.

Решением Дзержинского районного суда города Пермь Российской Федерации (далее – Дзержинский районный суд города Пермь) от 31 марта 2010 года иск Г.Магеррамовой был удовлетворен, доверенность, наделявшая Г.Гаджиева полномочиями на осуществление определенных действий от ее имени, признана недействительной.

Впоследствии на основании заявления Г.Магеррамовой было принято определение Гражданской коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики (далее – Гражданская коллегия Верховного суда) от 4 декабря 2017 года о признании данного решения на территории Азербайджанской Республики. В определении указано, что в судах Азербайджанской Республики были рассмотрены споры между сторонами о недействительности сделок, заключенных с использованием данной доверенности, хотя при рассмотрении этих дел было выражено отношение к доверенности от 13 октября 2005 года, выданной от имени Г.Магеррамовой, тем не менее, вопрос признания данной доверенности недействительной не являлся предметом судебного разбирательства, и на территории Азербайджанской Республики нет принятого судебного акта об этом.

Г.Джафаров, обратившись в Конституционный суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный суд), просил проверить соответствие определения Гражданской коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики от 4 декабря 2017 года о признании на территории Азербайджанской Республики решения Дзержинского районного суда города Пермь от 31 марта 2010 года Конституции и законам Азербайджанской Республики.

В жалобе отмечено, что до вынесения в Дзержинском районном суде города Пермь решения от 31 марта 2010 года в судах Азербайджанской Республики уже был рассмотрен вопрос о том же правовом споре между теми же сторонами. По мне-

нию заявителя, суд кассационной инстанции при вынесении оспариваемого определения не применил положений подписанной 7 октября 2002 года в городе Кишинев Конвенции "О правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам" (далее – Кишиневская конвенция), утвержденной Законом Азербайджанской Республики от 13 января 2004 года, а также не соблюдал требований статьи 465 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданский процессуальный кодекс), в итоге было нарушено его право на судебную защиту, закрепленное в статье 60 Конституции.

В связи с жалобой Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить следующее.

В соответствии с частью I статьи 60 Конституции каждому гарантируется защита его прав и свобод в административном порядке и в суде.

На основании сформированной Пленумом Конституционного суда правовой позиции, судебная гарантия устанавливает с одной стороны, право каждого обращаться в суд с целью восстановления нарушенных прав и свобод, а с другой – обязанность судов рассматривать данные обращения и принимать по ним справедливые решения.

Беспристрастная и справедливая защита судом прав и свобод человека признается как неотъемлемое и неприкосновенное право человека и в международном праве. Так, согласно статье 8 Всеобщей декларации прав человека, статье 6 Конвенции "О защите прав человека и основных свобод" (далее -Конвенция), статье 14 Международного пакта "О гражданских и политических правах", каждый имеет право при рассмотрении любого уголовного обвинения, предъявляемого ему, или при определении его прав и обязанностей в каком-либо гражданском процессе, на справедливое и публичное разбирательство дела компетентным, независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона.

В соответствии с частью I статьи 129 Конституции суды выносят решения от имени государства, исполнение которых обязательно.

Согласно сформированной Пленумом Конституционного суда правовой позиции, исполнение вступившего в законную силу решения суда, являясь составной частью права обращения в суд, имеет особое значение (Постановление "О толковании статей 7, 10, 24 и 26 Закона Азербайджанской Республики "Об исполнении" с точки зрения некоторых положений Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики" от 2 сентября 2015 года).

Европейский суд по правам человека (далее – Европейский суд) в соответствии со смыслом статьи 6 Конвенции также признал исполнение решения, принятого тем или иным судом, неотъемлемой составной частью судебного разбирательства (решения от 19 марта 1997 года по делу Хорнсби против Греции и от 19 января 2017 года по делу Стамова против Болгарии).

В ряде случаев решения, принятые судами иностранного государства, могут обладать юридической силой и на территории другого государства наравне с судебными решениями данного государства. Если судебный процесс проходит в зарубежной стране, и его признание и исполнение предусматривается в Азербайджанской Республике, то данное производство, наряду с международными обязательствами нашего государства, должно осуществляться в соответствии с основными принципами Конституции относительно правосудия.

Правила признания и исполнения решений иностранных судов и арбитражей в Азербайджанской Республике регулируются главами 47-50 Гражданского процессуального кодекса.

Гражданско-процессуальное законодательство подразделяет решения судов иностранного государства в связи с их исполнением и признанием на две группы:

- признание решений, не подлежащих исполнению;
- признание решений, подлежащих принудительному исполнению.

Признанные в Азербайджанской Республике решения иностранных судов, не подлежащие исполнению, перечислены в статье 459 Гражданского процессуального кодекса. А условия признания и исполнения решений иностранных судов, подлежащих исполнению, предусмотрены в статье 458 Гражданского процессуального кодекса. На основании данной

статьи решения иностранных судов подлежат признанию и исполнению в Азербайджанской Республике в случаях, предусмотренных законами или международными договорами, к которым присоединилась Азербайджанская Республика, или на основе взаимопонимания.

Как видно, гражданско-процессуальное законодательство установило три случая признания и исполнения решений иностранных судов в Азербайджанской Республике:

- в случаях, предусмотренных законами Азербайджанской Республики;
- в случаях, предусмотренных международными договорами, к которым присоединилась Азербайджанская Республика;
- на основе взаимопонимания.

Согласно статье 458.2 Гражданского процессуального кодекса, признание и исполнение решений иностранных судов осуществляется при условиях и в порядке, предусмотренных в данном Кодексе, если международными договорами, к которым присоединилась Азербайджанская Республика, не предусмотрены иные правила.

В соответствии с содержанием пункта 4 статьи 120 Кишиневской Конвенции, положения Минской Конвенции "О правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам" (далее – Минская Конвенция) от 22 января 1993 года и Протокола к ней продолжают применяться в отношениях между государством – участником Кишиневской Конвенции и государством, являющимся участником Минской Конвенции и Протокола к ней, для которого Кишиневская Конвенция не вступила в силу.

Таким образом, с учетом требований данной статьи Кишиневской Конвенции и нератификации Российской Федерацией этой Конвенции следует отметить, что к отношениям, сложившимся между Азербайджанской Республикой и Российской Федерацией, применяются положения Минской Конвенции.

В статье 55 Минской Конвенции установлены случаи отказа в признании и исполнении решений. В соответствии с данной статьей, в признании и исполнении решений может быть отказано в том числе в случае, если по делу между теми же сторонами, о том же предмете и по тому же основанию на территории Дого-

варивающейся Стороны, где должно быть признано и исполнено решение, было уже ранее вынесено вступившее в законную силу решение или имеется признанное решение суда третьего государства, либо если учреждением этой Договаривающейся Стороны было ранее возбуждено производство по данному делу.

С точки зрения статьи 458.2 Гражданского процессуального кодекса следует отметить отсутствие разницы в содержании между соответствующими статьями Гражданского процессуального кодекса и Минской Конвенции, регулирующими один и тот же вопрос. Так, в статье 465 Гражданского процессуального кодекса установлена аналогичная норма. На основании статьи 465.1.3 данного Кодекса, отказ от принудительного исполнения решений иностранных судов допускается, если имеется вступившее в законную силу решение судов Азербайджанской Республики по делу о спорах между одними и теми же сторонами, по одному и тому же предмету и по одним и тем же основаниям, или до возбуждения дела в суде другого государства в производстве судов Азербайджанской Республики уже имеется дело о спорах между одними и теми же сторонами, по одному и тому же предмету и по одним и тем же основаниям.

Пленум Конституционного суда, повторяя прежнюю правовую позицию, еще раз отмечает, что суд, рассматривая такие дела, в первую очередь должен выяснить, имеются ли основания, указанные в статьях 458 и 462 Гражданского процессуального кодекса, после чего установить наличие перечисленных в международных договорах, к которым присоединилась Азербайджанская Республика, или в статье 465 данного Кодекса случаев, в которых допускается отказ от принудительного исполнения и признания решения суда иностранного государства (постановления от 16 марта 2017 года по жалобе Г.Бабаева и от 20 июля 2017 года по жалобе Ф.Байрамова).

Одновременно суды, рассматривая тот или иной вопрос, должны учитывать, что принцип правовой определенности, наряду с другими требованиями, подразумевает четкость и определенность применительно к существующему правовому положению в самом общем смысле. В этом контексте, в принимаемых судами решениях должна быть внесена ясность во все необходимые вопросы по разрешаемому делу, устранены

противоречивые моменты. В судебных актах, выносимых от имени Азербайджанской Республики, не должно быть положений, ставящих под сомнение справедливость разрешения дела, создающих противоречия и воздействующих на конституционное право участников спора на судебную защиту (Постановление Пленума Конституционного суда от 28 декабря 2011 года по жалобе Н. Бабаева).

В соответствии с правовой позицией Европейского суда, суд, рассматривая ходатайство о признании и направлении на исполнение решения суда иностранного государства, с точки зрения обеспечения справедливого судебного разбирательства не может удовлетворить поданного ходатайства без предварительного рассмотрения соответствующего решения. Объем таких проверок может зависеть от характера дела (Решение от 23 мая 2016 года по делу Авотиньш против Латвии).

Что касается предмета рассматриваемого в судах спора, следует отметить, что в статье 465.1.3 Гражданского процессуального кодекса в качестве основания для отказа от признания и исполнения решения суда выступает критерий внешней идентичности споров. Под внешней идентичностью иска подразумевается идентичность рассмотренного или рассматриваемого судом иска и вновь поданного иска. Совпадение элементов двух исков приводит к негативным, запретительным для истца последствиям.

Следует учесть, что предмет спора не может идентифицироваться с предметом иска. Предмет спора является более широким понятием. Так, в ходе рассмотрения дела в суде ответчик может подать встречный иск, предмет которого должен быть указан в соответствии с содержанием статей 220.3 и 264.0.3 Гражданского процессуального кодекса в судебных определениях и решениях, как составная часть предмета спора.

Вместе с тем, во время судебного разбирательства допускается решение ряда спорных вопросов, представляющих значение для справедливого разрешения дела, независимо от того, были они указаны в основном исковом заявлении или появились в ходе последующего рассмотрения дела. В этом контексте, под предметом спора подразумевается предмет не только основного, но и встречного иска и иска третьего лица, а также не затронутые ни одной из сторон вопросы, самостоятельно разре-

шаемые судом с учетом требований норм материального и процессуального права и существующей судебной практики.

Хотя подобные действия суда являются вмешательством в диспозитивные права спорящих сторон, тем не менее, это продиктовано стремлением правильного разрешения дела в рамках судебного процесса и направлено на осуществление принципов процессуальной экономии и недопустимости злоупотребления процессуальными правами, представляющих конституционное значение.

Из судебных актов, принятых по делу судами Азербайджанской Республики, видно, что недействительность доверенности не являлась предметом ни основного, ни встречного иска. Однако суды для правильного решения поставленного в иске вопроса рассмотрели отмеченный случай, дали ему правовую оценку и включили в состав предмета спора.

Так, в решениях Наримановского районного суда города Баку от 19 декабря 2007 года, а также Бакинского апелляционного суда от 13 марта 2008 года суды признали, что подпись в доверенности от 13 октября 2005 года, выданной от имени истца Г.Магеррамовой ответчику Г.Гаджиеву, не принадлежит Г.Магеррамовой, что явствует из данной доверенности, однако это обстоятельство не может служить основанием для расторжения заключенного между ответчиками договора купли-продажи спорного имущества. Так, доверенность, выданная 13 октября 2005 года от имени истца Г.Магеррамовой на имя ответчика Г.Гаджиева, на основании выданной 2 июня 2004 года Г.Магеррамовой своему брату Б.Магеррамову доверенности с правом передоверия другому лицу была подписана последним. Подписание в такой ситуации указанной доверенности Б.Магеррамовым вместо Г.Магеррамовой и отсутствие на этом основании подписи Г.Магеррамовой в данной доверенности ни в какой форме не является незаконным.

Таким образом, до подачи иска в Дзержинский районный суд города Пермь вопрос недействительности спорной доверенности между теми же лицами уже являлся предметом спора в производстве судов Азербайджанской Республики. А это, согласно требованиям статьи 465.1.3 Гражданского процессуального кодекса, является основанием для отказа от принудительного исполнения и признания решения суда иностранного государства.

Несмотря на вышеотмеченное, суд кассационной инстанции, не соблюдая требований норм законодательства, недостаточно изучил вопрос о наличии или отсутствии оснований для признания решения иностранного суда, не уделил внимания обстоятельствам, допускающим отказ от принудительного признания данного решения.

Учитывая вышеуказанное, Пленум Конституционного суда приходит к такому выводу, что определение Гражданской коллегии Верховного суда от 4 декабря 2017 года о признании на территории Азербайджанской Республики решения Держинского районного суда города Пермь от 31 марта 2010 года следует признать утратившим силу из-за несоответствия части I статьи 60 Конституции, статьям 458.2 и 465.1.3 Гражданского процессуального кодекса. Дело необходимо пересмотреть в соответствии с отраженными в настоящем Постановлении правовыми позициями.

Руководствуясь частями V и IX статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 52, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики "О Конституционном суде", Пленум Конституционного суда

П О С Т А Н О В И Л:

1. Определение Гражданской коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики от 4 декабря 2017 года о признании на территории Азербайджанской Республики решения Держинского районного суда города Пермь Российской Федерации от 31 марта 2010 года признать утратившим силу из-за несоответствия части I статьи 60 Конституции, статьям 458.2 и 465.1.3 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики. Дело пересмотреть в соответствии с отраженными в настоящем Постановлении правовыми позициями.

2. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

3. Постановление опубликовать в газетах "Азербайджан", "Республика", "Халг газети", "Бакинский рабочий" и "Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики".

4. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “gün” anlayışına dair

14 fevral 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova, Rövsən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov (məruzəçi hakim) və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun Dövlət ittihamının müdafiəsi üzrə idarəsinin rəisi, III dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri İlqar Cəfərov, Azərbaycan Respublikası Hərbi Prokurorluğunun İstintaqa nəzarət şöbəsinin prokuroru, ədliyyə mayoru Fərəc Sayılov və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İnzibati və hərbi qanunvericilik şöbəsinin məsləhətçisi Kəmalə Paşayevanın,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Kəmalə Nəzərovanın,

mütəxəssis Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi İncilab Nəsirovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “gün” anlayışının hansı müddəti ehtiva etməsinin şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusu əsasında konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim İ.Nəcəfovun məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssisin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 333-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin subyektlərinin hərbi hissəni və ya xidmət yerini özbaşına tərk etmələri və ya üzrlü səbəblər olmadan xidmət yerinə vaxtında gəlməmələri halları üzrə həmin maddədə göstərilən “gün” anlayışının hansı müddəti ehtiva etməsinin şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Sorğu onunla əsaslandırılmışdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin subyektlərinin hərbi hissəni özbaşına tərk etmə və ya xidmət yerinə vaxtında gəlməmələrinin günlərlə hesablandığı hallarda onların əməllərinə cinayət hüquqi qiymət verilməsi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində ziddiyyətlər yaranmışdır. Belə ki, məhkəmələr tərəfindən əksər hallarda Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 333.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2005-ci il 18 iyul tarixli Qərarına istinad edilərək hərbi qulluqçular hərbi hissəni və ya xidmət yerini tərk etdikləri və xidmət yerinə gəlmədikləri andan növbəti gün eyni saatadək olan müddət 1 gün kimi hesablanmaqla Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsi ilə təqsirli bilinərək məhkum edilirlər.

Lakin bəzi məhkəmələr bu müddətin hesablanması ilə bağlı fərqli mövqeyə əsaslanaraq göstərmişlər ki, Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində müddətlər saatlarla deyil, günlərlə göstərildiyinə görə, həmin maddədə nəzərdə tutulmayan vaxt ölçüsü kimi saat istinad edilməsi və şəxsin cinayət məsuliyyətinə günün deyil, saatın keçməsi ilə bağlı cəlb edilməsi hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərinə ziddir. Bu halda məhkəmələr Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət-Prosessual Məcəlləsi) 202.1-ci maddəsinə istinad edərək belə nəticəyə

gəlirlər ki, cinayət mühakimə icraatı zamanı həmin Məcəllə ilə müəyyən edilmiş müddətlər saatlar, günlər, aylar, illərlə hesablanır və Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində göstərilən müddət günün bitməsi və növbəti günün başlaması kimi gecə saat 12:00-dan sonra hesablanmalıdır.

Göstərilənlərə əsasən sorğuverən hesab edir ki, məhkəmələr tərəfindən Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “gün” anlayışına cinayət-prosessual qanunvericiliyinə istinad olunmaqla cinayət hüquqi qiymət verilməsi həmin maddənin tətbiqi sahəsində ziddiyyətlər yaradır.

Sorğu ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıların qeyd olunmasını zəruri hesab edir.

Cinayət Məcəlləsinin 333.1-ci maddəsinə əsasən, çağırış üzrə hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçunun öz hərbi hissəsini və ya xidmət yerini özbaşına tərk etməsi və ya üzrlü səbəblər olmadan öz xidmət yerinə vaxtında gəlməməsi üç gündən artıq, lakin on gündən çox olmadıqda və ya üç gündən az olsa belə, eyni əməllər altı ay ərzində təkrar törədildikdə bir ilədək müddətə intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama ilə cəzalandırılır.

Cinayət Məcəlləsinin qeyd olunan maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin ictimai təhlükəliliyi ondan ibarətdir ki, həmin əməlin törədilməsi ilə hərbi qulluq keçmənin qanunla müəyyən edilmiş qaydalarına qəsd edilməsi Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrində intizamın aşağı səviyyəyə düşməsinə, ordunun döyüş qabiliyyətinin zəifləməsinə səbəb olur. Qeyd olunan cinayətin obyektivi hərbi xidmət keçmənin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydasıdır. Cinayət Məcəlləsinin 333.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin obyektiv cəhəti aşağıdakı əlamətlərdən ibarətdir:

- hərbi hissəni və ya xidmət yerini özbaşına tərk etmə və üzrlü səbəb olmadan öz xidməti yerinə vaxtında gəlməmə;
- həmin əməlin 3 gündən artıq, lakin 10 gündən çox olmamaqla davam etməsi, yaxud həmin əməllərin 3 gündən az olsa da, 6 ay ərzində təkrar törədilməsi.

Göstərilən cinayətin obyektiv cəhətinin zəruri əlamətlərindən biri özbaşına tərk etmənin və ya vaxtında gəlməmənin müddətləridir. Qeyd olunan əməllərin cinayət məsuliyyətinə səbəb olması üçün özbaşına tərk etmə və ya vaxtında gəlməmə 3 gündən 10 gü-

nədək olmalı, yaxud 3 gündən az olsa belə, 6 ay ərzində təkrar törədilməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində göstərilən cinayətin subyektlərinin hərbi hissəni və ya xidmət yerini özbaşına tərk etmələri və ya üzrlü səbəblər olmadan xidmət yerinə vaxtında gəlməmələri halları üzrə həmin maddədə göstərilən “gün” anlayışının hansı müddətləri ehtiva etməsinin dəqiq müəyyən edilməsi həmin cinayətin obyektiv cəhətinin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bunun düzgün müəyyən olunmaması həmin əməlin cinayət məsuliyyətinə səbəb olub-olmamasının araşdırılmasında səhv nəticələrə gətirib çıxara bilər.

Qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsinin şərh edilməsi ilə bağlı bir neçə qərar qəbul edərək mühüm hüquqi mövqelər formalaşdırmışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Hərbi qulluqçuların statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinin birinci hissəsinin və 3-cü maddəsinin, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2001-ci il 26 oktyabr tarixli Qərarında göstərmişdir ki, “Hərbi qulluqçuların statusu haqqında” Qanunun 2-ci maddəsinin birinci hissəsində göstərilən şəxslər öz hərbi hissəsini və ya xidmət yerini özbaşına tərk etməsinə və ya üzrlü səbəblər olmadan öz xidmət yerinə vaxtında gəlməməsinə görə Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 333.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2005-ci il 18 iyul tarixli Qərarında bu maddənin obyektiv cəhətini nəzərə alaraq belə qənaətə gəlmişdir ki, həmin maddədə göstərilən müddətlərin əvvəli hərbi qulluqçunun öz hərbi hissəsini və ya xidmət yerini özbaşına tərk etdiyi andan və ya üzrlü səbəblər olmadan öz xidmət yerinə müəyyən edilmiş müddətdə gəlmədiyi vaxtdan hesablanır.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 333.1 və 333.3-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2017-ci il 2 iyun tarixli Qərarında da göstərildiyi kimi, həmin maddələrin dispozisiyasında əməlin müəyyən müddət ərzində təkrar törədilməsi hərbi hissəni özbaşına tərk etmə cinayətinin

obyektiv cəhətinin tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, hərbi hissəni və ya xidmət yerini özbaşına tərk etməyə görə Cinayət Məcəlləsinin 333.1-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti o zaman yaranır ki, hərbi hissəni və ya xidmət yerini özbaşına tərk etmə və ya üzrlü səbəblər olmadan öz xidmət yerinə vaxtında gəlməmə müddəti üç gündən artıq, lakin on gündən çox olmasın, yaxud üç gündən az olsa da, eyni əməllər altı ay ərzində təkrar törədilmiş olsun.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində göstərilən “gün” anlayışı şərh edilərkən məhz həmin Məcəllənin vəzifə və prinsipləri, hüquqi müəyyənlik prinsipi, eləcə də Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bu maddə ilə bağlı Qərarlarında formalaşdırdığı hüquqi mövqelər əsas götürülməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun hüquqi müəyyənlik prinsipi ilə bağlı formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, hüquqi müəyyənlik prinsipi hüququn aliliyinin əsas aspektlərindən biri kimi çıxış edir. Hər bir qanunun və ya onun hər hansı bir müddəasının hüquqi müəyyənlik prinsipinə cavab verməsi olduqca vacibdir. Bunun təmin edilməsi üçün hüquq normaları birmənalı və aydın olmalıdır. Bu öz növbəsində hər kəsə onun hüquq və azadlıqlarını müdafiə edəcəyinə, hüquq tətbiq edən hərəkətlərinin isə proqnozlaşdırıla bilən olacağına əminlik verməlidir (“Azərbaycan Respublikasında hərbi xidmətə çağırışın əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin və Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 180.3-cü maddəsinin müddəalarının şərh edilməsinə dair” 2008-ci il 22 sentyabr tarixli Qərar).

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi bir çox qərarlarında göstərmişdir ki, əsas hüquqların məhdudlaşdırılması yalnız o halda qanunla müəyyən olunmuş hesab edilə bilər ki, şüurlu şəxs norma ilə tanış olaraq və hüquqsünasın yardımına və ya məhkəmə təcürbəsində müraciət etmədən öz hərəkətlərinin nəticələrini kifayət qədər dəqiq dəyərləndirə bilsin. Məhkəmə həmçinin hesab etmişdir ki, baxılan aspektdə hüquqi müəyyənlik üçün əsas təhlükəni hədsiz ümumi ifadələr, əsas terminlərin açıqlanmaması və ya eyni terminlərin müxtəlif qanunlarda müxtəlif şərtlərinin mövcudluğu yaradır (Landvreugd Hollandiyaya qarşı iş üzrə 2002-ci il 4 iyun tarixli;

Brumarescu Rumıniyaya qarşı iş üzrə 1999-cu il 28 oktyabr tarixli Qərarlar).

Bu baxımdan Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir daha vurğulayır ki, cinayət hüquq normalarının dəqiqliyi, aydınlığı, birmənəliliklərinin ümumhüquqi meyarları hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi prinsipindən irəli gəlir və bu meyarlar Cinayət Məcəlləsinin qanunçuluq prinsipinin təmin edilməsinə xidmət edir. Belə ki, hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərlik və qanunçuluq prinsiplərinin təmin edilməsi yalnız cinayət hüquq normalarının bütün hüquq tətbiq edən orqanlar tərəfindən vahid anlaşılması və şərhli nəticəsində mümkündür. Əksinə, qanunçuluq prinsipi baxımından hüquq normalarının məzmununun qeyri-müəyyənliyi hüquq tətbiqetmə prosesində hədsiz mülahizələrə və özbaşınalığa gətirib çıxarmaqla bərabərlik, qanunun aliliyi prinsiplərini pozmuş olar.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsində “gün” anlayışına açıqlama verilmədiyi üçün bu anlayışa izah vermək məqsədi ilə həmin qanunvericiliyə daha yaxın olan və cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsinin hüquqi prosedurlarını müəyyən edən Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə müraciət olunmalıdır.

Bununla bağlı qeyd olunmalıdır ki, cinayət qanunvericiliyi onun qarşısında duran üç vəzifəni müəyyən edir. Bu, ilk növbədə, cinayət qanunvericiliyində göstərilən obyektləri cinayətkar qəsdlərdən qorumaq; sülhü və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etmək; cinayətlərin qarşısını almaqdır. Həmin vəzifələri həyata keçirmək üçün Cinayət Məcəlləsinin cinayət məsuliyyətinin əsaslarını və prinsiplərini, şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət üçün təhlükəli olduğuna görə cinayət sayılan əməllərin dairəsini və həmin cinayətlərin törədilməsinə görə tətbiq edilən cəzaların növlərini, həddini və həcmi, habelə digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirləri müəyyən edir.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyi isə cinayət əlamətlərini əks etdirən əməllərin cinayət olub-olmamasını, cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin təqsirli olub-olmamasını, habelə cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törətməkdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin cinayət təqibinin və müdafiəsinin prosedurlarını müəyyən edir (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 1.1-ci maddəsi).

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təyinatı cinayət hesab edilən hər bir hadisənin açılmasına, cinayət törətmiş şəxslərin ifşa və məhkum edilməsinə, təqsirsiz şəxslərin təqib və məhkum edilmə-

sinin qarşısının alınmasına xidmət edir. Başqa sözlə, Cinayət- Prosesual Məcəlləsi cinayət hüquq normalarının tətbiq edilməsi üçün prosesual vasitələri müəyyən edir.

Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin normaları Cinayət Məcəlləsinin normalarına dəyişikliklər və ya düzəlişlər edə bilməz, onlar yalnız Cinayət Məcəlləsinin normalarının reallaşdırılmasına istiqamətlənməlidir. Buna görə, normalar arasında kolliziyalar müəyyən edildikdə, ilk növbədə, Cinayət Məcəlləsinin müvafiq normalarının müddəaları aydınlaşdırılmalı, daha sonra isə Cinayət-Prosesual Məcəlləsinə müraciət edilməlidir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 18 və 83.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2010-cu il 6 sentyabr tarixli Qərarı).

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarındakı yanaşma belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmayan hər hansı anlayışın cinayət-prosesual qanunvericiliyində müəyyən edilmiş açıqlaması Cinayət Məcəlləsinin məqsəd və vəzifələrinə, prinsiplərinə, eləcə də hüquqi müəyyənlik prinsipinə uyğun gəlmiş halda cinayət hüquq normasının tətbiqi zamanı nəzərə alın bilər.

Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 202-ci maddəsində prosesual müddətlərin hesablanması qaydasından bəhs olunur. Həmin maddəyə əsasən, cinayət mühakimə icraatı zamanı bu Məcəllə ilə müəyyən olunmuş müddətlər saatlar, günlər, aylar və illərlə hesablanır. Cinayət mühakimə icraatı zamanı müddətlər günlərlə hesablanarkən müddət birinci gün gecə saat 12-də başlayır və müddətin sonuncu günü gecə saat 12-də qurtarır.

Göründüyü kimi, qanunverici bu maddədə gün anlayışının başlanğıcını və qurtarmasını 24 saat (sutka) çərçivəsində müəyyən etmişdir.

Bununla bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsində “gün” anlayışının izahı verilmədiyi üçün həmin Məcəllənin 333-cü maddəsində göstərilən “gün” anlayışı məhz cinayət-prosesual qanunvericiliyində işlədilən 24 saatlıq müddət (sutka) mənasında başa düşülməlidir. Bu baxımdan qeyd olunmalıdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində göstərilən müddətlər çağırış üzrə hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçunun öz hərbi hissəsini və ya xidmət yerini özbaşına tərk etdiyi və ya üzrlü

səbəblər olmadan öz xidmət yerinə vaxtında gəlmədiyi andan bir günün 24 saat olması nəzərə alınmaqla hesablanmalıdır (məsələn, hərbi qulluqçu öz hərbi hissəsini səhər saat 9:00-da tərk etdikdə tərk etmənin bir günü növbəti gün səhər saat 9:00-da bitir). Belə yanaşma Cinayət Məcəlləsinin məqsəd və vəzifələri, prinsipləri ilə ziddiyət təşkil etmir, hüquqi müəyyənlik prinsipindən irəli gəlir və Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun yuxarıda qeyd olunan hüquqi mövqelərinə uyğundur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Konstitusiyanın Preambulasını rəhbər tutaraq qeyd edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində qeyd olunan “gün” anlayışına belə şərh verilməsi ölkəmizin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq və hərbi intizamı möhkəmləndirmək, Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin döyüş hazırlığını yüksəltmək məqsədinə xidmət etmiş olur.

Konstitusiyanın Preambulasında Azərbaycan xalqının Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq niyyəti bəyan edilmişdir. Bu niyyətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə dövlət vətəndaşlara münasibətdə vəzifələr müəyyən etmişdir.

Konstitusiyanın IV fəslində nəzərdə tutulan vətəndaşların əsas vəzifələrindən biri də vətəni müdafiədir. Konstitusiyanın 76-cı maddəsinin I hissəsinə görə, vətəni müdafiə hər bir vətəndaşın borcudur. Qanunla müəyyən edilmiş qaydada vətəndaşlar hərbi xidmət keçirlər.

Hərbi xidmət keçmənin qaydaları “Hərbi vəzifə və hərbi xidmət haqqında” və “Hərbi qulluqçuların statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunları, “Hərbi xidmətkeçmə haqqında” Əsasnamə, Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin İntizam Nizamnaməsi və digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən olunur. Hərbi qulluqçular Azərbaycan Respublikasının qanunlarında və hərbi nizamnamələrdə müəyyən olunmuş hərbi intizama ciddi riayət etməlidirlər. Hərbi intizama ciddi riayət olunmaması cinayət qanunu ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərin pozulması ilə nəticələnir.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “gün” anlayışı 24 saatlıq müddəti ehtiva edir.

Həmin maddədə göstərilmiş müddətlər çağırış üzrə hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçunun öz hərbi hissəsini və ya xidmət yerini özbaşına tərk etdiyi və ya üzrlü səbəblər olmadan öz xidmət yerinə vaxtında gəlmədiyi andan bir günün 24 saat olması nəzərə alınmaqla hesablanmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A   A L D I :

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 333-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “gün” anlayışı 24 saatlıq müddəti ehtiva edir.

Həmin maddədə göstərilmiş müddətlər çağırış üzrə hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçunun öz hərbi hissəsini və ya xidmət yerini özbaşına tərk etdiyi və ya üzrlü səbəblər olmadan öz xidmət yerinə vaxtında gəlmədiyi andan bir günün 24 saat olması nəzərə alınmaqla hesablanır.

1. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О понятии «суток», предусмотренном в статье 333 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики

14 февраля 2019 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Исы Наджафова (судья-докладчик) и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

представителей заинтересованных субъектов – начальника Управления по защите государственного обвинения Генеральной прокуратуры Азербайджанской Республики, государственного советника юстиции III класса Ильгара Джафарова, прокурора Отдела по надзору за следствием Военной прокуратуры Азербайджанской Республики, майора юстиции Фараджа Саилова и консультанта Отдела административного и военного законодательства Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Кямали Пашаевой,

эксперта – доцента кафедры уголовного права и криминологии Бакинского государственного университета, доктора философии по праву Кямали Назаровой,

специалиста – судьи Верховного суда Азербайджанской Республики Ингилаба Насирова,

в соответствии с частью IV статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики рассмотрел в открытом судебном заседании в порядке особого конституционного производства

конституционное дело на основании запроса Прокуратуры Азербайджанской Республики относительно толкования вопроса о том, какой срок включает понятие «суток», предусмотренное в статье 333 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики.

Заслушав доклад судьи И.Наджафова по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов и специалиста, мнение эксперта, изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

Прокуратура Азербайджанской Республики, обратившись с запросом в Конституционный суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный суд), просила дать толкование вопроса о том, какой срок включает указанное в статье 333 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики (далее – Уголовный кодекс) понятие «суток» по фактам самовольного оставления субъектами преступления, предусмотренного в данной статье, воинской части или места службы, а равно неявки в срок без уважительных причин на службу.

Запрос был основан тем, что при исчислении в сутках самовольного оставления субъектами преступления, предусмотренного в статье 333 Уголовного кодекса, воинской части или места службы, а равно неявки в срок без уважительных причин в судебной практике возникли противоречия, связанные с дачей уголовно-правовой оценки их деяний. Так, суды в большинстве случаев, ссылаясь на Постановление Пленума Конституционного суда «О толковании статьи 333.1 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики» от 18 июля 2005 года, признают виновными и осуждают военнослужащих по статье 333 Уголовного кодекса с исчислением 1 суток с момента оставления ими воинской части или места службы и неявки на службу до того же часа следующего дня.

Однако некоторые суды, основываясь на иной позиции, связанной с исчислением данного срока, показали, что из-за указания в статье 333 Уголовного кодекса сроков не в часах, а в сутках, ссылка на часы, как не предусмотренную в данной

статье меру времени, и привлечение лица к уголовной ответственности в связи с истечением не суток, а часов противоречат требованиям принципа правовой определенности. В этом случае суды, ссылаясь на статью 202.1 Уголовно-процессуального кодекса Азербайджанской Республики (далее – Уголовно-процессуальный кодекс), приходят к такому выводу, что во время уголовного судопроизводства сроки, установленные данным Кодексом, исчисляются часами, сутками, месяцами и годами, и срок, указанный в статье 333 Уголовного кодекса, как окончание суток и начало следующих суток, должен исчисляться после 12:00 часов ночи.

На основании вышеуказанного запросодатель считает, что дача судами со ссылкой на уголовно-процессуальное законодательство уголовно-правовой оценки понятия «суток», предусмотренного в статье 333 Уголовного кодекса, вызывает противоречия в области применения данной статьи.

В связи с запросом Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить следующее:

На основании статьи 333.1 Уголовного кодекса, самовольное оставление воинской части или места службы, а равно неявка в срок без уважительных причин на службу продолжительностью свыше трех суток, но не более десяти суток, либо хотя и менее трех суток, но повторно в течение шести месяцев, совершенные военнослужащим, проходящим военную службу по призыву наказываются содержанием в дисциплинарной воинской части на срок до одного года.

Общественная опасность преступления, предусмотренного в упомянутой статье Уголовного кодекса, заключается в том, что в результате совершения данного деяния посягательство на установленные законом правила прохождения военной службы приводит к подрыву дисциплины в Вооруженных силах Азербайджанской Республики, ослаблению боеспособности армии. Объектом упомянутого преступления является установленный законодательством порядок прохождения военной службы. Объективная сторона состава преступления, предусмотренного в статье 333.1 Уголовного кодекса, состоит из следующих признаков:

– самовольного оставления воинской части или места службы, а равно неявки в срок без уважительных причин на службу;

– продолжения данного деяния свыше 3 суток, но не более 10 суток, либо хотя и менее 3 суток, но повторно в течение 6 месяцев.

Одним из необходимых признаков объективной стороны указанного преступления являются сроки самовольного оставления или неявки в срок. Для того, чтобы отмеченные деяния подлежали уголовной ответственности, самовольное оставление или неявка в срок должны продолжаться от 3 до 10 суток или же хотя и менее 3 суток, но повторно в течение 6 месяцев.

Пленум Конституционного суда считает, что точное определение того, какие сроки включает указанное в статье 333 Уголовного кодекса понятие «суток» по фактам самовольного оставления воинской части или места службы, а равно неявки в срок без уважительных причин на службу, совершенных субъектами преступления, предусмотренного в этой статье, представляет особое значение для установления объективной стороны данного преступления. Неверное определение этого может привести к ошибочным последствиям при рассмотрении того, подлежит ли данное деяние уголовной ответственности.

Следует отметить, что Пленум Конституционного суда, приняв несколько постановлений в связи с толкованием статьи 333 Уголовного кодекса, сформировал важные правовые позиции.

В Постановлении «О толковании части первой статьи 2 и статьи 3 Закона Азербайджанской Республики “О статусе военнослужащих”, статьи 333 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики» от 26 октября 2001 года Пленум Конституционного суда отметил, что за самовольное оставление воинской части или места службы или неявки в срок без уважительных причин на службу лица, указанные в части первой статьи 2 Закона «О статусе военнослужащих», несут уголовную ответственность по статье 333 Уголовного кодекса.

В Постановлении «О толковании статьи 333.1 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики» от 18 июля 2005 года Пленум Конституционного суда, учитывая объективную сторону данной статьи, пришел к такому выводу, что начало указанных в этой статье сроков исчисляется с момента самовольного оставления военнослужащим воинской части или места службы или неявки в срок без уважительных причин на службу.

Как указано в Постановлении Пленума Конституционного суда «О толковании статей 333.1 и 333.3 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики» от 2 июня 2017 года, повторное совершение деяния в течение определенного срока предусмотрено в диспозиции данных статей как составной признак объективной стороны преступления, связанного с самовольным оставлением воинской части. Так, уголовная ответственность по статье 333.1 Уголовного кодекса за самовольное оставление воинской части или места службы возникает в том случае, если самовольное оставление воинской части или места службы, а равно неявка в срок без уважительных причин на службу продолжаются свыше трех суток, но не более десяти суток, либо хотя и менее трех суток, но совершаются повторно в течение шести месяцев.

Пленум Конституционного суда считает, что при толковании понятия «суток», указанного в статье 333 Уголовного кодекса, необходимо руководствоваться задачами и принципами именно этого Кодекса, принципом правовой определенности, а также правовыми позициями, сформированными Пленумом Конституционного суда в связи с данной статьей.

Согласно правовой позиции, сформированной Пленумом Конституционного суда в связи с принципом правовой определенности, принцип правовой определенности выступает как один из основных аспектов верховенства права. Весьма важно, чтобы любой закон либо то или иное его положение отвечали принципу правовой определенности. Для обеспечения этого правовые нормы должны быть однозначны и ясны. Это, в свою очередь, должно давать каждому уверенность в защите его прав и свобод и возможности прогнозирования действий правоприменяющего (Постановление «О толковании положений статьи 21 Закона Азербайджанской Республики

«Об основах призыва на военную службу в Азербайджанской Республике» и статьи 180.3 Кодекса Азербайджанской Республики об исполнении наказаний» от 22 сентября 2008 года).

Во многих постановлениях Европейского суда по правам человека указано, что ограничение основных прав может считаться установленным законом лишь в том случае, если сознательное лицо, ознакомившись с нормой и не обратившись к помо-

ши юриста или судебной практике, может достаточно точно оценить последствия своих действий. Суд также признал, что в рассматриваемом аспекте основную угрозу правовой определенности представляет множество общих выражений, нераскрытые основные термины или различное толкование одних и тех же терминов в разных законах (постановление от 4 июня 2002 года по делу Ландвреугд против Голландии; постановление от 28 октября 1999 года по делу Брумареску против Румынии).

В этом контексте Пленум Конституционного суда еще раз подчеркивает, что общеправовые критерии точности, ясности, однозначности уголовно-правовых норм вытекают из принципа равенства всех перед законом и судом и данные критерии служат обеспечению принципа законности Уголовного кодекса. Так, обеспечение принципов равенства всех перед законом и судом и законности возможно лишь в результате единообразного понимания и толкования уголовно-правовых норм всеми правоприменительными органами. Напротив, неопределенность содержания правовых норм с точки зрения принципа законности может не только привести к безграничным суждениям, произволу, но и нарушить принципы равенства, верховенства закона в правоприменительном процессе.

Пленум Конституционного суда считает, что в целях разъяснения понятия «суток» из-за его нераскрытости в Уголовном кодексе необходимо обратиться к наиболее близкому данному законодательству Уголовно-процессуальному кодексу, устанавливающему правовые процедуры применения уголовно-правовых мер.

В связи с этим следует отметить, что уголовное законодательство определяет стоящие перед ним три задачи. Это, – в первую очередь, охрана указанных в уголовном законодательстве объектов от преступных посягательств; обеспечение мира и безопасности человечества; предупреждение преступлений. Для осуществления данных задач Уголовный кодекс устанавливает основания и принципы уголовной ответственности, круг деяний, считающихся преступлениями в силу представляемой ими угрозы для личности, общества и государства, виды, предел и объем наказаний, применяемых за совершение этих преступлений, а также иные меры уголовно-правового характера.

Уголовно-процессуальным законодательством определяются наличие или отсутствие состава преступления в деяниях, отражающих признаки преступления, виновность или невиновность лица, обвиняемого в совершении преступления, а также процедуры уголовного преследования и защиты лица, подозреваемого или обвиняемого в совершении деяния, предусмотренного уголовным законом (статья 1.1 Уголовно-процессуального кодекса).

Назначение Уголовно-процессуального кодекса служит раскрытию всякого деяния, считающегося преступлением, изобличению и осуждению лиц, совершивших преступление, предотвращению преследования и осуждения невиновных лиц. Иными словами, Уголовно-процессуальный кодекс устанавливает процессуальные средства для применения норм уголовного права.

Нормы Уголовно-процессуального кодекса не могут вносить изменения или поправки в нормы Уголовного кодекса, они должны быть направлены лишь на реализацию норм Уголовного кодекса. Поэтому при выявлении коллизий между нормами, в первую очередь, следует внести ясность в положения соответствующих норм Уголовного кодекса, после чего обратиться к Уголовно-процессуальному кодексу (Постановление Пленума Конституционного суда «О толковании статей 18 и 83.1 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики» от 6 сентября 2010 года).

Подход в данном Постановлении Пленума Конституционного суда позволяет прийти к такому выводу, что определенное в уголовно-процессуальном законодательстве раскрытие того или иного понятия, не предусмотренного в Уголовном кодексе, может учитываться при применении нормы уголовного права в случае соответствия целям и задачам, принципам Уголовного кодекса, а также принципу правовой определенности.

В статье 202 Уголовно-процессуального кодекса повествуется о порядке исчисления процессуальных сроков. На основании данной статьи, во время уголовного судопроизводства сроки, установленные настоящим Кодексом, исчисляются часами, сутками, месяцами и годами. Во время уголовного судопроизводства сроки, исчисляемые сутками, начинаются в 12 часов ночи первых суток и истекают в 12 часов ночи последних суток срока.

Как видно, законодатель установил в данной статье начало и истечение понятия суток в рамках 24 часов.

В связи с этим Пленум Конституционного суда считает, что из-за отсутствия в Уголовном кодексе разъяснения понятия «суток» указанное в статье 333 данного Кодекса понятие «суток» следует понимать именно в значении 24-часового срока (суток), применяемого в уголовно-процессуальном законодательстве. В этом контексте, необходимо отметить, что сроки, указанные в статье 333 Уголовного кодекса, должны исчисляться с момента самовольного оставления воинской части или места службы, а равно неявки в срок без уважительных причин на службу, совершенных военнослужащим, проходящим военную службу по призыву, с учетом того, что сутки включают 24 часа (к примеру, при оставлении военнослужащим воинской части в 9:00 утра, сутки оставления истекают в 9:00 утра следующего дня). Такой подход не противоречит целям и задачам, принципам Уголовного кодекса, вытекает из принципа правовой определенности и соответствует вышеотмеченным правовым позициям Пленума Конституционного суда.

Руководствуясь Преамбулой Конституции, Пленум Конституционного суда отмечает, что такое толкование понятия «суток», указанного в статье 333 Уголовного кодекса, служит цели защиты суверенитета и территориальной целостности нашей страны и укрепления воинской дисциплины, повышения боевой подготовки Вооруженных сил Азербайджанской Республики.

В Преамбуле Конституции провозглашено намерение азербайджанского народа защищать независимость, суверенитет и территориальную целостность Азербайджанского государства. В целях осуществления данного намерения государство установило обязанности в отношении граждан.

К основным обязанностям граждан, предусмотренным в главе IV Конституции, относится и защита Родины. Согласно части I статьи 76 Конституции, защита Родины – долг каждого гражданина. Граждане проходят воинскую службу в установленном законом порядке.

Правила прохождения военной службы установлены законами Азербайджанской Республики «О воинской обязанности и военной службе» и «О статусе военнослужащих», Положением

«О прохождении военной службы», Дисциплинарным уставом Вооруженных сил Азербайджанской Республики и другими законодательными актами. Военнослужащим следует строго соблюдать воинскую дисциплину, установленную законами Азербайджанской Республики и воинскими уставами. Несоблюдение воинской дисциплины приводит к нарушению общественных отношений, охраняемых уголовным законом.

Учитывая вышеуказанное, Пленум Конституционного суда приходит к такому выводу, что понятие «суток», предусмотренное в статье 333 Уголовного кодекса, включает 24-часовой срок.

Сроки, указанные в данной статье, должны исчисляться с момента самовольного оставления воинской части или места службы, а равно неявки в срок без уважительных причин на службу, совершенных военнослужащим, проходящим военную службу по призыву, с учетом того, что сутки включают 24 часа.

Руководствуясь частью IV статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики «О Конституционном суде», Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

П О С Т А Н О В И Л:

1. Понятие «суток», предусмотренное в статье 333 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики, включает 24-часовой срок.

Сроки, указанные в данной статье, исчисляются с момента самовольного оставления воинской части или места службы, а равно неявки в срок без уважительных причин на службу, совершенных военнослужащим, проходящим военную службу по призыву, с учетом того, что сутки включают 24 часа.

2. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

3. Постановление опубликовать в газетах «Азербайджан», «Республика», «Халг газети», «Бакинский рабочий» и «Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики».

4. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

**ON BEHALF OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN
D E C I S I O N**

**OF THE PLENUM OF THE CONSTITUTIONAL COURT
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN**

Article 477.0.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan contains Article 470.2 of this Code and Articles 1.0.8 and 10.5 of the Law On Mortgage of the Republic of Azerbaijan, as well as Articles 269.11 and 307.4 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan on interpretation of Articles 3.2 and 10.5 of the Law on Mortgage of the Republic of Azerbaijan

31 May 2018

Baku city

The Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, consisting of Farhad Abdullayev (Chairman), Sona Salmanova, Sudaba Hasanova (Judge-Rapporteur), Rovshan Ismayilov, Jeyhun Garajayev, Rafael Gvaladze, Mahir Muradov, Isa Najafov and Kamran Shafiyev (Judge – Rapporteur),

attended by the Court Clerk – Faraid Aliyev,

Representatives of interested parties – Judges of the Baku Court of Appeal, Elshan Kazimov and Ikram Shirinov, Judge of the Baku city Nizami District Court Mazahir Sadigov, Head of the Sector of the Department of Economic Legislation of the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan Nadir Sultanov and Senior Adviser of this Department Farid Hajiyev,

Experts – Azad Talibov, Associate Professor of Civil Law Department of the Baku State University, and Assistant Professor of International Law and European Law Department, PhD in Law Natig Asgarov,

Specialists – Judge of the Civil Chamber of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan Ilgar Demirov, Senior Legal Adviser of the Corporation Law Unit of the Legal Department of the Central Bank of the Republic of Azerbaijan Rasim Mammadov, Lawyer of

the Legislation and Execution Unit of the Financial Monitoring Service of the Republic of Azerbaijan Rufat Mammadkhanli, Chairman of the Expert Group of Azerbaijan Banks Association, Lawyer Gorkhmaz Agayev and Pricewaterhouse Coopers Azerbaijan Tax and Legal Services Senior Manager Emin Karimov,

In accordance with Article 130.4 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, examined in open court hearing on special constitutional proceedings, Articles 477.2.1 of Article 477.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan and Articles 1.0.8 and 10.5 of the Law On Mortgage of the Republic of Azerbaijan Baku Court of Appeal , as well as Articles 269.11 and 307.4 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan regarding interpretation of Articles 3.2 and 10.5 of the Law On Mortgage of the Republic of Azerbaijan on the basis of applications of the Baku city Nizami District Court.

Having heard the reports of Judges K. Shafiyev and S. Hasanova on the case, the speeches of the Representatives of the interested parties and specialists, the experts' opinion, having investigated and discussed the case materials, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

D E T E R M I N E D A S F O L L O W S :

The Baku Court of Appeal having applied to the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereafter referred to as the Constitutional Court), asked for an interpretation of provisions provided for in Article 477.0.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan (hereafter referred to as the Civil Code) of the “credit line agreements”, unless the agreement expresses the commitment of the bank to extend credit to the creditor, unless otherwise provided for by the terms and conditions of the Loan Agreement, requesting that the mortgage contracts be interpreted in terms of the possibility of evaluating the contractual obligation.

It appears from the appeal that Bank VTB (Azerbaijan) OJSC filed a lawsuit in Baku City Binagadi District Court with payment of \$ 13.692.67 of the commercial loan agreement dated November 15, 2013, from Vahid Amiraslanov, from guarantors Nadir Aliyev and Zaur Aliyev to the claimant, 14 as of November 2013, and a resolution on cancellation of the commercial loan agreement of 15

November 2013. N.Aliyev and Z.Aliyev filed a lawsuit against Bank VTB (Azerbaijan) OJSC, requesting that the court be denied the allegation.

The first claim of the Baku city Binagadi District Court on December 1, 2016 was partially satisfied. Obligations arising from the bond contracts concluded between N.Aliyev and Z.Aliyev and Bank VTB (Azerbaijan) OJSC on 14 November 2013 were terminated by mutual claims.

The decision of the Civil Board Court of First Instance by Baku Court of Appeal's decision on April 17, 2017, was affirmed. The Court of Appeal ruled that the wage agreement concluded for the head loan agreement would not be a guarantee of a subsequent commercial loan agreement. Thus, no agreement has been reached with the terms of the agreement on the commercial loan agreement with the borrower and the agreement on amendments and additions to that agreement. The amount of debt can not be claimed due to the fact that the landmines have not received any other form of consent to the commercial loan agreement and that they have no obligation under that contract.

The cassational appeal of the Civil Chamber of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan dated 21 September 2017 has been satisfied and the decision of the Baku Court of Appeal has been discharged and the case has been returned to the same court for reconsideration. The decision of the Court of Cassation states that both parties have undertaken to bear responsibility for the fulfillment of the obligations of V.Amiraslanov. Changing the term of a commercial loan contract has been extended based on the period specified in the general loan agreement, which can not result in increased liability for the land or any other unfavorable consequences for it.

The Baku Court of Appeal, which review the case, takes into account the fact that the Civil Code and the Law On mortgage of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the "Mortgage Law") have different approaches to the courts regarding the application of relevant provisions on mortgages and the impediments to the formation of uniform judicial practice that the official interpretation of the norms was necessary.

At the same time, the Baku city Nizami District Court appealed to the Constitutional Court and requested that Article 269.11 and 307.4 of the Civil Code to be applied in civil proceedings be interpreted in relation to Articles 3.2 and 10.5 of the Mortgage Law.

In the appeals, Article 269.11 of the Civil Code “mortgages and pledges can be granted both for existing and future claims”, Article 307.4 of the Code states that “if the amount of mortgage obligation is determined in the future, the rules of its determination in the mortgage agreement and other necessary conditions, “Article 3.2 of the Law on Mortgage may also be issued for the performance of claims that may arise in the future. In this case, the conditions provided for in Article 10.5 of this Law shall be followed “and Article 10.5 of the Law shall stipulate that the provisions of Article 10.5 of the Law shall specify the amount of such amount in the mortgage agreement if the amount of the principal obligation is determined in the future.

The Plenum of Constitutional Court, pursuant to Part I, Article 17 of the Rules of the Constitutional Court, has decided to merge them into one case, since the appeals belong to the same subject.

The Plenum of Constitutional Court considers that the relevant norms of the legislation are analyzed in consistency with the issues raised in the appeal, and, first of all, clarify the essence of the credit line agreement .

One of the most common types of lending in many countries is credit lines (limits). Such contracts include a “general credit agreement”, “credit line agreement”, “framework agreement”, “general terms agreement”, “agreement on open terms” and so on.

In the Civil Law of the Russian Federation, such contracts are referred to as the “framework agreement”, “general agreement”, “agreement on open terms.”

According to the German civil legislation, contracts bound under the framework agreement must comply with the terms of the credit line agreement (framework agreement).

Such a credit model is also applied in the Republic of Azerbaijan. In accordance with subparagraph 2.1.8 of the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan “The procedure for granting guarantees for loans received by entrepreneurs in manats,” “On Ensuring the Activity of the Mortgage and Credit Guarantee Fund of the Republic of Azerbaijan” in the Appendix 3 of the Presidential

Decree of 29 November 2017, is provided as a bank loan, which can be used fully or partially in accordance with the loan agreement, which is calculated only for the portion of the interest rate credit line and defined as the upper limit of the credit line.

Credit line agreements aim to simplify the convenience of bank customers, and access to financial services. According to such agreements, the Bank is obliged to take action on its credit request in the manner established by mutual agreement of the parties on the client's request. The purpose of the credit line agreement is the organization of future civil (economic) relations of the parties. In a credit line agreement, the parties should clearly define the main terms of the contracts to be concluded in the future. In practice, such terms are defined in the credit line agreement, its integral part of the loan agreement and the payment plan. Implementation of a credit line agreement is aimed at creating effective access to financial resources of customers in the banking sector, arising from international experience. As a result of the opening of the credit line, the customer can receive a loan from the bank in a shorter time, and the contractual interest rate arises when the customer borrows a loan and applies to the amount used.

In order to clarify whether credit line agreements constitute a legitimate conclusion or a commitment to the parties, the Plenum of Constitutional Court considers it necessary to make a relevant analysis of the norms of the civil legislation on the transaction, commitment and agreement.

The agreement is a one-sided, bilateral or multilateral expression of will, aimed at the occurrence, alteration or termination of civil-law relations. It is a unilateral transaction to conclude that the will of a party is necessary and sufficient for the closure of the Agreement in accordance with this Code or the parties' agreement. The agreement must be agreed by both parties (bilateral agreement) or the agreement of three or more parties (agreed in the Multilateral Agreement) (Articles 324.1, 324.3 and 324.4 of the Civil Code).

One of the most comprehensive and leading areas of civil law relations is the liability law. The commitment is the mutual relations of the participants of the economic turnover, which are governed by the norms of liability.

According to Article 385.1 of the Civil Code, one person (debtor) must make a certain act for the benefit of another person (creditor), such as paying, giving property, rendering services or refusing certain actions, is entitled to.

As is seen from the text of the article, the subject of the obligation is the concrete action or inaction, such as payment of money, transferring property, doing business, rendering services or avoiding certain actions.

Article 386.1 of the Civil Code states that, with some exceptions, an agreement must be concluded between its participants for the emergence of an obligation. This provision stipulates that a liability must be settled between the participants in order to incur liability, with the exception of the occurrence of damage, unreasonable enrichment or other reasons provided for in this Code, ie the debtor's obligation to the creditor must be set by the agreement.

The concept of the agreement is provided in Article 389.1 of the Civil Code. In accordance with this article, the agreement of two or more persons on the identification, alteration or termination of civil rights and obligations shall be deemed as contract.

According to Article 405.1 of the Civil Code, when the parties agree on all the terms of the contract, the contract is considered to be concluded.

Under Article 739.1 of the Civil Code, which clarifies the understanding of the debt agreement, one of the participants (the lender) is obliged to transfer the ownership of the money or other replaced items to another participant (borrower), and the other party (borrower) or to the lender in the form of similar items of the same quality and quantity.

According to Article 739.2 of that Code, if the subject of the loan agreement is any amount of money, it is called a loan agreement. Individuals engaged in lending money in the form of an independent professional activity, should also be expected to receive provisions on professional lending.

The Plenum of Constitutional Court considers that a credit line agreement that reflects the will of the parties in accordance with Articles 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 and 739 of the Civil Code must be regarded as a contract, not an intentional agreement.

The Plenum of Constitutional Court notes that clarifying the issue of whether credit agreements are real or consensual contracts is of great importance for resolving issues raised in the appeal.

Despite that the classification of transactions in civil law does not envisage classification of real and consensus transactions, it is envisaged to divide this or that treaty into real and consensual agreements on the legal criteria in the civil law theory and in several decisions of the Plenum of Constitutional Court.

The Decision of the Plenum of Constitutional Court on interpretation of Articles 666.1, 670.1, 670.3 and 673.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan dated December 19, 2012, has clarified real and consensual agreements. This Decision shows that civil law has real and consensual forms of donation. When enriching the gift space by donating the gift, the donation agreement is considered a real contract, that is, acquisition of an agreement on the conclusion of the contract, as well as property or property rights (Article 666.1 of the Civil Code). In the event that the gift donor has promised to donate the gift in the future, there is a consensus form of the donation contract (Article 668.1.5 of the Civil Code).

This legal position of the Plenum of Constitutional Court may be applied in the same way to all real agreements.

Rights and obligations under real agreements arise after the transfer of the property (item) of an agreement. For example, a donation agreement is considered to be linked to the donation of the gift.

Rights and obligations under consensus agreements arise from the moment the contract is signed (signed). One of the main signs of the consensus agreement in civil legislation is “to undertake the transfer of property”, “to undertake actions” and so on, such expressions are defined.

Under Article 739 of the Civil Code, the creditor is obliged to provide the loan to the creditor. This indicates that loan agreements, as a rule, are a consensus agreement.

When the credit line agreement “does not mean that this agreement does not imply the bank's loan”, the Plenum of Constitutional Court states that lending to a borrower means that the lender may provide the borrower with the first requirement without any conditions. In case of promise to lend, the pledged lender undertakes to

make a loan without any conditions, unless otherwise specified in the contract.

Such conclusion comes from Article 746 of the Civil Code. According to that Article, when the promise of a lender is promised, he may refuse the lender to give up the fact that the other party's property situation is so bad that it will endanger the debt repayment.

The Plenum of Constitutional Court considers that the credit line agreement “this contract does not imply the bank's promise of a loan” should be evaluated by courts only in terms of the requirements of Article 746 of the Civil Code.

In general, courts should observe the requirements of Article 404 of the Civil Code while hearing such cases. Under the same article, when interpreting the terms of agreement, the court considers not only the literal meaning of the words and phrases contained in the contract, but also the actual meaning of the expression of the will of the parties, and the comprehension of the literal meaning of the contract with its other terms and meaning. In this case, all relevant circumstances, including pre-contract negotiations and correspondence, practices, business practices, and subsequent actions of parties are taken into account (Articles 404.1 and 404.2 of the Civil Code).

At the same time, according to Article 352 of the Civil Code, the invalidity of a part of the transaction does not lead to the invalidity of the remainder of the transaction so that the transaction could be concluded without its invalid part. From this point of view, whether there is a note in the credit line agreement that “this contract does not imply the bank's promise to grant loans” does not affect the fulfillment of the obligations of the parties.

In accordance with the principle of freedom of contract and free expression of the will of participants in civil turnover, civil legislation permits the parties to envisage a different way of guarantee than the methods of enforcement of the obligations under the Civil Code (Article 460.1 of the Civil Code).

In the theory of law, general features are defined for most types of assurances. These properties include the nature of the assurance method, the dependence on the principal obligation, the impossibility of an independent existence apart from the principal obligation

(except for bank guarantees), accessory assurance methods, and property-oriented outcomes.

Article 460.1 of the Civil Code stipulates the possibility of execution of obligations by pledges, bails, mortgages and other means.

Given the fact that the credit line agreement is an agreement that sets out the general terms of the mutual obligation relationship in the future, the parties may determine the method of securing the fulfillment of those obligations between them.

In this case, the parties are willing to openly choose this or another method of guarantee, and their will is to determine the method of assurance.

One of the main ways of ensuring the fulfillment of obligations is the bail.

The land under the land contract shall be liable to the creditor of another person for the full or partial discharge of his or her obligation. Land Acquisition Contracts may also be concluded to secure a future obligation (Article 470 of the Civil Code).

The Decision of the Plenum of Constitutional Court “On interpretation of Articles 470.1, 470.2 and 471 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan” of 4 September 2012 states that Article 470.2 of the Civil Code stipulates that “the obligation to arise in the future” is a ground for a future debt commitment.

According to Article 472.1 of the Civil Code, if the debtor fails to perform or improperly discharges an obligation under the bail, if the Subsidiary Agreement stipulates that the subsidiary liability of the subsidiary is not stipulated, it is jointly liable to the debtor and the debtor.

Thus, based on the above-mentioned Decision of the Plenum of Constitutional Court and Article 472.1 of the Civil Code, it may be concluded that the ground has committed itself to the commitment from the time of the contract of conciliation, but the responsibility for the liability under this obligation does not execute the obligation provided by the debtor, when it fails.

The Decision of the Plenum of Constitutional Court “On interpretation of certain provisions of Articles 399.3, 399.4, 445 and 449 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan” of December 24, 2014 states that the principle of certainty as a part of the principle of transparency in the contractual right is the principle of certainty

request. According to this principle, the terms and conditions of the contract and the legal consequences of the contract must be clearly stated so that, on the one hand, there is no freedom of evaluation that is not justified for the user of the standard terms of the treaty and on the other hand, (in order to prevent its realization).

Based on these guidelines, the Plenum of Constitutional Court considers that the basic terms of the credit line agreement must be clearly defined to conclude the bond contract.

The circumstances permitting the determination of the amount of liability for a delayed obligation shall be clearly specified in the credit line contract as they are considered essential terms .

According to Article 1.0.9 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Banks”, the bank loan is a loan , issued under a contract concluded with a certain amount of time (with the right of extension) and interest (commission fees) money.

As you can see, the key terms of the loan agreement are the amount, term, annual interest rate, and so on. can be attributed.

The cases of termination of guarantee are specified in Article 477 of the Civil Code. Thus, article 477.0.1 of the same Code states that if the obligation of the guarantor is terminated and the obligation is changed without the consent of the land, and the alteration results in an increase in his liability or other unfavorable consequences for him, the latter shall be terminated.

Guarantor increase of liability or other unfavorable consequences for it means changes, the guarantor to sign a contract under this agreement are expected to be responsible for the establishment took a longer commitment. It appears that this substance does not imply the termination of the term for any change. Under this provision, the change in the liability provided for the termination of the obligation should increase the liability of the floor or cause other unfavorable consequences for it.

It is important for the termination of guarantee to change the liability without the consent of both parties, and that such a change would result in an increase in liability or other unfavorable consequences.

The increase in liability or cases that entail or other unfavorable consequences for the guarantor:

- Increase of the total amount of the loan;

- Increase of the loan interest rate;
- Changing the currency of the loan;
- extension of the loan repayment period and other significant circumstances.

The Plenum of Constitutional Court stated in its judgment of 4 September 2012, “On interpretation of Articles 470.1, 470.2 and 471 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan”, that the bond contract is one of the methods that ensures the implementation of the principal obligation, it must be possible to identify or identify. Accordingly, the wage agreement must specify: the basis of which is the contract (indicating the parties, date and number of the contract); indication of the principal obligation (commitment of the debtor in front of the creditor). It is one of the important conditions for the contract to provide a specific amount of a guaranteed obligation, and it is intended to protect the legitimate interests of the land.

The amount of the commitment stipulated in the loan agreements concluded without the expiration date must be within the total amount and timeframe established by the credit line contract.

If the interest rate is not reflected in the loan agreement, loan agreements must be obtained on the interest rate basis. The absence of such an agreement should be regarded as an increase in the responsibility of the land.

It is necessary to take into account the legitimate interests of the parties when determining the fact that the liability of the time officer may increase or cause other unfavorable consequences for him. Courts should take into consideration that the purpose of the said norm is not to create undue advantage for the termination of a crime, but to provide legal remedies to the ground from the unfavorable change in the basic obligation.

In this regard, the Plenum of Constitutional Court notes that, in each case, “the increase of responsibility or the cause of other unfavorable consequences” should be taken into consideration by the courts in the specific circumstances of the case, the arguments of the parties, and on what basis those cases should be justified in judicial acts.

According to Article 269.1 of the Civil Code, the right of mortgages and pledge are the right of property of the mortgagor on the pledgor's property and, at the same time, the holder of a pledge in

front of the pledgee, in respect of the subject matter of the credit line agreement, as well as the claims on mortgage under future claims, money or other commitment. As can be seen from the text of the article, the right of pledge and mortgage is a legal relationship between the mortgage and mortgager and mortgagor. This right is the property right of the pledgor to have the property of the pledgegiver, but also the method of securing the debtor's money or other obligation against the lender (mortgager and mortgagee). Mortgage and Mortgage Law are limiting property rights.

It should be noted that mortgages and mortgages can be granted both for existing and future claims. The demand for mortgages and mortgages is sufficiently clear (Article 269.11 of the Civil Code).

According to Article 307.4 of the Civil Code, if the amount of the mortgage obligation is to be determined in the future, the mortgage contract must specify the procedure for its determination and other essential conditions. Conditions to be provided in the mortgage agreement are reflected in Article 10.5 of the Mortgage Law. According to the Article, the mortgage contract includes the name and address of the parties, the subject of the mortgage, its name, location and other description adequate for the identification, the essence, the size (amount) of the principal obligation, the grounds for the occurrence and the period of execution, the parties to the agreement, the place and date of closure. If the amount of the principal obligation is to be determined in the future, the mortgage contract must specify the amount of that amount.

However, the requirements of Article 307.4 of the Civil Code and Article 10.5 of the Law on Mortgage have not been clearly defined in the mortgage agreement. In this regard, the Plenum of Constitutional Court considers that the terms of the credit line agreement (amount, term, interest rate, currency, etc.) should be sufficiently explicitly stated in order to conclude a mortgage contract.

In case of changes to the key terms of the loan agreement, the mortgage agreement must also be amended accordingly. Thus, Article 14 of the Law On Mortgage states that additional mortgage registration should be made when the substance of the mortgage agreement changes the substance, size or performance period of the principal obligation. That is, they should have the information and consent of the mortgagee.

Based on the foregoing, the Plenum of Constitutional Court comes to the following conclusions:

– A credit line agreement that reflects the will of the parties in accordance with Articles 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 and 739 of the Civil Code and that determines their mutual rights and obligations must be accepted as an agreement, not an agreement of intent;

– Under the content of Article 739 of the Civil Code, the creditor is obliged to provide the creditor with a credit line agreement. The record of “the agreement does not imply the promise of the bank to grant loans” should be evaluated by courts only in terms of the requirements of Article 746 of the Civil Code;

– Significant conditions (amount, term, interest rate, currency, etc.) should be clearly indicated in the guarantee and mortgage agreements for the placement of mortgages and mortgages. If the interest rate is not reflected in the credit line agreement, the credit agreement must be based on the rate of interest or the mortgagee's consent;

– Provision of Article 477.0.1 of the Civil Code “Increasing its liability or causing other unfavorable consequences” provides for the increase of the amount, term, interest rate of the credit agreement under the credit line agreement, the change of the credit currency without the consent of the guarantor, and other cases implies that;

– The provisions of Article 307.4 of the Civil Code stipulate that the amount, term, interest rate, currency, etc. of the mortgage agreement shall be specified in the mortgage agreement if the amount of the mortgage obligation is to be determined in the future in the mortgage agreement indicating the necessary conditions.

In accordance with Article 130.4 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan and Articles 60, 62, 63, 65-67 and 69 of the Law of the Republic of Azerbaijan “On Constitutional Court”, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan

D E C I D E D:

1. A credit line agreement that reflects the will of the parties in accordance with Articles 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 and 739 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, and a credit line agree-

ment determining their mutual rights and obligations must be accepted as an agreement, not an agreement of intent.

2. According to the content of Article 739 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, under the credit line agreement, the creditor is obliged to provide the creditor with the loan. The record of the contract “this agreement does not imply the bank's promise of a loan” should be evaluated by courts only in terms of the requirements of Article 746 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan.

3. Significant conditions (amount, term, interest rate, currency, etc.) should be clearly indicated in the credit line agreement for credit and mortgage agreements. If the interest rate is not reflected in the credit line agreement, the credit agreement of the guarantor must be based on the rate of interest or the mortgagee's consent.

4. Article 477.0.1 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan “Increasing its liability or causing other unfavorable consequences” provides for the increase of the amount, term, interest rate of the credit agreement in the credit line agreements, the change of credit currency without the consent of the guarantor and other circumstances.

5. The provisions of Article 307.4 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan stipulate that the amount, term, interest rate, currency, etc. of the mortgage agreement shall be determined in the mortgage agreement if “the amount of the mortgage obligation is to be determined in the future, the mortgage contract must specify the order of its determination and other necessary conditions” indicating the necessary conditions.

6. Decision shall enter into force on the day of its publication.

7. Decision shall be published in the newspapers “Azerbaijan”, “Respublika”, “Xalq gazeti”, “Bakinski rabochiy”, “Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan”.

8. Decision is final, it may not be cancelled, modified or interpreted by any authority or individual.

Aytən MUSTAFAZADƏ

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun direktoru,
Milli Məclisin deputatı h.ü.e.d., professor

YENİ HÜQUQ SAHƏSİ KİMİ TİBB HÜQUQUNUN KONSTITUSIYA HÜQUQU İLƏ QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Sağlamlığın qorunması mürəkkəb və çoxşaxəli sosial-hüquqi kateqoriya kimi çıxış edir. Ona görə də sağlamlığın qorunması sahəsində yaranan münasibətlər bir çox hüquq sahələrinin normaları ilə tənzimlənir. Təbii ki, bu hüquq sahələri içərisində konstitusiya hüququ xüsusi və əhəmiyyətli yerə malikdir.

Konstitusiyanın preambulasında bəyan edilən əsas niyyətlərdən biri kimi “ədalətli iqtisadi və sosial qaydalara uyğun olaraq, hamının layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək” niyyəti çıxış edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyanın 15-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın inkişafı müxtəlif mülkiyyət növlərinə əsaslanaraq xalqın rifahının yüksəldilməsinə xidmət edir. Azərbaycan dövləti bazar münasibətləri əsasında sosial yönümlü iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyanın 16-cı maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan dövləti xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsi qayğısına qalır. Azərbaycan dövləti mədəniyyətin, təhsilin, səhiyyənin, elmin, incəsənətin inkişafına yardım göstərir, ölkənin təbiətini, xalqın tarixi, maddi və mənəvi irsini qoruyur¹.

Göstərilən konstitusiya müddəaları respublikamızda dövlət və özəl səhiyyə sisteminin səmərəli fəaliyyət göstərməsi, tibbi yardım göstərilməsi zamanı sağlam rəqabət və azad seçimin təmin olunması və son nəticədə sağlamlığın qorunması sahəsində keyfiyyət göstəricilərinin daha da yüksəlməsi üçün yüksək normativ baza rolunda çıxış edir.

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya. <http://e-qanun.az/framework/897>

Konstitusiyanın 7-ci maddəsi Azərbaycanı hüquqi dövlət elan edir. Müasir dövrdə hüquqi dövlət ideyası hüquqa tam şəkildə tabeçiliyi nəzərdə tutur. Hüquqi dövlətdə insan və vətəndaşların hüquqları, azadlıqları və qanuni maraqları ali dəyər kimi tanınır, təmin və müdafiə edilir. Sosial həyatın bütün sahələrində, o cümlədən hakimiyyət orqanlarının fəaliyyəti üzərində qanun hakim olur. Dövlət və şəxsiyyət bir-biri qarşısında qarşılıqlı məsuliyyət daşıyırlar. Müəlliflərdən B.S.Yebzeyev qeyd edir ki, insan hüquqları demokratik əsaslarla təşkil olunmuş bütün cəmiyyətlər üçün adekvatdır və hüquqi dövlət olmaq istəyən dövlət konstitusiya şəkildə subyektiv hüquq xarakteri kəsb edən bu hüquqları öz qanunvericiliyində nəzərdə tutmağa və hüquqi və digər vasitələrlə real surətdə təmin etməyə borcludur². Hüquqi dövlətdə əsas meyar kimi insan, onun hüquq və azadlıqlarının təmin olunması çıxış edir. Belə hüquqlardan biri kimi sağlamlığın qorunması hüququ çıxış edir.

Sağlamlığın qorunması hüququ dövlətlərin konstitusiyalarında XX əsrin ortalarından öz əksini tapmışdır. 1919-cu il Veymar Konstitusiyası və ilk sovet konstitusiyaları istisna təşkil edirdi. Həmin sənədlərdə sağlamlığın qorunmasının dövlət mexanizmləri göstərilmişdi. Bu konstitusiyalar dünya ictimai təfəkkürünə, ikinci nəslin hüquqlarının formalaşması ideyasına, sosial dövlət konsepsiyasının tanınmasına böyük təsir göstərdi. Nəticədə isə dünyanın əksər konstitusiyaları bu hüquq qrupunu, o cümlədən sağlamlığın qorunması hüququnu tanıdı³.

Hazırda sağlamlığın qorunması hüququ insan hüquqları kompleksinin (demək olar ki, bütün ölkələrdə, hətta onun formal olaraq qeydə alınmadığı ölkələrdə belə, tanınan hüququn) ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Əksər dövlətlərdə sağlamlığın qorunması hüququ dövlətdaxili hüququn bir hissəsi olmuş, əsas hüquqi aktlarda təsbit edilmiş, beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş standartlara uyğun olaraq, bu hüququn reallaşması üçün geniş imkanlar təqdim edilmişdir⁴.

Hər kəsin sağlamlığını qorumaq və tibbi yardım almaq hüququ ilk növbədə konstitusiya hüququnun normalarında təsbit edilir (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 41-ci maddəsi). Konstitusiyanın 41-

2. Эбзеев Б.С. Личность и государство в России: взаимная ответственность и конституционные обязанности. М.: Норма, 2007, с. 109

3. Kinney E.D., Clark B.A. Provisions for Health and Health Care in the Constitutions of the Countries of the World // Cornell International Law Journal, 2004, vol. 37 (285), p. 211-254

4. Dute J. European Court of Human Rights // European Journal of Health Law, 2010, v.17, № 1, p. 97-108

ci maddəsinin I hissəsində (“Hər kəsin sağlamlığını qorumaq və tibbi yardım almaq hüququ vardır”) istifadə edilən «hər kəs» termini ilə bu hüququn qüvvəsi vətəndaşlarla yanaşı bir çox digər subyektlərə də, o cümlədən, əcnəbilərə, vətəndaşlığı olmayan şəxslərə, ikili vətəndaşlığı olan şəxslərə və s. şamil olunur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında hər kəsin sağlamlığını qorumaq və tibbi yardım almaq hüququ təsbit edilməklə yanaşı, dövlətin müxtəlif mülkiyyət növləri əsasında fəaliyyət göstərən səhiyyənin bütün növlərinin inkişafı üçün zəruri tədbirlər görməsi, sanitariya-epidemiologiya salamatlığına təminat verməsi, tibbi sığortanın müxtəlif növləri üçün imkanlar yaratması da təsbit edilir.

Sağlamlıq fərdin həyat fəaliyyəti ilə birbaşa bağlı olduğuna görə ona olan münasibət və onunla bağlı məsələlərin özəyi konstitusion hüquq səviyyəsində müəyyənləşdirilmişdir. Sağlamlığın qorunması hüququnu bəyan edən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığından asılı olmayaraq, onu hər bir insanın hüququ kimi müəyyənləşdirir. Sağlamlığın qorunması hüququ sosial-iqtisadi hüquqlara aid edilmişdir. O, insan həyatının müəyyən sahəsini əhatə edir, ona münasibətdə baza müddəalarının tövsiyə formullarına yol verilə bilər, onun gerçəkləşməsi iqtisadiyyatın və ehtiyatların vəziyyətindən çox asılıdır⁵.

Konstitusion hüquq kimi sağlamlığın qorunması hüququ təkcə müəyyən xəstəliyə tutulmuş şəxslərə müxtəlif növ tibbi yardım göstərilməsi ilə qurtarmır. Bu, həm də sağlam şəxslərin sağlamlıqlarına hər hansı bir ziyan dəyməsinin, onların müxtəlif xəstəliklərə tutulmasının qarşısının alınmasını da əhatə edir. Buna uyğun olaraq, əhalinin sağlamlığının qorunması hüququ digər şəxslərin müvafiq vəzifələrini əsaslandırır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 41-ci maddəsinin 3-cü hissəsində göstərilir ki, insanların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə törədən faktları və halları gizlədən vəzifəli şəxslər qanun əsasında məsuliyyətə cəlb edirlər.

Təbii ki, bütün insanlar məqbul sanitar şəraitdə yaşamaq hüququna malikdirlər. Ona görə də sağlamlıq hüququnu və onun təminatlarını müəyyənləşdirən bir çox aktlarda gigiyena, təmiz içməli su hüququ və məqbul sanitar şərait haqqında müddəalar var. Sağlam olmayan, yol ve-

5. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ. Dərslik. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006, s. 238; Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ. Dərslik. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2011, s. 293-295

rilən normadan artıq çirklənmiş su mənbələri, hava məkanı nəinki ekoloji sistemin digər komponentlərinə, həm də bu sistemin başlıca ünsürlərindən biri olan insana ciddi ziyan vurur. Buna görə də Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 39-cu maddəsində göstərilir ki, hər kəsin ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına vurulmuş zərərin əvəzini tələb etmək hüququ vardır.

İ.M.Cəfərovun haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, 1995-ci il Konstitusiyasının mətni çox yığcam olsa da, onun hər bir müddəası Azərbaycan Respublikasının müxtəlif qanunlarında öz ətraflı əksini tapmaqla dərin məzmunu malikdir⁶. Digər hüquq sahələrinin predmeti bir-birindən ayrı olduğu halda konstitusiya hüququnun predmetini təşkil edən münasibətlər digər bütün hüquq sahələrinin predmetini vəhdət halında özündə birləşdirir. Çünki, konstitusiya ali və birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olan, bütün hüquq sahələrinin əsas inkişaf istiqamətlərini müəyyən edən ana qanundur. Konstitusiya elə bir özünəməxsus konstruksiyadır ki, bütün qanunvericilik ona əsaslanır. Qanunvericiliyin konstitusiyada təsbit edilən parametrlərdən kənar inkişafı mənasızdır. Bu isə onun vəhdətinin və daxili uzlaşmasının mühüm şərti kimi çıxış edir. Konstitusiyanın müddəalarının müxtəlif yollarla müstəqil surətdə və cari qanunvericilik aktları vasitəsilə həyata keçirilməsi konstitusiyanın birbaşa qüvvədə olan hüquq olması fikrinə zidd olmamaqla, yalnız onun həyata keçirilməsi xüsusiyyətlərini göstərir. Konstitusiya hüquq sisteminin təməlini təşkil edir. Hüquq sisteminin nüvəsini, bünövrəsini təşkil etməklə konstitusiya bu sistemdən təcrid olunmuş şəkildə deyil, həmin sistem daxilində fəaliyyət göstərir⁷. Konstitusiya hüquq sisteminin üzvi tərkib hissəsi və mərkəzi həlqəsi, başlıca tərkibyaradıcı elementi, onun əsas hüquqi mənbəyidir⁸. Hüquq sistemimizə yeni daxil olan hüquq sahəsi kimi tibbi hüququ da, ilk növbədə, konstitusiya hüquq sahəsinin sağlamlığın qorunması ilə bağlı müvafiq normalarına əsaslanır.

Müstəqillik illərində respublikamızda sağlamlığın qorunması hüququnun və bu sahədə fəaliyyətin konstitusion-hüquqi əsasları formalaşmışdır. Tibb hüququnun predmetini ilk növbədə sağlamlığın qorunması və bu hüququn həyata keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər təşkil etdiyindən göstərilən əsasları tibb hüqu-

6. Cəfərov İ.M. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərhli. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2010, s. 11

7. Лучин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007, с. 79

8. Чиркин В.Е. Основы государственной власти. М.: Юрист, 2003, с. 24

qunun konstitusion əsasları kimi xarakterizə etmək olar. Bu konstitusion əsaslar:

- sağlamlığın qorunması sahəsində hüquqi göstərişlərin inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir:

- sağlamlığın qorunması ilə bağlı konstitusion səviyyədə təsbit olunan rəhbər müddəaların və zəruri tələblərin məcmusunu özündə əks etdirir;

- sağlamlığın qorunmasına yönələn fəaliyyət üçün ilkin zəruri zəmini formalaşdırır, onun məzmununu, həyata keçirilməsi şərtlərini və qaydasını nəzərdə tutur;

- sağlamlığın qorunması hüququnun təminatlarını müəyyən edir.

Sağlamlığın qorunması sahəsində konstitusion normaların əhəmiyyəti, ilk növbədə, sağlamlığın qorunması üzrə münasibətləri tənzim edən yeni kompleks hüquq sahəsi kimi tibb hüququ üçün vahid məqsəd və prinsiplərin müəyyən edilməsi, onun normalarının uzlaşdırılması və bu yolla onlar arasında yarana biləcək ziddiyyətli məqamların aradan qaldırılmasında ifadə olunur. Bu baxımdan sağlamlığın qorunması ilə bağlı qüvvədə olan qanunvericiliyə hər hansı əlavə və dəyişiklik edilərkən həmin əlavə və dəyişikliyin mahiyyətini ifadə edən normanın (və ya normaların), ilk növbədə, konstitusiyaya uyğunluğu yoxlanılmalıdır.

Son dövrlər əhalinin və ayrı-ayrı vətəndaşların sağlamlığının qorunması, vətəndaşların səhiyyə və tibbi fəaliyyət sahəsində hüquqlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı münasibətlərin sürətli inkişafı bu sahədə dolğun və dəqiq hüquqi tənzimləməni zərurətə çevirmişdir. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyasının «İnsan kapitalının inkişafı və səmərəli sosial müdafiə sisteminin qurulması» hissəsində əhalinin sağlamlığı və səhiyyə sahəsində qarşıda duran vəzifələrə ayrıca yer ayrılmışdır.

Tibbi xidmətlərin əlçatanlıq səviyyəsinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsi müasir dövrdə sağlamlığın qorunması sisteminin səmərəli təşkilinin vəzifələri sırasında xüsusi yer tutur.

Azərbaycan cəmiyyətində sağlamlığın qorunması hüququ, onun məzmununu və təminatları ilə bağlı məlumatlar bir qədər səthi xarakter daşımaqla, bu sahədə ciddi maarifləndirmə işlərinin aparılmasına ciddi zərurətin olduğunu göstərir. Elmi-texniki tərəqqi, müxtəlif texnoloji proseslər həyatımızı asanlaşdıran müsbət nəticələri ilə bərabər, bəzən

mənfi təsirlərin, sağlamlığımızı təhdid edən risklərin də meydana çıxmasına səbəb olur. Belə mənfi nəticələrin qarşısının alınmasında tibbi və hüquqi maarifləndirmə, sağlam həyat tərzinin təbliği mühüm faktor kimi çıxış edir. Bu baxımdan hazırkı şəraitdə sağlamlığın qorunması hüququnun məzmunu və təminatları barəsində məlumatların kütləviliyinin artırılması aktual əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri kimi çıxış edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, tibbi yardım üzrə vətəndaşların hüquqlarının reallaşdırılması dərəcəsi sağlamlığın qorunması sahəsində mövcud olan təminatlar sisteminin səmərəliliyindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Konstitusiyada ali dəyərlər olan insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi və təmin edilməsi dövlətin əsas konstitusiya vəzifəsi kimi müəyyən edilmişdir. Çünki müasir dünyada hər bir dövlətin demokratik dəyərlərə sadıqlığı onun insan və vətəndaş hüquqlarına münasibəti ilə müəyyən olunur. Buna görə də hazırda insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən sağlamlığın qorunması hüququnun həqiqi təminat mexanizmlərinin formalaşdırılması hüquq elminin və praktikasının aktual əhəmiyyət kəsb edən məsələlərindən biri kimi çıxış edir.

Belə təminat mexanizminin formalaşdırılmasında tibb hüquq münasibətlərini tənzim edən tibb hüquq normalarının səmərəliliyi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Təbii ki, tibb hüquq normalarının düzgün dərk edilməsi və tətbiq olunması vacib faktorlardan biridir. Bu işdə, hüquq nəzəriyyəsinin, xüsusən respublikamızda yeni yaranan tibb hüququ sahəsinin elmi müddəaları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əlbəttə ki, tibb hüququnun bütün hüquq sahələrinin rəhbər başlanğıclarını özündə əks etdirən konstitusiya hüququ ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərərək ondan bəhrələnməsi labüddür. Çünki tibb hüquq normalarının düzgün dərk edilməsi və tətbiq olunması yalnız onun konstitusiya prinsipləri nəzərə alınmaqla mümkündür. Tibb hüququnun belə prinsiplərinə aşağıdakılar aiddir:

- sağlamlığın mühafizəsi və tibbi yardımın ümumiliyi;
- sağlamlığın mühafizəsi və tibbi yardım sahəsində bütün vətəndaşların hüquq bərabərliyi;
- tibbi yardım sahəsində qanunçuluğun təmin edilməsi;
- milli səhiyyə sisteminin və qanunvericiliyinin daimi olaraq təkmilləşdirilməsi;
- əhalinin sağlamlığının qorunması üzrə tədbirlərin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi və həmin tədbirlərin prioritet əhəmiyyət kəsb etməsi;

– tibb sahəsində hər kəsə təminat verilən hüquq və azadlıqların müdafiəsi;

– tibb müəssisələrinin vəzifəli şəxslərinin qanunvericiliyə uyğun olaraq məsuliyyət daşması;

– hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq və ekoloji xətlər ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin ödənilməsi.

Tibb hüququnun tənzimləmə predmetinin əsas xüsusiyyəti onun kompleks xarakter daşmasıdır. Belə ki, əhəlinin sağlamlığının qorunması sahəsində münasibətlərin intensiv inkişafı ilə əlaqədar olaraq tibb hüququnun tənzimləmə predmeti də digər hüquq sahələrində, o cümlədən konstitusiya hüququ sahəsində yaranan münasibətlərlə qarşılıqlı təsirdə inkişaf edir.

Tibb hüququ konstitusiya hüququ sahəsi ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir və həmin hüquq sahəsindən müəyyən hüquqi kateqoriyaları və müddəaları mənimsəyir. Məsələn, yaşamaq hüququ, sağlamlıq hüququ, hüquq və azadlıqların təminatları, dövlət-vətəndaş münasibətləri, konstitusiya, qanunlar və s. Tibb hüququnun əsas mənbəyini ayrılıqda normativ aktlar təşkil edir ki, onların arasında konstitusiya və qanunlar üstünlük təşkil edir. Tibb hüququnun mənbələri dedikdə, tibb hüquq normalarının təsbit olunduğu səlahiyyətli orqanların normativ hüquqi aktları başa düşülür. Normativ hüquqi aktların növləri isə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148-ci maddəsi ilə müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dolayısı ilə kişilərin və qadınların ayrı-ayrı reproduktiv hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş bir sıra maddələr vardır. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğun olaraq, ailə, analar və uşaqlar dövlətin müdafiəsi altındadırlar. Lakin təəssüflər olsun ki, Konstitusiyamızda birbaşa olaraq reproduktiv hüquqlara həsr olunmuş xüsusi normalar yoxdur. Baxmayaraq ki, bu sahədə müsbət dünya təcrübəsi mövcuddur. Məsələn, İsveçrədə süni reproduksiya metodlarının tətbiq edilməsi hüququ əsas insan hüquqlarının tərkib hissəsini təşkil edir və Konstitusiya ilə qorunur. Belə ki, İsveçrə Konfederasiyası Konstitusiyasının 119-cu maddəsində reproduktiv təbabətin və insanın gen mühəndisliyinin tətbiqi məsələləri ayrılıqda tənzimlənmişdir. Bu maddəyə uyğun olaraq, tibbin dəstəklədiyi reproduksiya prosedurları o halda tətbiq edilə bilər ki, sonsuzluğun aradan qaldırılması başqa yolla mümkün olmasın.

Respublikamızda köməkçi reproduktiv texnologiyaların istifadəsi geniş vüsət alsada, bu sahənin hüquqi tənzimlənməsi xeyli ləngiyir. Azərbaycanda “Reproduktiv sağlamlıq haqqında” qanun layihəsi müzakirə olunsada, hələ qəbul edilməyib. Lakin insanın reproduktiv fəaliyyəti sahəsində yaranan ictimai münasibətlərin hüquqi tənziminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə Konstitusiyamızda birbaşa olaraq reproduktiv hüquqlara həsr olunmuş xüsusi normaların əks olunması, vətəndaşların reproduktiv hüquqlarını təsbit edən və onların reallaşması mexanizmlərini müəyyənləşdirən yeni qanunların qəbul edilməsi və qüvvədə olan hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi zəruridir. Çünki reproduktiv sağlamlıq yalnız bir fərdin, bir ailənin deyil, bütün cəmiyyətin böyük sosial, psixoloji, tibbi və əxlaqi problemdir.

Beləliklə, bütün yuxarıda qeyd edilənlər yeni hüquq sahəsi kimi tibb hüququnun konstitusiya hüququ ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərməsi üçün geniş perspektivlərin olduğunu göstərir.

Məqalə çərçivəsində aparılmış araşdırma və təhlilləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar.

1. Konstitusiyanın Preambulasında, habelə 15-ci, 16-cı, 39-cu, 41-ci maddələrində göstərilən konstitusiya müddəaları respublikamızda dövlət və özəl səhiyyə sisteminin səmərəli fəaliyyət göstərməsi, tibbi yardım göstərilməsi zamanı sağlam rəqabət və azad seçimin təmin olunması və son nəticədə sağlamlığın qorunması sahəsində keyfiyyət göstəricilərinin daha da yüksəlməsi üçün yüksək normativ baza rolunda çıxış edir.

2. Hüquq sistemimizə yeni daxil olan hüquq sahəsi kimi tibbi hüququ da, ilk növbədə, konstitusiya hüquq sahəsinin sağlamlığın qorunması ilə bağlı müvafiq normalarına əsaslanır. Təbii ki, tibb hüquq normalarının düzgün dərk edilməsi və tətbiq olunması vacib faktorlardan biridir. Bu işdə, hüquq nəzəriyyəsinin, xüsusən respublikamızda yeni yaranan tibb hüququ sahəsinin elmi müddəaları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əlbəttə ki, tibb hüququnun bütün hüquq sahələrinin rəhbər başlanğıclarını özündə əks etdirən konstitusiya hüququ ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərərək ondan bəhrələnməsi labüddür. Çünki tibb hüquq normalarının düzgün dərk edilməsi və tətbiq olunması yalnız onun konstitusiya prinsipləri nəzərə alınmaqla mümkündür.

3. Tibb hüququnun tənzimləmə predmetinin əsas xüsusiyyəti onun kompleks xarakter daşmasıdır. Belə ki, əhəlinin sağlamlığının qorunması sahəsində münasibətlərin intensiv inkişafı ilə əlaqədar olaraq tibb hüququnun tənzimləmə predmeti də digər hüquq sahələrində, o cümlədən konstitusiya hüququ sahəsində yaranan münasibətlərlə qarşılıqlı təsirdə inkişaf edir.

Tibb hüququ konstitusiya hüququ sahəsi ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir və həmin hüquq sahəsindən müəyyən hüquqi kateqoriyaları və müddəaları mənimsəyir.

4. Təəssüflər olsun ki, Konstitusiyamızda birbaşa olaraq reproduktiv hüquqlara həsr olunmuş xüsusi normalar yoxdur.

Respublikamızda köməkçi reproduktiv texnologiyaların istifadəsi geniş vüsət alsada, bu sahənin hüquqi tənzimlənməsi xeyli ləngiyir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. <<http://e-qanun.az/framework/897>>

2. Cəfərov İ.M. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərhli. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2010, 724 s.

3. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ. Dərslik. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006, 698 s.

4. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ. Dərslik. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2011, 760 s.

5. Лучин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007, 687 с.

6. Чиркин В.Е. Основы государственной власти. М.: Юрист, 2003, 112 с.

7. Эбзеев Б.С. Личность и государство в России: взаимная ответственность и конституционные обязанности. М.: Норма, 2007, 384 с.

8. Dute J. European Court of Human Rights // European Journal of Health Law, 2010, v.17, № 1, pp. 97-108

9. Kinney E.D., Clark B.A. Provisions for Health and Health Care in the Constitutions of the Countries of the World // Cornell International Law Journal, 2004, vol. 37 (285), pp. 211-254

Elmira SÜLEYMANOVA
Azərbaycan Respublikasının
İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili
(Ombudsman) professor

KONSTITUSION İNSAN HÜQUQLARININ BƏZİ MİLLİ VƏ BEYNƏLXALQ ASPEKTLƏRİ

Ən əvvəl Sizi, müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin hakimlərini, konfrans iştirakçılarını salamlayır, konfransın işinə uğurlar arzulayıram.

Məlum olduğu kimi, müstəqil Azərbaycan dövlətinin də, onun ilk əsas Qanunu – Konstitusiyanın da banisi, bu il anadan olmasının 96 illiyini qeyd etdiyimiz xalqımızın ümummilli lideri, fenomenal siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyev olmuşdur.

Bu Konstitusiya bəyan etmişdir ki, “Azərbaycan dövləti demokratik, hüquqi, dünyəvi, unitar respublikadır” (maddə 7). Və dövlətimizin demokratik təbiətli olduğu artıq Konstitusiyanın qəbul olunması prosesində biruzə verdi.

Mən özüm də bu prosesin iştirakçısı olmuşam. Konstitusiya layihəsinin tam mətni qəzetlərdə çap olunmuşdu və hər bir kəsə təklif olunurdu ki, bu mətnlə tam tanış olsun və ölkə Prezidentinin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə yaranmış dövlət Komissiyasına göstərilmiş ünvana öz rəyini və təkliflərini göndərsin.

Biz də Akademiyada çalışan qadınların bir qrupu qeyri-hökumət təşkilatlarını da cəlb etməklə mətni öyrəndik, təhlil etdik və 20-dən çox təklifimizi Komissiyaya göndərdik. 15-dən çox təklifimiz, bəziləri redaktə olunmuş şəkildə bu gün də Konstitusiyamızın mətnindədir. Hamının bütün təklifləri təhlil olunurdu. Beləliklə, Konstitusiyanın maddələri elin, xalqın məhsuludur, referendumla (ümum-xalq səsverməsi ilə) qəbul edilib və xalqa xidmət edir.

Elə 1-ci maddədə göstərilir ki, “Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi xalqdır”. Aydınır ki,

“xalq” məfhumu ayrı-ayrı fərdlərin toplusu mənasını daşıyır. Odur ki, insan hüquq və azadlıqları ki, Konstitusiyamızın tam III fəslində 48 maddədə, hazırda 164 maddənin təxminən 1/3 hissəsi təsbit olunub, hər bir vətəndaşa, yəni hər birimizə şamil olunur.

“İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi” (maddə 12) dövlətimizin ali məqsədi olduğu bir daha hər birimizə şamil olunduğunu təsdiqləyir. Həmin maddənin II hissəsində göstərilir ki, “Bu Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir.

Yeri gəlmişkən, Konstitusiyamızda təsbit olunmuş bu hüquqlar Beynəlxalq sənədlərdə və ümumbəşəri tanınmış hüquqlar kataloqunda özünə yer tapmış fundamental insan hüquqları və azadlıqları ilə tam uyğunlaşır və bir çoxunu özündə ehtiva edir.

Haşiyədən çıxmaqla qeyd etmək istərdim ki, insan hüquqlarının təmin olunmasını tələb edən bəzi vətəndaşlarımız Konstitusiyamızın IV fəslində təsbit olunmuş 10-dək maddədən xəbərdar olsalar da, onlara riayət etməkdən yayınırlar, halbuki bu fəslin sonuncu (80-i) maddəsində buna görə məsuliyyət də göstərilir: “Konstitusiyanın və qanunların pozulması, o cümlədən Konstitusiyada və qanunlarda nəzərdə tutulan hüquqlardan sui-istifadə və ya vəzifələrin yerinə yetirilməməsi qanunla müəyyən edilən məsuliyyətə səbəb olur”.

Fikrimi davam edərək diqqəti 10-cu maddəyə cəlb etmək istərdim ki, burada Beynəlxalq münasibətlərin prinsipləri göstərilir və “Azərbaycan Respublikası başqa dövlətlərlə münasibətlərini hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulan prinsiplər əsasında qurur.”

151-ci maddədə isə Beynəlxalq aktların hüquqi qüvvəsi vurğulanır ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.”

Konstitusiyamızda əsas insan hüquqlarının üç nəslə – siyasi, mülki, iqtisadi, sosial və mədəni fərdi, habelə kollektiv hüquqlarının geniş spektri təsbit olunmaqla yanaşı, onların gerçəkləşməsinin tət-

biqinin, həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri də göstərilmiş, müəyyən edilmişdir (maddə 24).

Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları vardır, habelə hüquqlar və azadlıqlar hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəzifələrini də əhatə edir. Bunların sırasında BMT-nin 1948-ci ildə qəbul olunmuş və ötən il 70 illiyi qeyd edilən İnsan hüquqları üzrə ilk təməl sənəd – Universal (Ümumdünya) İnsan hüquqları Bəyannaməsində bəyan olunmuş, sonrakı illərdə bir çox dövlətlərin Konstitusiyasında və Konvensiyalarda təsbit olunmuş və icrası mütləq statusu almış bərabərlik prinsipi də özünə yer tapmışdır (maddə 25). Hamı Qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir: kişi və qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır. Dövlət irqindən, etnik mənsubiyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmaya-raq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarını irqi, etnik, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətinə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır.

İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı maddə 71-də geniş təsvir olunur. Olduqca əhəmiyyətli, zənnimcə beynəlxalq qurumların və ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılmalı, təkzib olunmaz bir faktdır ki, həmin hüquq bərabərliyi prinsipi hələ 100 il əvvəl Şərqdə ilk parlamentli respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən ilk dəfə olaraq bəyan və tətbiq edilmişdir.

Bir misal kimi ABS və bir çox Avropa ölkələrindən əvvəl olaraq qadınlara kişilərlə bərabər seçmək və seçilmək hüququ verilmiş, bununla da onların siyasi fəallığına yol açılmışdır.

Ümumiyyətlə AXC-nin qərarları xüsusilə zamanına görə beynəlxalq miqyasda dəyərləndirilməli, elmi və tarixi mənbələrdə öz yerini almalıdır.

Beləliklə Prezident Heydər Əliyevin tövsiyələri nəzərə alınaraq, həm milli varislik prinsipi, həm də beynəlxalq hüququn nailiyyətləri nəzərə alınmaqla yaranıb. Axı o, demişdir: “Konstitusiya yaratmaq üçün şübhəsiz ki, tarixi keçmişimizə nəzər salmalıyıq, amma eyni zamanda ümumbəşəri dəyərlərdən, dünyanın demokratik döv-

lətlərinin əldə etdiyi nailiyyətlərdən, təcrübədən istifadə etməliyik, bəhrələnməliyik.”

Belə də oldu.

Beləliklə, Müstəqil Azərbaycan Respublikasının demokratiyanın atributu olan ilk Konstitusiyası xalqın iradəsinin ifadəsi kimi qanunların aliliyini, hüquqi dünyəvi dövlət quruculuğunu, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsini, insanların layiqli həyat səviyyəsini təmin edən bir yol xəritəsi oldu.

Azərbaycan Respublikasının qısa müstəqillik dövrünün fərqli cəhətlərindən biri də ölkəmizin həm iqtisadi, sosial, həm də insan hüquq və azadlıqları sahəsində köklü ardıcıl, sistemli islahatlar məkanına çevrilməsidir ki, toplum şəkildə bunların hamısı azərbaycan vətəndaşının rifahının yüksəlməsinə yönəlmişdir.

Bu dövrdə dövlətimiz 230-dan çox beynəlxalq konvensiyaları ratifikasiya edir, yüzlərlə yeni qanunlar, normativ hüquqi aktlar qəbul olunur ki, bunların çoxu bilavasitə və ya bilavasitə insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasına yönəlmiş olur, qanunvericilik sistemi təkmilləşir.

Paralel olaraq, bunları həyata keçirməyə xidmət edən institutlaşma prosesi inkişaf etdirilir, yeni qurumlar, mövcud qurumlarda xüsusi struktur bölmələri yaranır.

Ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin get-gedə (tədricən) səmərəliliyinin artırılmasını təmin etmiş üç tarixi əhəmiyyətli, strateji sənəd qəbul olunmuşdur.

Bunlardan birincisi Prezident Heydər Əliyev tərəfindən 22 fevral 1998-ci il tarixli Fərmanla imzalanmış və həmin ilin 18 iyun tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramı”, daha sonra Prezident İlham Əliyev tərəfindən imzalandığı sərəncamlarla təsdiq olunmuş 2006-cı ildə İnsan hüquqlarının müdafiəsi üzrə ilk Milli Fəaliyyət Planı və 2011-ci ildə ilk Milli Fəaliyyət Proqramı olmuşdur.

Artıq ilk sənəddə – 1998-ci ilin Dövlət Proqramında “İnsan hüquqları üzrə Azərbaycan Respublikasının səlahiyyətli müvəkkili təsisatının yaradılması” ilk dəfə təsbit olunur.

O zaman hələ bu ilk dəfə adı çəkilən, ölkəmizdə analoqu olmayan qurum haqqında demək olar ki, keç kəsin təsəvvürü belə yox idi.

2001-ci ilin yanvarın 25-də ölkəmiz Avropa Şurasına üzv olur, dekabrın 25-də Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası imzalanır və çox dinamik tərzdə, üç gündən sonra 2001-ci ilin dekabrın 28-də Milli Məclis tərəfindən Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) haqqında Konstitusiya statuslu qanun qəbul olunur.

5 mart 2002-ci ildə isə ölkə Prezidenti həmin Qanunun tətbiq edilməsi haqqında Fərman imzaladı və beləliklə bu təsisatın yaradılması və fəaliyyət göstərməsi üçün hüquqi və maddi baza yaradıldı.

2002-ci il 24 avqust tarixində keçirilmiş referendumla ilk müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına bir sıra əlavə və dəyişikliklər edilmiş, eyni zamanda 95, 109 və 130-cu maddələrə İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilin seçilməsi və fəaliyyətinin əsasları ilə bağlı bəndlər daxil edilməklə praktiki olaraq Ombudsmanın Konstitusiya statuslu bir qurum olması ali hüquqi qüvvəyə malik olan əsas Qanunumuzda təsbit edildi.

Odur ki, Ombudsmanın qayəsi heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən hər bir insanın bütün hüquqlarının müdafiə və təmin olunmasına xidmət edir. Məhz Heydər Əliyevin tapşırığına uyğun olaraq Azərbaycanda ilk müstəqil, qərəzsiz, ədalətli Ombudsman təsisatı yarandı.

Beləliklə, ölkəmizdə Ombudsman təsisatının yaradılması Ulu öndər Heydər Əliyevin, bu təsisatın inkişafı isə Prezidentimiz İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Yeri gəlmişkən, “Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) haqqında” Konstitusiya Qanununun 1.1-ci maddəsinə görə, İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilin mandatı, vəzifəsi də Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunmuş və Azərbaycan Respublikasının dövlət və yerli özünüidarə orqanları, vəzifəli şəxsləri tərəfindən pozulan insan hüquqları və azadlıqlarının bərpa edilməsinə və bu Konstitusiya Qanunu ilə müəyyən edilmiş hallarda insan hüquqları pozuntularının qarşısının alınması üçün təsis edilir.

Ombudsman öz işini aşkarlıq, şəffaflıq, qanunçuluq, ədalət, qərəzsizlik prinsipləri əsasında həyata keçirir, hər bir kəsin, əhalinin

bütün qruplarına fərq qoymadan hüquqlarının müdafiəsinə xidmət edir.

Ombudsmanın əsas qayəsi – hər bir kəsin ayrı-seçkiliyə yol vermədən bütün hüquqlarını təmin etmək naminə fərdlə dövlət arasında körpü, vasitəçi rolunu oynayaraq, nəticədə demokratik idarəetməni təkmilləşdirmək, dövlət qurumları tərəfindən insan hüquqlarının təmin olunması, qanunun aliliyinin bərqərar olunması ilə dövlətdə sabitlik və hərtərəfli dayanıqlı inkişafa dəstək verməkdir və bu məqsədlə sistemli, dinamik, ölkənin bütün şəhər və rayonlarını əhatə etməklə iş aparılır.

Fəaliyyətimiz normativ-hüquqi bazanın və demokratik idarəetmənin təkmilləşməsi, hüquq maarifləndirmə işinin aparılması və beynəlxalq təşkiatlarla əməkdaşlıqda əhalinin müxtəlif qruplarının – qadınların, uşaqların, ahılların, əlilliyi olan şəxslərin, qaçqın və məcburi köçkünlərin, miqrantların, məhkumların, hərbi qulluqçuların, milli azlıqların və digər qrupların hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində innovativ təşəbbüslərlə həyata keçirilməkdədir.

Bakı şəhərində və ölkənin demək olar ki, hər bir rayonunda mün-təzəm olaraq ictimai dinləmələr keçirilir, insan hüquqlarının təmin edilməsinin monitorinqi aparılır, vətəndaşların üzləşdikləri problem və çətinliklər, onların yaranması səbəbləri araşdırılır, aidiyyəti dövlət qurumlarına müraciətlər edilir, həlli istiqamətində müvafiq təkliflər irəli sürülür, tövsiyələr verilir, tədbirlər görülür. Bir çox hallarda pozulmuş hüquqların bərpasına nail olunmuş, ərizəçilərə onların hüquq və azadlıqları, vəzifələri izah edilmiş, münaqişələrin həllinə yönəlmiş məsləhətlər verilmişdir.

Cəmiyyətdə vasitəçilik ənənəsinin yeni formada bərqərar edilməsi məqsədi ilə Müvəkkil idarəetmənin təkmilləşdirilməsinə, vətəndaşların dövlət orqanlarına müraciətlərinin cavablandırılmasına, məmurların öz səlahiyyətlərindən sui-istifadə etmə hallarının qarşısının alınmasına, onlarla düzgün davranmasına, aşkarlığa əməl etməklə, etik davranış qaydalarını pozmamaqla, korrupsiyaya yol verməməklə və qərəzsiz yanaşmaqla problemlərinin həllində yardımçı olmuşdur.

Ölkənin müxtəlif bölgələrində yaşayan əhalinin Müvəkkilə müraciətlərinin asanlaşdırılması üçün 35 ətraf rayonu əhatə edən Quba, Şəki, Cəlilabad və Gəncə regional mərkəzləri uğurla fəaliyyətini davam etdirir.

Konstitusiya Qanunumuza uyğun vəzifələrimdən və daxil olmuş müraciətlərin təhlilindən irəli gələrək, pozulmuş hüquqların bərpası və ya pozulmasının qarşısının alınması istiqamətində dövlət qurumları və vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə əməkdaşlığımız davam etdirilmişdir.

Fəaliyyətim dövründə təsisatda ümumilikdə 190 mindən çox müraciətə baxılmışdır. İnsanlar öz müraciətlərini təsisata müxtəlif vasitələrlə, o cümlədən poçt və elektron poçtu, online-müraciət qaydasında, aparatın qəbul otağı, regional mərkəzlər, 24 saat fəaliyyət göstərən qaynar xətlər vasitəsilə, həmçinin Müvəkkilin və əməkdaşlarının respublikanın müxtəlif şəhər və rayonlarında, o cümlədən məcburi köçkünlərin məskunlaşdıqları qəsəbələrdə əhali ilə görüşləri, saxlanılan şəxslər öz iradəsi ilə tərk edə bilmədiyi yerlərdə, cəzaçəkmə müəssisələrinə, istintaq təcridxanalarına, müvəqqəti saxlama yerlərinə, hərbi hissələrə, uşaqlar, pensiya yaşına çatmış, habelə əlilliyi olan şəxslər üçün sosial xidmət müəssisələrinə, internatlara, səhiyyə, təhsil və əhəlinin sosial müdafiəsi müəssisələrinə başçəkmələri zamanı təqdim etmiş, həmin müraciətlər icraata qəbul edilərək araşdırılmış və hər biri yazılı sürətdə cavablandırılmışdır. Kövrək əhali qrupları xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur.

Yeri gəlmişkən, hər ayın sonunda məhkumların əfv olunması ilə bağlı təkliflərimizi Prezident yanında Əfv Məsələləri Komissiyasına təqdim edirik.

Təbiətən mərhəmətli, xeyirxah insan olan ulu öndər Heydər Əliyevin 1995-ci ildə ilk dəfə imzaladığı əfv fərmanı ilə bərpa olunmuş əfv institutu bu gün də ölkə başçısı tərəfindən uğurla davam etdirilir. Müstəqillik dövründə 11 amnistiya aktı qəbul olunmuş, 65 əfv sərəncamı imzalanmış və həyata keçirilmişdir.

Sonuncu əfv sərəncamı ilə 431 məhkum əfv olunub. Ümumilikdə vəsatətlərim əsasında 700-dək, sonuncu sərəncamla 54 məhkum, o cümlədən qadınlar, ahıllar və əcnəbi şəxslər əfv edilərək azadlığa buraxılmış və ailələrinə qovuşmuşlar. Bu müsbət təcrübə başqa ölkələr üçün örnək ola bilər.

Hüquq mədəniyyətinin yüksəldilməsinə və hüquqi biliklərin yayılmasına xidmət edən, o cümlədən insan hüquqları üzrə aylıqlar çərçivəsində ölkə boyu geniş maarifləndirmə tədbirləri həyata keçirilmişdir.

Hər zaman olduğu kimi fəallıq, kütləvilik, ictimai iştirakçılıq prinsipinə cavab verən İnsan Hüquqları, Sülh və Uşaq Hüquqları Aylıqları ölkəmizdə həyata keçirilən dayanıqlı inkişaf proseslərinə xidmət edən çoxsaylı tədbirlər sistemli, davamlı, ardıcıl xarakter daşıyır və bu təşəbbüsün artıq müsbət bir ənənəyə çevrilməsi sevindirici haldır.

Milli və beynəlxalq strateji sənədlər olan – “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasında, BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərində və strateji yol xəritələrində insan hüquqlarının təmin olunmasında əməkdaşlığın mühüm vasitə kimi fəaliyyətimizdə böyük əhəmiyyəti vardır.

Ombudsman müstəqil olsa da, qərarları imperativ, icrası mütləq deyil, tövsiyə xarakteri daşıyır. Fəaliyyəti dövründə ölkə prioritetlərini rəhbər tutaraq və bu sənədlərə uyğun, hər bir kəsin konstitution hüquqlarının təmini üçün bərabər imkanların yaradılması məqsədilə təşəbbüsümüzlə bütün dövlət qurumları, yerli icra hakimiyyətləri, beynəlxalq təşkilatlar, özəl sektor, QHT, KİV və icmaları cəlb etməklə sıx əməkdaşlıqda fəaliyyət göstərilmiş, mühüm nəticələr əldə edilmişdir.

Yeri gəlmişkən, Konstitusiya Məhkəməsi ilə Ombudsman təsisi arasında yaranan və xüsusi əhəmiyyət kəsb edən əməkdaşlıq əlaqələrinin əsasında müvafiq normativ hüquqi aktlarda təsbit olunmuş səlahiyyətlər durur ki, bu sahədə də kifayət qədər uğurlara imza atılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) haqqında Konstitusiya Qanununun 13.2.8-ci maddəsinə əsasən Müvəkkil şikayətin araşdırılması zamanı insan hüquqlarının pozulması hallarını aşkar etdikdə, həyata keçirdiyi tədbirlərdən biri də – şəxsin hüquqları qüvvədə olan normativ aktlarla pozulduqda Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu ilə müraciət edə bilməsi ilə bağlıdır.

Ümumilikdə, Ombudsmanın Konstitusiya Məhkəməsinə ünvanladığı 36 sorğudan 22 sorğu üzrə adıçəkilən qurumun Plenumu tərəfindən qərarlar (üç iş üzrə qərardad), 13 sorğu üzrə isə Palata tərəfindən mübahisələndirilən normalara dair istər nəzəri, istərsə də təcrübi əhəmiyyət kəsb edən genişləndirici şərhləri özündə ehtiva edən qərardadlar qəbul edilmiş, nəticədə Əmək, İnzibati Xətalər və

Cinayət-Prosessual Məcəllərində bir sıra normalar qanunvericilikdən çıxarılmışdır.

Adıçəkilən sorğularla bağlı qəbul edilmiş həmin aktlar (qərarlar və qəraradlar) nəinki qanunvericilikdə olan boşluqları, ziddiyyətli məqamları, mövcud qeyri-müəyyənlikləri və anlaşılmazlıqları aradan qaldırmış, vahid məhkəmə təcrübəsi formalaşdırılmış, eyni zamanda əsas insan hüquq və azadlıqlarının daha etibarlı təmini sahəsində yeni mütərəqqi iş təcrübəsinin formalaşmasına səbəb olmuşdur.

Beləliklə, təcrübənin təhlili göstərir ki, fəaliyyətimiz dövründə Konstitusiya Məhkəməsi ilə əməkdaşlığımız uğurlu olmuşdur. Eyni zamanda, hörmətli Fərhad müəllim, diqqətinizə çatdırmaq istədim ki, əməkdaşlığımız üçün böyük imkanlar, potensialımız var və bunlar Konstitusiyamızın 130-cu maddəsinin VII hissəsində aşkar göstərilir: Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili insan hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarından, bələdiyyə və məhkəmə aktlarından qanunla müəyyən edilmiş qaydada bu maddənin III hissəsinin 1-7-ci bəndlərində göstərilən məsələlərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən həll edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu verə bilər.

Ombudsman təsisatının Konstitusiya Məhkəməsi ilə əməkdaşlığı üçün bu böyük mənbədir.

İnanıram ki, ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının daha səmərəli təmin olunması naminə bu əməkdaşlığımız uğurla davam edəcəkdir.

İbrahim QULİYEV

Milli Aviasiya Akademiyasının
“Hüquqşünaslıq” kafedrasının müdiri,
h.ü.e.d., professor

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MİLLİ SUVEREN DEMOKRATIYA VƏ ONUN İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: Milli suveren demokratiya, hüquqi dövlət, demokratiya standartları, tolerantlıq, vətəndaş cəmiyyəti, suverenitet, konstitusionalizm.

Məqalədə Azərbaycan Respublikasında demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu prosesində Azərbaycan xalqının adət-ənənəsinə, mentalitetinə, mənəvi, əxlaqi və dini dəyərlərinə, əsrlər boyu formalaşmış yaşayış tərzinə uyğun olaraq müstəqil Azərbaycan Respublikasında hüquqi dövlətin formalaşması üçün milli suveren demokratiya konsepsiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə bağlı problemlər tədqiq edilir. Həmçinin ölkəmizdə milli suveren demokratik dəyərlərin formalaşmasına mane olan halların müəyyən edilib aradan qaldırılması istiqamətləri ilə bağlı təhlillər aparılmışdır. Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasında milli suveren demokratiyanın yaranmasını zəruri edən şərait hərtərəfli araşdırılmaqla fəaliyyət istiqamətləri və prinsipləri ilə bağlı fikirlər irəli sürülmüşdür. Müəyyən edilmişdir ki, milli suveren demokratik dəyərlərin formalaşması zamanı hər bir millətin fundamental mənəvi-əxlaqi və tarixi-mədəni xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Bu mövzuya müraciət edib, elmi araşdırma aparmaqda əsas məqsədım beynəlxalq aləmdə baş verən ziddiyyətli, siyasi və hərbi prosesləri, eyni zamanda dünyanı qloballaşma adı altında uçuruma, fəlakətə, qarşıdurmaya aparmaq istəyən dövlətlərin kiçik dövlətlərin ərəzilərində yeni münaqişə ocaqlarını yaratmalarını təhlil etməkdən ibarətdir.

Bəzi dövlətlər beynəlxalq hüquq normalarının tələblərini və prinsiplərini kobud surətdə pozaraq kiçik dövlətlərin suveren hüquqlarına ciddi təhlükə yaradaraq onların inkişafına maneələr törədirlər.

Bu niyyətdə olan dövlətlər beynəlxalq hüquq normalarını, beynəlxalq təşkilatları, BMT və onun Təhlükəsizlik Şurasını əllərində alətə çevirərək nəticə etibarilə beynəlxalq hüququn prosedur və ədalət qaydalarını pozmaqla öz suverenliyini və müstəqilliyini yenidən əldə etmiş ölkələri təsir altında saxlamaqla onların müstəqilliyinə və suverenliyinə təhlükə yaradırlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu dövlətlərin təsiri ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məqsəd və prinsiplərinin kobud surətdə pozulması nəticədə beynəlxalq aləmdə ədalətsiz qərarların qəbul olunmasına nail olunur və beləliklə, beynəlxalq aləmdə gərginlik, sülhün və təhlükəsizliyin qorunması üçün təhlükə yaranır.

BMT-nin Nizamnaməsinin I maddəsinə əsasən BMT-nin məqsədi beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qoruyub saxlamaq və bu məqsədlə sülhə təhlükənin qarşısını almaq və aradan qaldırmaq üçün və təcavüz aktlarını və digər sülhün pozulması hallarını yatırmaq üçün səmərəli kollektiv tədbirlər görmək və sülhün pozulmasına gətirib çıxara bilən beynəlxalq mübahisə və situasiyaların dinc vasitələrlə və ədalət və beynəlxalq hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq nizamlanmasına və yaxud həll olunmasına müvəffəq olmaqdır. Lakin müəyyən dövlətlərin BMT-nin Nizamnaməsində nəzərdə tutulan məqsəddən yayınmaqla kiçik dövlətlərdə milli suveren demokratik dəyərlərin formalaşmasına və bərqərar olmasına mane olurlar.

Azərbaycan Respublikasının timsalında bunu daha aydın formada görürük. Beləki, iyirmi beş ildən artıqdır ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin bu günə kimi həll olunmaması yuxarıda qeyd edilən müddəanın bariz sübutudur. BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının dörd qətnaməsinin qəbul olunmasına baxmayaraq, bu imperativ hüquqi qüvvəyə malik olan qətnamələrin icra olunmamasına heç cür haqq qazandırmaq mümkün deyildir. Ermənistan tərəfindən bəzi ermənipərəst dövlətlərin dəstəyi ilə Azərbaycan Respublikasının torpaqlarının 20 faizinin işğal olunması nəticəsində 1 milyondan artıq insanın öz doğma yurdlarından didərgin düşməsi, birbaşa böyük dövlətlərin beynəlxalq hüquq normalarının tələblərini kobud surətdə pozduqlarına bariz sübutdur.

ATƏT-in Minsk qrupunda olan Təhlükəsizlik Şurasının üzv dövlətləri ABŞ, Fransa və Rusiya bu münaqişənin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində həll olunmasına faktiki olaraq heç bir zaman cəhd göstərməmişlər, yalnız formal olaraq yaradılmış bu qurumun pərdəsi altında işğalçı Ermənistanı müdafiə etməklə özlərinə haqq qazandırmış, hər dəfə bəyan etmişlər ki, guya münaqişə Azərbaycan və Ermənistan dövlət rəhbərlərinin və xalqlarının qarşılıqlı razılığı ilə həll edilməlidir. Ermənistan tərəfindən Azərbaycanın 20 faiz torpaqları işğal olunubsa BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının dörd imperativ hüquqi qüvvəyə malik olan qətnaməsi bu günə kimi icra olunmayıbsa, işğalçı dövlət olan Ermənistan beynəlxalq hüquq normalarını kobud surətdə pozmaqda davam edirsə, sual olunur burada hansı razılaşmadan söhbət gedə bilər? İşğalçı dövlət və işğalla məruz qalan dövlət əgər razılaşma yolu ilə işğal olunmuş əraziləri azad etməlidirsə, onda beynəlxalq hüquq normaları və beynəlxalq təşkilatlar hansı məqsəd üçün yaradılmış və hansı məqsədə xidmət edir?

Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq cinayəti və beynəlxalq hüquq normalarını kobud surətdə pozması faktları bu günə kimi heç bir beynəlxalq təşkilatlar və ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri olan dövlətlər Rusiya, ABŞ, Fransa tərəfindən müzakirə olunub hər hansı bir sanksiya tətbiq olunmamışdır.

Bu faktın özü bir daha onu təsdiq edir ki, bu gün beynəlxalq təşkilatlar və böyük dövlətlər öz siyasi-iqtisadi maraqlarına uyğun ikili siyasət apararaq, kiçik dövlətlərin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının milli suveren hüquqlarını kobud surətdə pozaraq, dövlətlərin daxili işlərinə qarışmaqla öz “demokratiya siyasətlərini” zor ilə həyata keçirməyə çalışırlar.

Beynəlxalq hüquq normalarında bir dövlətin ərazisinin digər dövlət tərəfindən işğal olunduğu halda işğala məruz qalan dövlət tərəfindən öz ərazi bütövlüyünü və milli təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə güc tətbiq edə bilməsi imkanı nəzərdə tutulmuşdur. Lakin adı çəkilən beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri olan dövlətlər tərəfindən Azərbaycana qarşı bütün siyasi təzyiq vasitələrindən istifadə edilərək işğal olunmuş ərazilərimizin azad olunması üçün güc tətbiq olunmasına qətiyyətli formada imkan verilmir. Bu da beynəlxalq hüquq normalarının

Azərbaycan dövləti tərəfindən həyata keçirilməsi böyük dövlətlərin istəyi ilə reallaşdır.

ATƏT-in Minsk qrupuna daxil olan və dövlətlərin mülahizələrinə əsasən münaqişə yalnız sülh yolu ilə həll olunmalıdır, başqa alternativ yol yoxdur deyə bildirirlər. Sual olunur: Görəsən bizə təkidlə tövsiyə olunan və deyilən bu sülh yolu hansı vaxt, ölçü, formada olmalıdır və reallaşmasının hüquqi mexanizmi necə müəyyən edilmişdir.

Beynəlxalq aləmdə baş verən prosesləri təhlil etdikcə məlum olur ki, bəzi dövlətlər Azərbaycanda milli suveren demokratik dəyərlərə qarşı çıxaraq aşkar şəkildə suveren demokratiyanı görmək istəməzlər. Həmin dövlətlər ölkəmizdə milli suveren demokratiyanın yaranmasına və inkişaf etməsinə, güclü dövlətə çevrilməsinə hər vasitə ilə çalışırlar ki, imkan verməsinlər. Beləliklə də, ölkəmizi özlərindən asılı vəziyyətdə saxlamaqla, eləcə də ölkə daxilində ictimai siyasi vəziyyəti gərginləşdirməklə, ölkəmizin müstəqilliyini və suverenliyini təhlükə altında qoyurlar.

Ölkəmizin qarşısında duran vacib vəzifələrdən biri milli suveren demokratiya konsepsiyasının hazırlayıb, həyata keçirilməsi və inkişaf etdirilməsidir. Buna görə də milli suveren demokratiya ideyası əsas götürülərək bu istiqamətdə işlər görülməli və dövlətimizin inkişafının təmin edilməsi üçün müstəqil xalq hakimiyyətinin və demokratiyanın prinsipləri insanların mənəvi, siyasi, iqtisadi və digər hüquqları, eyni zamanda milli dəyərlər nəzərə alınmalıdır.

Bir çox hallarda milli dəyərlərimizə, mənəviyyatımıza, adət-ənənələrimizə uyğun olmayan, xarici dövlətlərdən və təşkilatlardan bizə “demokratiya standartları” kimi təqdim olunan “demokratiya dəyərləri” bir müddətdən sonra bizim suveren milli demokratiyamızı, milli əxlaqımızı, adət-ənənəmizi, mənəvi dəyərlərimizi bizə unutturmaqla bu meyarları məhv edəcəklər.

Ona görə də biz müstəqil dövlətimizin əbədi olması məqsədilə ölkəmizdə milli suveren demokratiya konsepsiyasını hazırlayıb, həyata keçirilməsinə nail olmalıyıq. Şübhəsiz ki, bu istiqamətdə dövlətimiz ardıcıl olaraq uğurlu addımlar atmaqdadır.

12 noyabr 1995-ci il tarixində ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının preambula hissəsində bəyan edilib ki, Azərbaycan xalqı özünün çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrini davam etdirərək,

“Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında” konstitusiya aktında əks olunan prinsipləri əsas götürərək, bütün cəmiyyətin və hər kəsin firavanlığının təmin edilməsini arzulayaraq, ədalətin, azadlığın və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsini istəyərək, keçmiş, indiki və gələcək nəsillər qarşısında öz məsuliyyətini anlayaraq, suveren hüququndan istifadə edərək, təntənəli surətdə aşağıdakı niyyətlərini bəyan edir:

- Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq;
- Konstitusiya çərçivəsində demokratik quruluşa təminat vermək;
- vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmaq;
- xalqın iradəsinin ifadəsi kimi qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq;
- ədalətli, iqtisadi və sosial qaydalara uyğun olaraq, hamının layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək;
- ümumbəşəri dəyərlərə sadıq olaraq bütün dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq və bu məqsədlə qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək.

Bunları nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda sadalanan ülvi niyyətlərlə ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə 12 noyabr 1995-ci ildə Azərbaycan xalqı ilk dəfə olaraq müstəqil dövlət kimi öz milli konstitusiyasını qəbul etmişdir. 5 bölmə, 12 fəsil, 158 maddə və keçid müddəalarından ibarət olan müstəqil Azərbaycan dövlətinin ilk milli konstitusiyası bütün meyarlarına görə dünyanın inkişaf etmiş demokratik ölkələrinin konstitusiyaları ilə bir sırada dayanır. Konstitusiyanın 1-ci maddəsinin 1-ci bəndində təsbit olunmuşdur ki, Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqıdır. Bu da Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının mütərəqqi beynəlxalq təcrübəni nəzərə almaqla hazırlanmasını təsdiq edən meyarlardan biridir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının xalqın suverenliyi adlanan 2-ci maddəsində təsbit olunur ki, sərbəst və müstəqil öz müqəddəratını həll etmək və öz idarəetmə formasını müəyyən etmək Azərbaycan xalqının suveren hüququdur. Azərbaycan xalqı öz suveren hüququnu bilavasitə ümumxalq səsverməsi – referendum və ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında sərbəst, gizli və şəxsi səsvermə yolu ilə seçilmiş nümayəndələri vasitəsi ilə həyata keçirir.

Bu gün müasir dünyamızda milli suveren demokratiya problemi siyasi və elmi dairələrdə daha geniş müzakirə olunan problemlərdən biridir. Milli suveren demokratiya institutunun yaranması hər bir müstəqil dövlətin, o cümlədən Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran prioritet vəzifələrdən biridir. Təbii ki, hər bir dövlətin siyasi rejimindən asılı olaraq öz milli-mənəvi dəyərlərinə uyğun olaraq milli suveren demokratiyasını müəyyən etməlidir. Vaxtilə yaşadığımız Sovet Sosialist Respublikası İttifaqında həmin dövrün siyasi rejiminə uyğun olan sosialist xalq demokratiyası həyata keçirilirdi. Məzmun və forma baxımından sosialist xalq demokratiyası demokratik prinsiplərin tələblərinə tam cavab vermirdi. Belə ki, demokratik prinsiplər və qaydalar xalqın arzu, istəyindən və tələbindən irəli gəlməli olduğu halda, sosialist xalq demokratiyasında yalnız hakimiyyətin öz təşəbbüsü ilə və siyasi rejimə xidmət göstərmək məqsədi daşıyırdı. Bu da bütövlükdə fundamental milli demokratik ənənələrlə ziddiyyət təşkil edirdi.

Milli suveren demokratiya nəzəriyyəsinə tənqidi yanaşanlar belə hesab edirlər ki, milli suveren demokratiya yalnız Avropa və Amerika demokratiyası standartı olaraq bütün dünya ölkələri tərəfindən qəbul olunmalıdır. Lakin bu fikirlərə razılaşmaq qeyri-mümkündür. Çünki bu prinsipin özü demokratik yaşamanın tamamilə ziddinə olmaqla hər bir dövlətin yerli dəyərlərinə müdaxilə təhlükəsi yaradır. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir xalqın və millətin özünün tarixən formalaşmış milli adət-ənənələri, mentaliteti və milli kökləri əsasında suveren demokratiyası formalaşmalıdır. Bu prinsiplər əsasında hər bir ölkənin milli suveren demokratiyası fundamental milli qanunvericilikdə öz əksini tapmalıdır.

Yuxarıda göstərdiyimiz faktlar bir daha onu təsdiq edir ki, bir çox hallarda qərb ölkələri və qərbyönlü qüvvələr dövlətlərin milli suveren demokratiyasının formalaşmasına imkan vermirlər.

Məlum olduğu kimi, qərb ölkələri və qərbyönlü qüvvələrin Avropa və Amerika demokratiyasını ideal demokratiya kimi təbliğ etməkdə məqsədləri başqa dövlətlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında milli suveren demokratik dəyərlərin inkişafının qarşısını almaqdır.

Məlumdur ki, beynəlxalq aləmdə vahid etalon və standart kimi qəbul olunan demokratiya yoxdur. Müasir şəraitdə isə bəzi dövlətlərin beynəlxalq aləmdə yuxarıda qeyd edilən istiqamətdə apardığı

ideoloji, siyasi və antiislam təbliğatının əsas məqsədi Avropa demokratiyası pərdəsi altında öz ideoloji və siyasi demokratiyalarını təbliğ edərək öz müstəqilliyini yenidən əldə etmiş ölkələrin üzərində hegemonluğa nail olmaqdır. Bu, bütövlükdə ölkələrin milli suveren demokratiyasına və beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına uyğun deyil. Bu məsələ elmi araşdırmalarla da öz təsdiqini tapmışdır.

Dünyada mövcud olan ümumbəşəri dəyərlər təkcə Avropaya və ya Amerikaya məxsus deyil, Planetdə yaşayan bütün xalqlara və millətlərə məxsusdur. Dünya sivilizasiyasının, mədəniyyətinin, elminin, mənəvi dəyərlərinin formalaşmasında hər bir xalqın nümayəndələri təmsil olunduğu kimi, o cümlədən Azərbaycan xalqının da bütün bu dəyərlərin formalaşmasında özünəməxsus yeri və rolu vardır.

Milli suveren demokratiya institutu hər bir ölkənin ictimai və siyasi həyatında siyasi mexanizm kimi fəaliyyət göstərməklə, dövlətin, cəmiyyətin təkmilləşməsi və gələcək inkişafı üçün bu istiqamətdə daim elmi tədqiqatların aparılmasına əsas yaradır.

Təbii ki, yalnız bu istiqamətdə aparılmış elmi tədqiqatlardan sonra biz müəyyən edə bilərik ki, cəmiyyətə və dövlətə onun gələcək inkişafı üçün hansı formada milli suveren xalq demokratiyası lazımdır. Hesab edirik ki, dünya birliyinə və ailəsinə daxil olan bütün dövlətlər və xalqlar digər dövlətlərin və xalqların milli suveren demokratiyalarına, adət-ənənələrinə, milli dəyərlərinə, dini mənsubiyyətlərinə hörmətlə yanaşmalı, düzümlülük nümayiş etdirməli, bir sözlə, bəşəriyyətdə tolerantlıq mühiti yaradılması üçün çalışmalıdırlar.

Azərbaycan dövləti dünya ölkələrinə bu baxımdan nümunə olan ölkələrdən biridir. Bu istiqamətdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin milli suveren demokratiyanın yaranması və inkişafı ilə bağlı apardığı ardıcıl uğurlu daxili və xarici siyasət bunu bir daha təsdiqləyir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin dövlətimizin suveren dövlətlər ailəsinə qoşulması, beynəlxalq münasibətlərin tamhüquqlu subyektinə çevrilməsi istiqamətində həyata keçirdiyi fəaliyyət fikrimizi tam təsdiq edir.

Lakin bir çox hallarda bəzi böyük gücə malik olan dövlətlər öz siyasi məqsədlərinə nail olmaqdan ötrü dövlətlərin milli suveren demokratiyasına kölgə salmaq məqsədilə fəaliyyət göstərirlər, Av-

ropa demokratiyasının xalq hakimiyyəti üçün daha səmərəli əsl demokratiya olmasını iddia edərək, ölkələrə siyasi təzyiq və zor göstərməklə Avropa demokratiyasını tətbiq olunmasına çalışırlar. Beləliklə, bu ölkələrin və xalqların milli suveren demokratiya hüquqlarına müdaxilə etməklə, həmin ölkələrdə insan haqlarının kobud surətdə pozulması hallarının mövcudluğuna dair yanlış ictimai rəy formalaşdırırlar.

Belə siyasi cəhdlərin qarşısının alınması üçün, biz vətəndaş olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin bu istiqamətdə apardığı xarici və daxili siyasətə dəstək verməklə, onun siyasətinin həyata keçirilməsi üçün bütün vasitələrdən istifadə etməklə, milli suveren demokratiyanı müdafiə edib, onun inkişafı üçün çalışmalıyıq.

Biz yalnız dövlətimizin qarşısında duran siyasi, sosial, iqtisadi inkişafımızı xalqın marağını təmin etmək prinsipləri əsasında yerinə yetirilməklə dünya ölkələri içərisində layiqli yer tuta bilərik.

Şübhəsiz ki, milli suveren demokratiyanın ideyası, məzmunu, mahiyyəti, imkanları və istiqaməti Azərbaycan cəmiyyətinin və dövlətinin inkişafına və demokratik cəmiyyətin formalaşmasına xidmət etməlidir.

Bütövlükdə Azərbaycan dövlətinin milli suveren demokratiyası Azərbaycan xalqının və dövlətinin humanist aspektdə siyasi sistemə və eyni zamanda sosial münasibətlərinə, milli mənafeyinə hər bir vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının qorunmasına xidmət göstərməlidir və göstərməkdədir.

Eyni zamanda, ölkəmizin milli suveren demokratiya konsepsiyası Azərbaycan xalqının gücünə, ləyaqətinə, xalqın birliyinə, etibarına söykənərək dövlətimizin beynəlxalq aləmdə istənilən müqavimətlərə ləyaqətlə tab gətirib və təsir göstərmək imkanına malik olan effektiv bir mexanizmə çevrilməlidir.

Azərbaycan Prezidenti tərəfindən son illərdə milli suveren demokratiyaya diqqət yetirilməsi qərbpərəst qüvvələr və onların ideoloqları tərəfindən birmənalı qarşılanmır. Bu qüvvələr tərəfindən daim cəhd göstərilir ki, Azərbaycanda yalnız Avropa demokratiyası tətbiq olunsun. Sual olunur: Görəsən bu qüvvələr kimlərin sifarişlərini arzu və istəklərini yerinə yetirməyə çalışırlar? Nə üçün bu qüvvələr müstəqil və suveren Azərbaycan dövlətinin daxili işlərinə qarışırlar? Nə üçün və hansı səbəblərə görə Avropa demokratiyası,

Azərbaycan xalqının mənafeyinə xidmət edən, adət-ənənələrimizi, mentalitetimizi, milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərimizi özündə cəmləşdirən, dövlətin qanuni qurumları tərəfindən müəyyən olunmuş milli suveren demokratiyasından üstün tutulmalıdır?

İdeoloji baxımdan Avropa demokratiyasını alternativsiz hesab edənlər də yəqin ki, bu baxımdan kökündən yanılırlar.

Azərbaycan dövlətinin milli suveren demokratiya ilə bağlı konsepsiyası təkcə suveren demokratiya ilə məhdudlaşmır. Bu konsepsiyada əsas prinsiplər öz əksini tapmaqla bərabər, eyni zamanda dövlətin sosial inkişafı üçün vacib olan bütün sosial, ideoloji, iqtisadi sahələri də əhatə olunmuşdur.

Ona görə də, Azərbaycan Respublikasının milli suveren demokratiya konsepsiyası təyinatı üzrə elə tətbiq edilməlidir ki, beynəlxalq aləmdə Azərbaycan qloballaşan dünya dövlətləri arasında siyasi-hüquqi və sosial rəqabətə tab gətirməklə layiqli yer tutsun.

Milli suverenitet və demokratiya konstitusion hüquqi kateqoriyalardır. Ona görə milli suveren demokratiyanın konsepsiyasını hazırlayarkən dövlətin və cəmiyyətin perspektiv inkişafına konstitusionalizm nəzəriyyəsi əsasında geniş əhəmiyyətli aspektləri nəzərə almaq şərti milli konstitusion-hüquqi doktrina hazırlanmalıdır.

Bu səbəbdən də suveren demokratiya hər bir ölkədə aktual olmaqla bərabər, onun konstitusion-hüquqi, siyasi, sosial, hüquqi və ideoloji təhlilin aparılmasına ciddi zərurət vardır.

Təbiidir ki, burada tədqiqatın əsas diqqət mərkəzində Azərbaycanda olan milli suveren demokratiyanın xüsusiyyətlərinin təhlili dayanmalıdır və şübhəsiz ki, bu tədbirlər heç də insan hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasına şərait yaratmamalıdır.

Görülən bu tədbirlər bütövlükdə dövlətin cəmiyyət qarşısında məsuliyyətinin artmasına və neqativ halların qarşısının alınmasına gətirib çıxaracaqdır.

Milli suverenitet və demokratiyanın qarşılıqlı münasibətlərinin elmi əsaslarla təkmilləşdirilməsi fəlsəfi və siyasi baxımdan da bu sahələr ilə əlaqələndirilməsini şərtləndirir.

Milli suveren demokratiya konsepsiyası hər bir dövlətin konstitusiya ideyalarına əsaslanmalı, suverenitet və demokratiya konstitusion kateqoriyaların səmərəli qarşılıqlı əlaqələri ilə cəmiyyətin, dövlətin və müstəqil hakimiyyətin xüsusiyyətlərini nəzərə alınmaq şərti ilə həyata keçirilməlidir.

Bu anlayışdan göründüyü kimi, milli suveren demokratiya konsepsiyası ölkədəki siyasi hüquqi rejimə və ümumxalq mənafeyinə xidmət etməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, suveren demokratiya təkcə nəzəriyyə deyil, bu, eyni zamanda təcrübədir.

Beynəlxalq aləmdə bəzi dövlətlərin “demokratiyanı” digər ölkələrin daxili işlərinə qarışmaqla həyata keçirmələri, bütövlükdə dövlətlərin suveren hüquqlarının pozulması ilə bərabər, eyni zamanda bu ölkələrdə yaşayan çoxmillətli vətəndaşların mənafeləri ilə də ziddiyyət təşkil edir. Xüsusilə bu problem müasir şəraitdə daha böyük aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir. Azərbaycan dövlətinin çoxmillətli ölkə olması milli suveren demokratiyanın aktuallığını daha da zəruri edir və eyni zamanda onun hüquqi prinsiplərinin müəyyən olunmasını ön plana çəkir. Hesab edirik ki, aşağıda göstərilən müddəalar bu istiqamətdə fəaliyyət prinsipləri kimi qəbul oluna bilər:

– suveren hüquqların həyata keçirilməsi prosesində ölkə konstitusiyasının aliliyinin qorunması, o cümlədən riayət edilmə imkanlarının diqqətdə saxlanması;

– suveren hüquqları həyata keçirərkən Azərbaycan xalqının mənafeyinə cavab verən qanunvericilik sistemində qüvvədə olan bütün normativ hüquqi aktların dəqiq və düzgün, eyni qaydada tətbiq olunması;

– suveren hüquqların həyata keçirilməsi zamanı qanunların məcburi və könüllülük prinsipi əsasında dönmədən icra və əməl olunması;

– bu istiqamətdə ədalətli və qanunçuluq tələblərinə uyğun normativ hüquqi aktların inkişafına diqqətin artırılması;

– dövlətin və cəmiyyətin beynəlxalq aləmdə rəqabətə davamlılığını nəzərə almaqla, milli suveren demokratiyanın həyata keçirilməsi.

Beləliklə, hər bir millətin, azsaylı xalqların, milli mədəniyyəti, milli adət-ənənəsi, mentaliteti, ictimai birgəyaşayış və davranış tərzləri nəzərə alınmaqla “milli suveren demokratiya konsepsiyası” təkmilləşməlidir.

Bir məqamı da xüsusi qeyd etmək istəyirəm ki, ölkədə milli suveren demokratiya konsepsiyasının uğurla həyata keçirilməsi üçün, ilk öncə, dövlətdə və cəmiyyətdə siyasi həmrəyliyin yaradılması vacibdir. Bu siyasi həmrəylik xalqın ümumi mənafeyinə və dövlət institutlarının demokratik fəaliyyətinin təmin olunmasına xidmət et-

məlidir. Əlbəttə ki, bu həmrəylik antidemokratik addımların atılmasına yönəlməməlidir. Suveren demokratik proseslərin həyata keçirilməsi üçün siyasi partiyaların, ictimai təşkilatların həmrəyliyi ilə yanaşı, siyasi baxımdan fikir müxtəlifliyi olan məqamlarda kompromislərə gedilməsi də vacibdir.

Cəmiyyətdə və dövlətdə siyasi həmrəylik siyasi partiyaların, ictimai qurumların, bütövlükdə ictimaiyyətlə qarşılıqlı əlaqələrin və barışıqın məhsulu kimi qiymətləndirilməlidir.

Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini, suverenliyini əbədi etmək üçün, eyni zamanda müstəqilliyimizin təhlükə altında qalmaması, onun qüdrətinin daha da möhkəmlənməsi üçün xalqımızın öz tarixi mentalitetinə, milli əxlaqına, mənəviyyatına, ənənəsinə, mədəniyyətinə istinad edərək “Milli suveren demokratik” dəyərlərin inkişaf etdirilməsi zəruri şərtidir. İdeoloji və siyasi baxımdan biz nə qədər güclü olsaq, o halda heç bir zaman bizim milli suveren demokratiyamıza heç bir dövlət müdaxilə edə bilməz.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Qanun, 2016
2. Azərbaycan Respublikasında “Multikulturalizm ili” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 2016
3. Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı, 2011
4. BMT-nin Nizamnaməsi <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html>
5. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ, 2002
6. Кириев В.В. Развитие демократии, 2007
7. Лукашук И.И. Международное право (общая и особенная части), 2001
8. “Multikulturalizm Azərbaycanın dövlət siyasəti və cəmiyyətin həyat tərzidir” mövzusunda IV beynəlxalq konfrans, 2016

Dürdanə MƏMMƏDOVA

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi

Aparatının Konstitusiyası hüququ şöbəsinin müdiri.

h.ü.f.d., dosent

HÜQUQİ DÖVLƏT VƏ HÜQUQ MƏDƏNİYYƏTİ

Açar sözlər: hüquqi dövlət, hüquqi mədəniyyət, hüquq düşüncəsi, hüquq sistemi, qanunun aliliyi, insan hüquq və azadlıqları

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Dövlətini hüquqi dövlət elan etmişdir. Hüquqi dövlət şəxsiyyət və dövlətin qarşılıqlı əlaqələrini qəbul edən və fərdin inkişafında maraqlı olan dövlətdir. Bunun üçün o, hüquq və azadlıqların aliliyini qəbul edir. “Hüquqi dövlət” terminini ilk dəfə 1813-cü ildə K.T. Belker işlətməmiş, 1824-cü ildə İ.X. Frayxer fon Asetinin əsərlərində, daha sonra 1829-cu ildə Robert Fon Mol dövlət-hüquqi dövriyyəyə daxil etmişdir. Lakin Hüquqi dövlətin kökü daha qədim dövrlərə gedir. Belə ki, qədim demokratiyalarda hakimiyyət daşıyıcılarının hüquqla münasibətləri “insanların deyil, qanunların hakimiyyəti” əsasında qurulur.

Hüquqi dövlətin əlamətlərini Konstitusiyada təsbit edərək dövlətə formal olaraq hüquqi deyə bilərik, lakin onun həqiqi hüquqi dövlət olması üçün yüksək hüquqi mədəniyyət olmalıdır.

Hüquqi mədəniyyəti, hüququn mənasını, dəyərini dərk etmədən hüquqi dövləti qurmaq mümkün deyil. Hüquq qaydalarını yaratmaq və bu qaydalara əməl etmək, öz hüquqlarını qorumaq və vəzifələrinə əməl etmək lazımdır.

Beləliklə, hüquq mədəniyyətinin yüksək səviyyədə olması hüquqi dövlətin mühüm əlamətlərindən biridir.

Hüquqi dövlətin inkişafında hüquqi mədəniyyətin rolu muhum əhəmiyyət kəsb edir, belə ki, onun meydana gəlməsi hüquqi mədəniyyətin formalaşmasının xüsusiyyətləri ilə sıx əlaqədardır.

Tarixi təcrübə göstərir ki, ictimai münasibətlər nə qədər yüksək olsa bu münasibətlərin hüquq vasitəsi ilə tənzimlənməsinə daha çox ehtiyac duyulur. Bunun üçün hüquq düşüncəsi və hüquqi mədəniyyət daim yenilənməlidir.

Vətəndaşların və cəmiyyətin hüquq düşüncəsi onların hüquq mədəniyyətinin reallaşdırılmasının ayrılmaz hissəsidir. Hüquq mədəniyyəti cəmiyyətdə hüquqa, qanuna, dövlətə münasibəti formalaşdıran norma və dəyərlər sistemidir.

Hüquq düşüncəsindən fərqli olaraq, hüquqi mədəniyyətə yalnız hüquq sisteminin dəyərli üsürləri daxildir. Hüquqi mədəniyyət bu aspektdə həmişə müasir cəmiyyətin hüquq sisteminin mütərəqqi hissəsidir. Hüquqi mədəniyyət üsürlərinin mütərəqqiliyi cəmiyyətin rifahı, son nəticədə vətəndaş cəmiyyəti və şəxsiyyətin məqsədləri naminə hüquq sisteminin effektiv fəaliyyətini təmin etmək qabiliyyəti ilə müəyyənləşdirilir. Hüquqi mədəniyyətin hüquq sisteminin vahid fenomeninin keyfiyyətə xüsusi hissəsi olduğunu başa düşmək hüquqi mədəniyyətdə onun əsas struktur elementlərini göstərmək üçün tam aydın meyarlar əldə etməyə imkan verir.

Hüquq düşüncəsinə münasibətdə hüquq mədəniyyəti daha geniş hüquqi kateqoriya kimi çıxış edir. Hüquq mədəniyyətinin görünən (zahiri) cəhəti hüquqi davranış formasında çıxış edir, onun görünməyən (daxili) cəhəti isə hüquq subyektlərinin hüquq düşüncəsində onların hüquq fəaliyyətlərini əsaslandıran və istiqamətləndirən hüquqi biliklər şəklində çıxış edir. Hüquqi mədəniyyət hüquq subyektinin düşüncəsində və davranışında “yaşayır”.

Bütövlükdə hüquqi mədəniyyət qüvvədə olan hüququ və hüquq düşüncəsini əhatə edən geniş hüquqi kateqoriyadır. Bu cəhətdən cəmiyyətin hüquqi mədəniyyət kateqoriyası məzmunca cəmiyyətin hüquq sistemi kateqoriyasına çox yaxındır. Bununla yanaşı, cəmiyyətin hüquq sistemi kateqoriyası yalnız mövcud hüquqi fenomenləri əhatə etmir, həm də onların dinamikasını xarakterizə edir.

Hüquqi dövlətdə cəmiyyətin hüquq düşüncəsinin səviyyəsi dövlət quruluşunun müasir tələblərinə uyğun olmalıdır. Əhalinin müxtəlif qruplarının ictimai quruluşa, hakimiyyətə, dövlətə, siyasi rejimə, mülkiyyətə olan münasibəti hüquq düşüncəsində öz əksini tapmalıdır.

Cəmiyyətin hüquq düşüncəsinin səviyyəsi, vətəndaşların sosial-hüquqi fəallığını nəzərdə tutan demokratik institutlarının inkişafı ilə

müəyyən edilən cəmiyyətin hüquqi mədəniyyəti hüquqi dövlətin əsas əlamətlərindən biri, habelə onun təşəkkül tapmasının göstəricisidir.

Qərb nəzəriyyələrində “hüquqi mədəniyyət” anlayışı “insan hüquqları mədəniyyəti”ni ehtiva edir. İlk dəfə ona 1989-cu ildə BMT-nin informasiya materiallarının səhifələrində rast gəlinir.

Müasir şəraitdə cəmiyyətin iqtisadi, mənəvi, siyasi, dini və sosial həyatının digər sahələrində hüquqi həyat xüsusi yer tutur, çünki bu günkü sosial-iqtisadi və dövlət hüquqi şərait daha dəqiq hüquqi tənzimləmə tələb edir.

Hüquqi mədəniyyət bütünlüklə cəmiyyətin mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsidir. Mədəniyyət anlayışı çoxmənəlidir və onun haqqında tam anlayış əldə etmək üçün mədəniyyət anlayışına olan müxtəlif yanaşmaları ümumiləşdirmək zəruridir. Antropoloji yanaşma nöqteyi-nəzərindən mədəniyyət, təbiətin yaratdıqlarından fərqli olaraq insanın yaratdığı nemətlərin məcmusu kimi başa düşülür. Sosioloji yanaşma mədəniyyəti bütün mənəvi dəyərlərin məcmusu kimi görür. Fəlsəfi yanaşma mədəniyyəti, cəmiyyətin, yaradıcı qüvvələrin və insanın qabiliyyətinin inkişafının tarixən formalaşmış inkişafının səviyyəsini müəyyən edir.

Bütün zamanlarda mədəniyyətin səviyyəsi hər bir fərdin tərbiyyəsi, təfəkkürünün səviyyəsini, əxlaqi və iqtisadi inkişafın səviyyəsini əks etdirirdi. Tarixi təcrübə göstərir ki, üzvlərinin mənəviyyəti və əxlaqi yüksək olan cəmiyyət daha müstəqil və iqtisadi cəhətdən güclü olur. İnsanın bilik əldə etməsi üçün onu ilk növbədə tərbiyə etmək, yəni onu düşünən, bilik əldə etmək istəyən və onları düzgün istiqamətdə tətbiq etmək qabiliyyətinə malik olan mədəni şəxs etmək lazımdır.

Hər bir ölkənin hüquq mədəniyyətinin özünəməxsus milli xüsusiyyətləri mövcuddur. Məsələn, Çinin hüquqi mədəniyyətinə konfusizm güclü təsir göstərmişdir. İngilissakson hüququnda hüquqi mədəniyyət gündəlik qanunun könüllü təsdiqi vasitəsilə həyata keçirilir və cəmiyyət həyatının bütün sahələrini əhatə edir.

Hüquqi mədəniyyətin formalaşması və inkişafında cəmiyyətin mədəniyyətini təşkil edən və onun əsası olan adət və ənənələr, dövlətin hüquqi doktrinaları, məhkəmə təcrübəsi, habelə beynəlxalq və milli hüququn normaları ilə məhkəmə praktikası mühüm rol oynayır. Hüququn və mədəniyyətin inkişaf səviyyələri bir-biri ilə

əlaqədardır. “Hüquqi mədəniyyət” anlayışı “hüquq” və “mədəniyyət” anlayışlarını özündə cəmləşdirir.

Elmi nöqteyi-nəzərdən hüquqi mədəniyyətə bir çox anlayışlar verilmişdir. Hüquqi mədəniyyət – mürəkkəb və geniş məfhum olaraq hüququ başa düşmək, ona hörmət etmək, hüququn bu və ya digər qaydalarına anlaqlı riayət etməkdir. Hüquqi mədəniyyət dedikdə biz hüquqi düşüncənin inkişafı səviyyəsində ifadə olunan cəmiyyətin hüquqi həyatının vəziyyətini başa düşürük. Hüquqi mədəniyyət və hüquqi düşüncə cəmiyyətin hüquqi həyatının özəyini təşkil edir.

Hüquqi mədəniyyət - hüquqa olan hər hansı münasibət deyil, ilk növbədə, onun normalarına hörmət etmək deməkdir.

Hüquqi mədəniyyət insanın, ətraf mühit və digər insanlarla münasibətlərini “normalaşdırması” xüsusiyyətinə əsaslanır. Bu insanlarla təşkilatların arasında sosial qarşılıqlı əlaqə prosesində formalaşmış, icra edilməsi məcburi olan normalar ilə tənzim edilən və dövlət tərəfindən qorunan normativ münasibətlər sistemidir. Başqa cür desək, hüquqi mədəniyyət şəxsiyyətin əmək, qarşılıqlı münasibət, davranış prosesində realizə olunan hüquqi bilikləri və əqidələrinin, habelə cəmiyyətin maddi və mənəvi dəyərlərinə olan münasibətlərinin məcmusudur.

Hər bir mədəniyyət ilk növbədə, həyat fəaliyyətinin sivil tərz, fərdin, sosial qrupların və bütünlükdə cəmiyyətin intellektual, mənəvi, psixoloji, davranış dəyərlərinin sistemidir. Başqa sözlə desək, o cəmiyyətin ümumi mədəniyyətinin hüquq sistemində aid olan və hüquq prosesini istiqamətləndirən hissəsidir. Dövlətin və hüququn cəmiyyətin həyatında rolunu dərinlən başa düşmək, bu biliklərə riayət etmək, öz davranışını qüvvədə olan hüquqla uyğunlaşdırmaq, hüquqi dəyərlərə hörmət etmək məhz hüquqi mədəniyyətin əlamətləridir.

Hər bir cəmiyyətin, hər bir dövlətin, hüquqi mədəniyyəti vardır. Hüquqi mədəniyyət bir tərəfdən ölkənin əvvəl mövcud olmuş və indiki dövlət-hüquqi mühitinin reallıqlarını əks etdirir, digər tərəfdən həmin mühitə təsir göstərir. Əgər o həqiqi mədəniyyətdirsə, siyasi-hüquqi sferada təsdiqini tapmış bütün qabaqcıl, dəyərli nə varsa özündə təcəssüm etdirir, dövlətin təşkili və fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə, qüvvədə olan hüququn keyfiyyətinin və təsirliliyinin yüksəlməsinə, intizamın, qanunçuluğun gücləndirilməsinə hər

bir şəxsin hüquqları, azadlıqları və hüquqla qorunan maraqlarının müdafiəsinin möhkəmləndirilməsinə kömək edir.

Hüquqi mədəniyyətin əsasını hüquqi tərbiyə təşkil edir və milli hüquqi mədəniyyətə xas olan hüquqi normaların, dəyərlərin, prinsiplərin formalaşmasına, hüquq normalarının zəruri və əhəmiyyətli olması haqqında möhkəm əqidələrin fərdlərin şüuruna yeridilməsinə yönəlmiş müəyyən tədbirlər sistemi qismində çıxış edir. Vətəndaşlarda və cəmiyyətdə hüquqi mədəniyyət sahəsində biliklərin, vərdislərin müəyyən dərəcədə formalaşmasının hüquqi tərbiyə və marifləndirmə vasitəsi ilə ifadə olunması insanların fəaliyyətinin üsulları və nəticələri kimi öz əksini hüquqi mədəniyyətdə tapır.

Ümumiləşdirərək hüquqi mədəniyyətin insanların hüquq sahəsində topladıqları bütün dəyərlərin məcmusu kimi müəyyən etmək olar.

Cəmiyyətin hüquqi mədəniyyəti cəmiyyətin hüquq sisteminin əsas elementlərinin inkişafının, yəni qanunvericiliyin, hüquqi praktikanın və hüquq düşüncəsinin inkişafının səviyyəsini göstərən xarakteristikasıdır.

Hüquqi mədəniyyət mədəniyyətin siyasi, mənəvi və digər növləri ilə sıx əlaqədardır. İlk növbədə, əlbəttə ki, insanın tərbiyəsi ilə bağlı olan adi, davranış mədəniyyəti, onun intizama, qaydalara, ölkənin qanunlarına hörmət etməyə uyğunlaşdırılmış mədəniyyətini nəzərdə tuturuq. Hüquqi mədəniyyət cəmiyyətin hüquq sisteminin ən mühüm ün-sürü, dövlətin səmərəli fəaliyyətinin zəruri şərtidir.

Cəmiyyətin hüquqi mədəniyyəti hüquq düşüncəsinin, qanunçuluğun, qanunvericiliyin mükəmməlliyini, hüquqi praktikanın müəyyən səviyyəsini əks etdirən, insanların hüquq sahəsində yaratdığı bütün dəyərləri əhatə edən ictimai mədəniyyətin növüdür.

Şəxsin hüquqi mədəniyyəti cəmiyyətin hüquq mədəniyyətinin tərkib hissəsi olmaqla fərdin qanunauyğun fəaliyyətini təmin edən mütərəqqi xarakterini əks etdirir.

İctimai münasibətlərin inkişafının səviyyəsi yüksəldikcə bu münasibətlərin hüquq vasitəsi ilə nizamlanmasına ehtiyac daha da artacaq. Hüquq düşüncəsi və hüquq mədəniyyətin səviyyəsinin aşağı olduğu şəraitdə hüquqi dövlətin formalaşması mümkün deyil.

Hüquqi dövlətin qurulması hüququn vətəndaşlar tərəfindən məqsədemüvafiq şəkildə başa düşməsindən də asılıdır. Bizim cəmiyyət normativ qanunvericilik bazasını uyğun şəkildə başa düşməli, ona müvafiq reaksiya verməlidir.

Azərbaycan dövləti hüquqi dövlətin qurulması və vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması yolu ilə gedir. Ölkədə hüquqi sahədə: qanunvericilik, hüquqyaradıcılığı, hüquqmühafizə orqanları, hüququn realizə edilməsinin mexanizmi və formaları sahəsində bir çox islahatlar aparılır.

Hüquqi sahələrdə aparılan islahatların səmərəliyi ilk növbədə, cəmiyyətin hüquqi mədəniyyətinin səviyyəsindən asılıdır. Hüquqi dövlətin inkişafı yüksək hüquqi mədəniyyət tələb edir, çünki hüquqi mədəniyyət olmadan cəmiyyətin əsas dəyərləri və prinsipləri olan qanunun aliliyi ilk növbədə, insanın, onun hüquq və azadlıqlarının tam şəkildə realizə edilməsi mümkün deyil. Hüququn aliliyini təmin edən hüquqi dövlətin yaranması və ilk növbədə, yüksək hüquqi mədəniyyətin, xalqın demokratik ənənələrin inkişaf etməsi, hüququn normaları və fundamental prinsiplərinə riayət etməkdir.

Göründüyü kimi bütünlüklə cəmiyyətin müəyyən hüquqi səviyyəsi olmadan hüquqi dövlətin yaranması və inkişafı da mümkün deyil. Hüquqi mədəniyyətin səviyyəsi cəmiyyətin inkişafının, hüquqi dövlətin göstəricisidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası - Bakı, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin nəşri: 2017
2. M. Məlikova Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi - Bakı, Maarif, 1988
3. Абызов Р.М., Абызова Е.Р. Правовая культура и правовое сознание как признаки правового государства и философия права 2012, №4 (53)
4. Рашитов И.М. Правовая культура как форма самодостаточности человека. Вестник Башкирского Университета 2008 т. 13 № 3
5. Актуальные проблемы становления правового государства. Под. ред. П.П. Глущенко СПб., 2003
6. Иванников И.А. Концепция правовой культуры. Правоведение 1998, № 3
7. Лейтс О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философия права. М., ИКД "Зерцало-М", 2002
8. Права человека и процессы глобализации современного мира (ответственный редактор Е.А.Лукашева). М., Норма, 2007

Ramin QURBANOV

AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun
“Beynəlxalq hüquq” şöbəsinin müdiri, h.ü.e.d.(RF)

**AZƏRBAYCANDA “ELEKTRON MƏHKƏMƏ”
İNFORMASIYA SISTEMİNİN YARADILMASINDAN
MƏHKƏMƏ-HÜQUQ SISTEMİNDƏ
İSLAHATLARIN DƏRİNLƏŞDİRİLMƏSİ
İSTİQAMƏTİNƏ GEDƏN İNKİŞAF YOLU**

Açar sözlər: “Elektron məhkəmə” informasiya sistemi, “Elektron icra” sistemi, məhkəmə aşkarlığı.

Azərbaycan xalqı öz dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra cəmiyyətin gələcək inkişafı üçün hüquqi islahatların həyata keçirilməsi, tamamilə yeni mütərəqqi və demokratik dəyərlərə əsaslanan hüquq və məhkəmə sisteminin, qanunvericilik bazasının formalaşdırılması zəruri idi. Lakin 90-cı illərin əvvəllərində ölkədəki mövcud vəziyyət qarşıda duran həyati əhəmiyyətli vəzifələrin yerinə yetirilməsinə imkan vermirdi. Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu prosesinə başlanılması ilk növbədə, ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olunmasını zəruri edirdi. Məhz belə ağır vəziyyətdə xalqın təkidli tələbi ilə ali hakimiyyətə qayıdan Ümummilli lider Heydər Əliyev qısa zaman kəsiyində Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyi tam təmin etməyə nail oldu.

Heydər Əliyevin hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində ən böyük töhvəsi müstəqil dövlətimizin ilk milli Konstitusiyasının qəbul olunması və müstəqillik tariximizdə ilk parlament seçkilərinin keçirilməsi ilə Azərbaycanın tarixi inkişafının yeni bir mərhələsinin başlanğıcını qoyması oldu. Məhz onun rəhbərlik etdiyi komissiya tərəfindən hazırlanaraq ümumxalq müzakirəsinə çıxarılan Konstitusiya layihəsi 1995-ci il noyabrın 12-də keçirilən ümumxalq səsverməsində-referendumda qəbul edildi. Konstitusiyanın qəbul edilməsi ilə ölkəmizdə məhkəmə-hüquq islahatlarının əsası qoyuldu (bax: 2). Bu mühüm tarixi əhəmiyyətə malik sənəd ölkəmizdə insan və

vətəndaş hüquq və azadlıqlarına lazımi təminatlar yaratmaqla hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun möhkəm təməlini təşkil edir.

Ölkəmizdə hüquqi islahatların həyata keçirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə 1996-cı ildə Hüquqi İslahat Komissiyası yaradılmışdır. Həyata keçirilən islahatlar qanunların və digər normativ hüquqi aktların hazırlanması, hüquqi informasiya sisteminin genişləndirilməsi, məhkəmə və bütövlükdə hüquq-mühafizə sisteminin islahatı, qanunların əhali arasında təbliği və öyrənilməsi kimi mühüm tədbirləri özündə ehtiva edir. “Məhkəmələr və hakimlər haqqında”, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında”, “Prokurorluq haqqında”, “Polis haqqında” Qanunlar və digər qanunların qəbul edilməsi ölkəmizdə məhkəmə-hüquq islahatları sahəsində atılan ilk, lakin çox vacib addım olmaqla müstəqil məhkəmə sisteminin yaradılmasına və fəaliyyət göstərməsinə imkan yaratmışdır.

Konstitusiyada bəyan edilmiş məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyi qəbul edilmiş qanunlarda daha da inkişaf etdirilərək öz real təminatını tapmış və məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinə hüquqi zəmin yaratmışdır. Bu sahədə qəbul olunmuş qanunlar isə yeni məhkəmə sistemini, onun təşkilati əsaslarını müəyyən edərək, məhkəmə və hakimlərin müstəqilliyinin təmin edilməsinə, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə təminatın verilməsinə, məhkəmələrin fəaliyyətinin və hakimlərin statusunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına yönəlmişdir. Həyata keçirilən islahatlar nəticəsində prokurorun məhkəmədə tərəf kimi iştirak etməsi, ittiham tərəfi ilə müdafiə tərəfi arasındakı tarazlığın bərpa edilməsi və onların məhkəmə prosesində bərabər hüquqlara malik olması, məhkəmə icraatının çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilməsi, məhkəmə icraatında qeyri-prosessual münasibətlərə yol verilməməsi və bu kimi yeni müddəalar məhkəmə-hüquq sisteminə tətbiq edilməyə başlandı.

Təməli ulu öndərimiz tərəfindən qoyulan məhkəmə-hüquq sistemi sahəsindəki islahatlar sonralar prezident İlham Əliyev tərəfindən də uğurla davam etdirildi. Bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübənin milli qanunvericiliyimizə uğurla transformasiyası gerçəkləşdi. Belə ki, hüquq məkanında presedent anlayışının, məhz anqlosakson hüquq sisteminə aid edilməsinə baxmayaraq, Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin “Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının bəzi qa-

nunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” 2006-cı il 19 yanvar tarixli Fərmanından sonra İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun tətbiqi önə çəkildi (bax: 3). Bu, yeni bir təkamül prosesinin başlanğıcı oldu.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun 30 mart 2006-cı il tarixli “Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası müddələrinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında” Qərarı isə bu işin ardıcıl və keyfiyyətli şəkildə aparılmasına geniş imkanlar yaratmışdır (bax: 4).

Məhkəmə sistemində növbəti ən mühüm addım müasir texnologiyaların məhkəmələrin fəaliyyətində tətbiqinin təmin edilməsi oldu. Belə ki, məhkəməyə müraciət imkanlarının genişlənməsinə, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində süründürməçilik və sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasına, şəffaflıq, aşkarlıq və operativliyin təmin edilməsinə, məhkəmə qərarlarının icrasına nəzarətin effektivliyinin artırılmasına, elektron kargüzarlığın və elektron sənəd dövriyyəsinin təmin edilməsinə xidmət etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 fevral 2014-cü il tarixli, 268 nömrəli Sərəncamı ilə “Elektron məhkəmə” informasiya sistemi yaradılmışdır (bax: 6). Nəticədə, dövlət orqanlarında müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi insanların müxtəlif xidmətlərdən istifadə etmək imkanları asanlaşmış, həmin xidmətlərin keyfiyyət və səmərəliliyi artmış, informasiya cəmiyyətinin dayanıqlı və davamlı inkişafına etibarlı zəmin yaranmışdır.

Bu Sərəncamla məhkəmə-hüquq sisteminin təkmilləşdirilməsi sahəsindəki islahatlar prosesində, məhkəmə sisteminin şəffaflaşdırılması, demokratikləşdirilməsi, bürokratiyanın və süründürməçiliyin aradan qaldırılması, kargüzarlığın sadələşdirilməsi, eləcə də ədalət mühakiməsinə ictimai nəzarətin və məhkəmə aşkarlığının təmin olunması istiqamətində mühüm addımların təmali qoyulmuşdur.

“Elektron məhkəmə” informasiya sistemi haqqında Sərəncamla bir sıra məsələlərin təmin edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, onun vasitəsilə ərizə, şikayət və digər sənədlərin elektron formada qəbulunu, cinayət işləri, mülki, inzibati, iqtisadi mübahisələrə dair və inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın elektron qaydada aparılması və sənədlərin elektron dövriyyəsi, məhkəməyə daxil olan

işlərin hakimlər arasında avtomatlaşdırılmış qaydada bölgüsünün aparılması, məhkəmədə işlərə baxılması vaxtlarına dair elektron cədvəlin tərtib edilməsi, məhkəmə prosesində iştirak edən şəxslərə məlumatların elektron qaydada (elektron poçt, SMS məlumatlandırma və s.) çatdırılması, məhkəmə proseslərinin audio, video və digər yazan texniki vasitələrdən istifadə etməklə qeydə alınması və onları onlayn rejimdə müşahidə etmək imkanının yaradılması həyata keçirilmişdir.

Həmçinin, işlər üzrə prosessual müddətlərə riayət olunmasına nəzarət edilməsi və müddətlərin bitməsi ilə bağlı xəbərdaredici funksiyalara malik olması, qəbul edilən məhkəmə qərarlarının icraya yönəldilməsinin və icra prosesinin izlənilməsi, sistemdə proses iştirakçısının iştirak etdiyi iş üzrə prosesin gedişi, çıxarılan qərarlar, onların icra vəziyyəti, onlardan verilən şikayət və ya protestlər barədə məlumat almaq imkanlarına malik “şəxsi kabinet”in yaradılması, “Elektron hökumət” portalı ilə və Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğunda tətbiq olunan informasiya sistemi ilə inteqrasiya, məhkəmə statistikasının elektron qaydada aparılması, məlumatların sistemləşdirilmiş şəkildə saxlanması həyata keçirilmişdir.

Bu sərəncamla Ədliyyə Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinə “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin təşkilini və fəaliyyətini birgə təmin etmək, “Elektron məhkəmə” informasiya sistemindən istifadə qaydalarını müəyyən etmək tapşırığı da verilmişdir.

Müasir elektron məlumat daşıyıcıları vətəndaşlara məhkəmə prosesləri və onların keçiriləcəyi tarix, vaxt, məhkəmə zalı, hakim və digər məsələlərlə bağlı informasiyanı maneəsiz əldə etməyə imkan yaradır.

Cari ilin mart ayının 1-də Prezident İlham Əliyev mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin bir qrupu ilə görüşü zamanı bəyan etmişdir ki, məhkəmə-hüquq sahəsində islahatlara çox ciddi ehtiyac var və bu istiqamətdə müvafiq göstərişlər veriləlidir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 8-ci maddəsinə əsasən, (bax: 1) Azərbaycan Respublikasının Prezidenti məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin təminatçısı olaraq, məhz bu göstərişlər nəticəsində məhkəmə sistemində yeni islahatlar dövrünün təməli qoydu, bu da öz növbəsində ictimaiyyətimizin gələcəkdə məhkəmələrimizə olan inamı-

nin artırılmasına, korrupsiya və digər neqativ halların aradan qaldırılması sahəsində ciddi nailiyyətlərin əldə olunmasına xidmət edəcəkdir.

Sözgedən Fərmanda vətəndaşların məhkəməyə müraciət imkanlarının daha da genişləndirilməsi, məhkəmələrin fəaliyyətində şəffaflığın artırılması, məhkəmə qərarlarının tam və vaxtında icra edilməsinin təmin olunmasının gücləndirilməsi tapşırılmışdır. Süründürməçiliyin və digər neqativ halların aradan qaldırılması üçün tədbirlərin görülməsi əksini tapıb. Fərmanı hüquq islahatlarının dərinləşdirilməsi istiqamətində atılan çox mühüm addım hesab etmək olar. Bu istiqamətdə Fərmana nəzər salsaq görürük ki, nəzərdə tutulan tədbirlərlə bağlı üç əsas istiqamətdə qruplaşdırma aparılmışdır: Funksional, qanunverici və praktiki istiqamətdə.

Fərmana əsasən bundan sonra məhkəmələrə müdaxilənin qarşısının alınması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və məsuliyyətin artırılması, müvafiq məlumatların qəbulu üçün qaynar xəttin yaradılması, məhkəmə iclaslarının fasiləsiz audio yazısının aparılması və protokolun məhkəmə iclasının audioyazısına uyğun tərtibi tələbinin müəyyən edilməsi, məhkəmə qərarlarının elektron qaydada dərc edilməsi təmin olunacaq. Bu da vətəndaş məmnunluğunu artırmaqla yanaşı şəffaflığın təmin olunmasına da xidmət edəcək (bax: 7).

Həmçinin, Fərman sahibkarların məhkəməyə müraciət imkanlarını da asanlaşdıracaq. Belə ki, ölkədə sahibkarlığın inkişafı üçün yeni ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Bununla da, mübahisələrə müvafiq sahədə daha dərin hüquqi bilik və təcrübəsi olan hakimlər tərəfindən baxılması təmin olunacaqdır. Eyni zamanda, beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla Mülki-prosessual Məcəllənin tam yenidən təhlil edilməsi və onun yenidən işlənilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Fərmanla ədalət mühakiməsi mexanizmlərinin effektiv fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün hakim və məhkəmə aparatı işçilərinin sosial müdafiəsinin daha da yaxşılaşdırılması sahəsində tədbirlərin görülməsi gözlənilir.

Hesab edirəm ki, müvafiq Fərmanın “Məhkəmə-hüquq sisteminə islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” adlandırılması əbəs yerə deyil. Əgər Prezident 13 fevral 2014-cü il tarixli, “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin yaradılması haqqında” Sərəncamı ilə məhkəmə sistemi sahəsində inqilabi islahatların təməlini qoymuşdursa, adıçəkilən Fərmanla həmin islahatların daha da dərinləşdirilməsi istiqamətində müvafiq tövsiyə və tapşırıqlarını vermişdir.

Fərmanın müsbət tərəflərindən biri də odur ki, ilk dəfə olaraq normativ sənəddə vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması üçün Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə tövsiyə olunmuşdur. Belə ki, Fərmanın müvafiq bəndlərində məhkəmələrdə hüquqi məsələlərin həllinə yanaşmanın sabitliyini təmin etmək məqsədilə vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması üçün ciddi tədbirlər görülməsi, ədalət mühakiməsinin keyfiyyətinin artırılması məqsədilə məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi sahəsində fəaliyyətin gücləndirilməsi, məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi nəticəsində müəyyən edilmiş, sistemli xarakter daşıyan nöqsanların aradan qaldırılması üçün müvafiq mexanizm yaradılması barədə təkliflərini iki ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməsi qeyd olunmuşdur. Əgər əvvəllər məhkəməyə müraciət edən tərəflər məhkəmə qərarı ilə razı olub, yuxarı instansiya məhkəmələrinə şikayət verməzdilərsə, baş vermiş pozuntuların araşdırılması və ona lazımı qiymətin verilməsi çətinləşirdi. Bu da öz növbəsində məhkəmə sisteminin inkişafına mənfi təsir edirdi. Artıq bu Fərmanla məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi nəticəsində müəyyən edilmiş, sistemli xarakter daşıyan nöqsanların aradan qaldırılması üçün Ali Məhkəmə tərəfindən müvafiq mexanizmlərin yaradılması istiqamətində lazımı addımlar atılacaqdır. Bu da öz növbəsində məhkəmələrin fəaliyyətinə nəzarət mexanizmini gücləndirəcəkdir (bax: 5).

Müvafiq Fərmanla müasir informasiya texnologiyalarının ədalət mühakiməsi prosedurlarında tətbiqinin genişləndirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinə elektron məhkəmə informasiya sisteminin tətbiqi üzrə təşkilati işləri yekunlaşdırmaq, həmçinin “Elektron icra” informasiya sisteminin tətbiqinin genişləndirilməsi tapşırılmışdır. Bu istiqamətdə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi icranın özəl qurumlara həvalə edilməsi ilə bağlı qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi nəzərdə tutulur.

Nəticə

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq vurğulamaq istərdim ki, Prezident İlham Əliyevin məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında son Fərmanı qloballaşan dünyamızda Azərbaycanın beynəlxalq məhkəmə təcrübəsindən bəhrələnərək hüquq sisteminin sağlamlaşdırılması, ölkə vətəndaşlarının hüquq və qanuni mənafələrinin müdafiəsi istiqamətində şəffaflığın artırılması istiqamətində çox mühüm bir normativ sənəd kimi Məhkəmə-hüquq sisteminin inkişafında yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoydu.

Bu inqilabi sənədlə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan tədbirlər öz növbəsində tək-cə hüquq praktikasının deyil, eyni zamanda hüquq elminin də inkişafına rəvac verəcəkdir.

Xülasə

Bu məqalədə Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin keçdiyi tarixi inkişaf yoluna nəzər salaraq, vətəndaşların məhkəmə-yə müraciət imkanlarının daha da genişləndirilməsi, məhkəmələrin fəaliyyətində şəffaflığın artırılması, məhkəmə qərarlarının tam və vaxtında icra edilməsinin təmin olunmasının gücləndirilməsi istiqamətində məhkəmələrin fəaliyyətində müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqini təmin edən “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin yaradılması, məhkəmə-hüquq sisteminin islahatların dərinləşdirilməsi sahəsində qəbul edilmiş son qanunvericilik dəyişikliklərindən bəhs olunur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, 12 noyabr 1995.
2. “Heydər Əliyev Azərbaycanda hüquqi islahatların banisidir”, Səbuhi Şahverdiyev <<http://www.genprosecutor.gov.az/heydaraliyev-90/pages/articles/sabuhi-shahverdiyev.html>>
3. “Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” 2006-cı il 19 yanvar tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.
4. “Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun 30 mart 2006-cı il tarixli 5 nömrəli Qərarı.
5. “Məhkəmə-hüquq sisteminin islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 aprel 2019-cü il tarixli Fərmanı. <<https://president.az/articles/32587>>
6. <<http://www.e-qanun.az/framework/26996>>
7. <http://cbc.az/az/az/v_story/mhkmlrn-falyytnd-ffafliq-artirilacaq>

Nazim ƏLİYEV

AMEA Hüquq və İnsan Haqları
Institutun aparıcı elmi işçisi,
hüquq üzrə elmlər doktoru

Mirəli KAZIMOV

Bakı Dövlət Universitetinin hüquq
fakültəsinin dosenti, hüquq üzrə elmlər doktoru

RESPUBLİKAMIZDA MƏHKƏMƏ-HÜQUQ SİSTEMİNDƏ İSLAHATLARIN DƏRİNLƏŞDİRİLMƏSİ DEMOKRATİK, HÜQUQİ DÖVLƏTİMİZİN NÖVBƏTİ ƏSAS TƏMİNATLARINDAN BİRİ KİMİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.H.Əliyev dövlət başçısı kimi fəaliyyətə başladığı ilk vaxtdan respublikamızın məhkəmə-hüquq sisteminin müasirləşdirilməsi, cinayət-hüquqi siyasətin liberallaşdırılması, cəzanın humanistləşdirilməsi, cəzadan azad etmə institutunun geniş tətbiqi istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirmişdir. Cənab Prezident 3 aprel 2019-cu il tarixdə bu sahədə növbəti, “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Fərman imzalamışdır. Fərmanı ölkəmizdə həyata keçirilən məhkəmə hüquq islahatlarının məntiqi davamı, islahatların aparılmasının yeni keyfiyyət mərhələsi kimi səciyyələndirə bilərik. Burada qarşıya qoyulan vəzifələrdən biri də müvafiq dövlət orqanları qarşısında cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi, cinayətlərin dekriminallaşdırılması üzrə tədbirlərin davam etdirilməsidir.

Əslində bu istiqamətdə prinsipial addımların atılması dövlət başçısının 2017-ci il 10 fevral tarixdə imzaladığı “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcrid etmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” Sərəncamı ilə başlanılmışdır. Həmin Sərəncamın icrası olaraq hazırlanmış və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Administrasiyası tərəfindən təkmilləşdirilmiş qanun layihəsi dövlət başçısı tərəfindən Milli Məclisə göndərilmiş və 20 oktyabr 2017-ci il

tarixdə qəbul edilmişdir. Bu qanunla CM-nə cinayət-hüquqi siyasətin yumşaldılması ilə bağlı mühüm dəyişikliklər edilmiş, cinayət məsuliyyətindən azad etmənin yeni mexanizmləri yaradılmış, həmçinin iqtisadi sahədə törədilən bəzi cinayətlər dekriminallaşdırılmış, CM-də “İqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə” adlı yeni 73-2-ci maddə yaradılmışdır. 2017-ci il dekabrın 1-dən qüvvəyə minən bu dəyişikliyə əsasən, CM-nin 209.1, 209.2.2 və 213-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilir. CM-nin 192, 192-1, 193, 195, 195-1, 196, 197, 198, 202-2, 203, 203-1.1, 205-2, 209.2.1, 209.3, 210, 211, 212 və 213-2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş və cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödəmiş və ya cinayət nəticəsində əldə edilmiş gəliri tamamilə dövlət büdcəsinə köçürmüş şəxs, bundan əlavə vurulmuş ziyanın (əldə edilmiş gəlirin) bir misli miqdarında dövlət büdcəsinə ödəniş etdikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

Müasir Azərbaycan Respublikasında ədalətli iqtisadi və sosial qaydaların bərqərar edilməsinə nail olmaq istiqamətində də müntəzəm tədbirlər həyata keçirilmiş, cəmiyyətimizin yeni ictimai-iqtisadi və siyasi modeli yaradılmışdır. Qanunvericilik aktlarında cəmiyyətimizin və dövlətimizin iqtisadi inkişafının tələbləri nəzərə alınmış, sərbəst bazar iqtisadiyyatından yaranan ictimai münasibətlərin etibarlı hüquqi mühafizəsi təsbit edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin inkişafının təmin edilməsini nəzərdə tutan müddəalar bilavasitə təsbit olunmuşdur. İctimai həyatımızda təşəkkül tapmış yeni növ iqtisadi münasibətlərin mürəkkəbliyi, şübhəsiz, bu sahədə baş verən hüquq pozuntularına görə məsuliyyət nəzərdə tutan müvafiq normaların məzmununda və strukturunda öz əksini tapmışdır.

Dövlət başçısı cənab İlham Əliyev ölkəmizdə dayanıqlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsini uğurlu dövlət quruculuğu siyasətinin əsas hədəflərindən biri kimi dəyərləndirmişdir. Ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatının inkişafı ilə əlaqədar yaranan yeni növ münasibətlərin neqativ tərəflərini minimuma endirilməsi, iqtisadi fəaliyyət sahəsində törədilən hüquq pozuntularına görə məsuliyyət müəyyən edən normaların tətbiqi prosesində yaranan çətinliklərin aradan qal-

dırılması, sahibkarlığın dəstəklənməsi, vergidən yayınmanın və “kölgə iqtisadiyyatı”nın miqyasının azaldılması, vergitutma bazasının genişləndirilməsi, vergi güzəştlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədi ilə silsilə tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Bu sırada “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında” 2018-ci il 30 noyabr tarixli 1356-VQD nömrəli Qanunun adını xüsusi qeyd etmək lazımdır. İqtisadi sahədə münasibətlərin ahəngdar tənzimlənməsi, proses iştirakçılarının mübahisələrinin ədalətli həlli xeyli dərəcədə mükəmməl normativ bazanın olması və məhkəmə hüquq sisteminin düzgün fəaliyyətindən asılıdır. Odur ki, dövlət başçısının imzaladığı 3 aprel 2019-cu il tarixli Fərman ilə bu istiqamətdə işlərin bir konsepsiya şəklində davam etdirilməsi müəyyən edilmişdir. Fikrimizcə, bu sahədə görülən tədbirlərin aşağıdakı məsələləri də əhatə etməsi məqsəduyğun olar:

1. Cinayət hüququnda yeni məzmun və modeldə inzibati preyudisiya institutunun yaradılması və tətbiqinin genişləndirilməsi.

Preyudisiya latın mənşəli “preajudicialis” sözüəndən olub, əvvəlki məhkəmə qərarına aid olan mənasını verir. Cinayət hüququ nəzəriyyəsinə inzibati preyudisiya dedikdə, analoji hüquq pozuntusuna münasibətdə əvvəlcə inzibati, sonra isə cinayət-hüquqi təsirin göstərilməsi başa düşülür. İnzibati preyudisiya maddənin dispozisiyasında müəyyən edilir. Məlum olduğı kimi, cinayət başqa hüquq pozuntularından bir sıra obyektiv və subyektiv əlamətlərə görə fərqlənir. Başqa hüquq sahələri ilə qorunan xeyli ictimai münasibətlər həmçinin cinayət hüququ ilə qorunur. Qanunvericilik cinayəti digər hüquq pozuntularından fərqləndirərkən, qanunla mühafizə olunan obyektə vurulan ziyandan asılı olaraq, ziyanı xarakterizə edən “mühüm ziyan”, “xeyli miqdarda ziyan”, “ağır nəticə” və s. bu kimi obyektiv əlamətlərin köməyindən istifadə edir.

Azərbaycan Respublikasında sovet hakimiyyəti dövründə qəbul edilmiş hər üç cinayət qanununda inzibati preyudisiyalı tərkiblər nəzərdə tutulmuşdur. 1960-cı il CM-də bunlara enerjidən və qazdan məişətdə istifadə qaydalarını pozma (maddə 90-2), gəlirlər haqqında deklarasiya verməkdən boyun qaçırma (maddə 157-1), mənfəətin, gəlirin və ya digər vergitutma, habelə icmari ödəniş obyektlərinin gizlədilməsi və ya azaldılması (maddə 157-2), qadağan edilmiş və ya xüsusi icazə alınması tələb edilə fəaliyyətlə belə icazə olma-

dan məşğul olma (maddə 158) və s. əməllərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normaları aid edə bilərik.

Fikrimizcə, bu təcrübədən qüvvədə olan CM-də istifadə olunması cinayət-hüquqi siyasətin liberallaşdırılmasının növbəti təzahürü kimi çıxış edə bilər. Reallıq göstərir ki, bəzi ictimai təhlükəli əməllərin dekriminallaşdırılması cinayətkarlığa qarşı mübarizə işinə, cinayət qanununun xəbərdaredici və qoruyucu funksiyalarının fəaliyyətinə mənfi təsir edə bilər, onların törədilməsinə görə cinayət-hüquqi təsir mexanizmlərindən istifadə olunması isə, bir tərəfdən, həmin vasitələrin çəkirdicilik keyfiyyətinin, təsir gücünün aşağı düşməsinə, digər tərəfdən, dövlət orqanlarının lüzumsuz vaxt və xərc məsrəfinə (cinayət işinin başlanılması, istintaqın aparılması, işin məhkəməyə verilməsi, məhkəmədə işə baxılması, məhkəmə qərarından şikayət və ya protestin verilməsi və s.), habelə vətəndaşların böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə məhkum olunmaları sayının artmasına gətirib çıxaracaqdır.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, 2018-ci ildə ölkəmizdə qeydə alınmış 26381 cinayətin yalnız 10,3%-i (2513-ü) ağır və xüsusilə ağır cinayət, qalan 89,7%-i böyük ictimai təhlükə törətməyən (7403) və az ağır cinayət (14456) olmuşdur. Yaxud il ərzində respublikamızda təxminən 13-14 min nəfər məhkum edilir ki, bunların da yalnız təxmini 16%-i ağır, 2 %-i xüsusilə ağır cinayətlərin, qalan 82%-i böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərin payına düşür. Odur ki, eyni əməllərin cinayət statusu və gələcəkdə yenidən törədilməsinə görə cinayət məsuliyyətinin labüdlüyü imkanının saxlanılması ilə yanaşı, müəyyən müddət ərzində birinci dəfə törədilməsi üstündə məsuliyyətin inzibati qaydada həll edilməsi müsbət nəticə verə bilər.

Onu da qeyd edək ki, respublikamızın CM-nin hazırlanması zamanı baza sənədi kimi istifadə olunmuş Rusiya Federasiyasının hazırda qüvvədə olan CM-də 11-dən artıq tərkibdə inzibati preyardisiya müəyyən edilmişdir (məsələn, qanunsuz olaraq övladlığa götürməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutan 154-cü, kütləvi iğtişaşa görə məsuliyyət nəzərdə tutan 212-ci və s. maddələrdə). Belarus Respublikasının qüvvədə olan CM-nin 32-ci maddəsinə əsasən, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalarda qanunverici inzibati preyardisiya müəyyən edə bilər.

Düşünürük ki, inzibati preyudisiyaya dekriminallaşdırmanın özünəməxsus təzahürü, cinayət əməllərini inzibati xətalardan ayıran bir üsul kimi də baxmaq lazımdır. Müəyyən kateqoriya ictimai təhlükəli əməllərə münasibətdə inzibati preyudisiyanın tətbiqi cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimi prosesində sabitliyin, təqsirkarın davranışından asılı olaraq seçilmiş bir-birindən fərqli inandırma və məcburetmə vasitələrinin uzlaşdırılmasını təmin edir. Bu baxımdan hesab edirik ki, respublikamızın CM-nin Xüsusi hissəsinin bir çox normalarında, xüsusən, insan və vətəndaşın konstitusiya hüquq və azadlıqları əleyhinə olan cinayətlər (21-ci fəsil), yetkinlik yaşına çatmayanlar və ailə münasibətləri əleyhinə olan cinayətlər (22-ci fəsil), mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər (23-cü fəsil), iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlər (24-cü fəsil), ekoloji cinayətlər (27-ci fəsil), hərəkət təhlükəsizliyi və nəqliyyat vasitələrinin istismari qaydaları əleyhinə olan cinayətlər (29-cu fəsil) və digər fəsillərə daxil olan ayrı-ayrı maddələrdə inzibati preyudisiya əlamətinin müəyyən edilməsi məqsəduyğundur.

2. Cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmənin mühüm mexanizmlərindən biri olan amnistiya aktlarının qəbulu zamanı cinayət hüququnun əsas müddəalarına riayət edilməsinin təmin edilməsi.

“Amnistiya” yunan mənşəli söz olub, unutmaq, bağışlamaq mənasını verir. Amnistiya cinayət əməli törətmiş şəxslər barəsində dövlətin həyata keçirdiyi humanist tədbirlərdən biridir. Amnistiya aktları, bir qayda olaraq, ölkənin ictimai-siyasi, iqtisadi sahəsində əldə olunan mühüm nailiyyətlər, tarixi əhəmiyyət kəsb edən əlamətdar hadisələrlə bağlı qəbul olunur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 95-ci, CM-nin 81.1-ci maddələrinə əsasən, ölkəmizdə amnistiya aktlarının qəbulu Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin səlahiyyətinə aid edilmişdir. Respublikamızın keçmiş SSRİ-nin tərkibində olduğu dövrdə 12, müstəqillik dövründə isə 14 amnistiya aktı qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası CM-nin 81.2-ci maddəsinə əsasən, cinayət törətmiş şəxslər amnistiya aktı ilə cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilirlər. Cinayət törətməyə görə məhkum olunmuş şəxslər isə cəzadan azad edilə bilirlər, yaxud onlara təyin olunmuş cəzanın müddəti azaldıla bilər və ya belə şəxslərin cəzasının çəkilməmiş hissəsi daha yüngül cəza növü ilə əvəz edilə bilər və yaxud be-

lə şəxslər əlavə cəzadan azad edilə bilərlər. Amnistiya aktı ilə cəzasını çəkmiş şəxslərin məhkumluğu götürülə bilər.

Sovet hakimiyyəti dövründə, habelə müstəqillikdən sonra 2007-ci ilədək qəbul edilmiş amnistiya aktları qüvvəyə minəndək həmin qanunun təsiri altına düşən cinayətləri törətmiş bütün şəxslərə aid edilirdisə, son amnistiya aktları yalnız barələrində çıxarılan hökmlər qanuni qüvvəyə minmiş şəxslərə şamil edilmişdir. Aydın ki, amnistiya aktının tətbiqi dairəsinin həcmi bilavasitə dövlətin iradəsindən asılıdır. Lakin burada hər bir halda hüququn hamının qanun qarşısında bərabərliyi prinsipinin və s. mühüm şərtlərinin gözlənilməsini vacib sayırıq və fikrimizi qısa şəkildə aşağıdakı kimi əsaslandırırıq.

Cinayət-hüquq nəzəriyyəsinə görə, amnistiya müddətsizdir və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə vaxtından asılı olmayaraq, amnistiya aktı qüvvəyə minəndək əməlləri bu aktın təsiri altına düşən bütün şəxslərə aid olunmalıdır. Yəni amnistiya aktları yalnız məhkəmələrin icraatlarında olan təqsirləndirilən şəxslər, yaxud artıq cəza çəkən məhkumlar barəsində deyil, həmçinin təhqiqat, ibtidai istintaq orqanlarının icraatlarında olan cinayət işləri və materiallar üzrə müvafiq cinayəti törətdiyi müəyyən edilmiş şəxslər barəsində də tətbiq olunmalıdır. Digər tərəfdən, amnistiya aktlarında bu aktı tətbiq edən orqanlar, onların səlahiyyəti, qanuni qüvvəyə minmiş hökmlər üzrə cəzanı icra edən müəssisə və ya orqanın amnistiyayı tətbiq edib yekunlaşdırma müddəti müəyyən edilir. 2007-ci ildən sonrakı amnistiya aktlarında təhqiqat və ibtidai istintaq orqanları amnistiyayı tətbiq edən orqanlar sırasından xaric edilmiş, məhkəmələrin bu sahədəki səlahiyyətləri munimuma endirilmişdir.

Qüvvədə olan AR CPM-nin 39.1.12-ci maddəsinə görə, amnistiya aktına əsasən şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilməli olduqda, cinayət təqibi başlanıla bilməz, başlanılmış cinayət təqibinə isə xitam verilməlidir. Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror icraat zamanı CPM-nin 39-cu maddəsində göstərilən halları aşkar etdikdə cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə (o cümlədən cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə) qərar çıxarır (CPM-nin 40.1 və 41.1-ci maddələri).

Son amnistiya aktlarının mahiyyətinə dərinləndirən nüfuz etdikdə məlum olur ki, amnistiya aktı qüvvəyə minəndək eyni zaman dövründə eyni cinayət törətmiş şəxslər onun tətbiqi ilə bağlı fərqli hü-

quqi nəticə ilə üzləşməli olurlar və məhkumların bir qismi amnistiyanın təsiri dairəsindən kənar qalır. Bu isə, şübhəsiz, vətəndaşların həm konstitusiyada, həm də CM-də təsbit edilmiş qanun qarşısında bərabərlik prinsipinin pozulmasına gətirib çıxarır. Odur ki, gələcəkdə amnistiya aktlarının qəbulu zamanı respublikamızda 2007-ci ilədək mövcud olmuş təcrübədən istifadə edilməsini təklif edirik.

3. Azərbaycan Respublikasında Kriminoloji Tədqiqatlar Mərkəzinin yaradılması.

Cinayət-hüquqi siyasətin hər hansı bir probleminin həlli kriminoloji əsaslandırma olmadan mümkün deyildir. Respublikamızda kriminoloji tədqiqat sahəsinin böhranlı həddə olduğunu təəssüf hissi ilə qeyd etməliyik. Milli hüquq nəzəriyyəsində bu sahədə az-çox aparılan tədqiqatlar isə xarici ölkələrin müasir qabaqcıl tədqiqatlarından xeyli aralı düşmüş, empirik materiallar ilə əlaqə demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Hazırda ölkə üzrə aparılan statistik hesabatlarda cinayətkarlığın yalnız ümumi vəziyyətinin əsas göstəriciləri nəzərdə tutulur, cinayətkarlığın əhatəli quruluşu, cinayəti törədənələrin sosial-demoqrafik əlamətləri və s. bu kimi mühüm hallar burada öz əksini tapmır.

Ölkə üzrə kriminoloji vəziyyətin həqiqi mənzərəsinin müəyyən edilməsi və adekvat qiymətləndirilməsi üçün həm törədilən cinayətlərin əsas xüsusiyyətlərini, həm də onları törətmiş şəxslərin sosial-demoqrafik əlamətlərini yaratmağa imkan verən məlumat bankı yaradılmalıdır. Bu məlumat bankının üzərində hüquq mühafizə, məhkəmə orqanlarında təcrübəsi olan əməkdaşlar, elm müəssisələrin alimləri, peşəkar psixoloq və sosioloqlar işləməli, müxtəlif parametrlər üzrə (yetkinlik yaşına çatmayanlar, qadınlar, regionlar, əsas cinayət növləri, qəsdən törədilən cinayətlər, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər və s. meyarlar) onların təhlili aparılmalıdır. Respublikamızda cinayətkarlığın ümumsosial və konkret determinantları, qısa, orta müddətli kriminoloji proqnozları müəyyən edilməlidir. Ümumiyyətlə, ölkəmizdə empirik kriminologiyanın yaradılması və inkişaf etdirilməsinə ciddi ehtiyac vardır. Bu məqsədlə də respublikamızda Kriminoloji Tədqiqatlar Mərkəzinin yaradılmasını təklif edirik.

4. Cinayət işləri üzrə məhkəmə icraatının sadələşdirilməsi və tezliyinin artırılması istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 48-ci maddəsi cinayət təqibi üzrə icraatın tezliyini nəzərdə tutur. Bir çox xarici ölkələrdə cinayət işləri üzrə məhkəmə icraatının sadələşdirilməsi istiqamətində ciddi işlər aparılır. Məsələn, Rusiya Federasiyasının cinayət-prosessual qanunvericiliyində konkret işlər üzrə məhkəmə qərarının qəbul edilməsinin icraatı tezləşdirən yeni qaydası müəyyən edilmişdir. Belə ki, RF CPM-nin 40-cı fəslinə görə, təqsirləndirilən şəxs ona verilən ittihamla razılaşıqda məhkəmə araşdırması aparmadan haqqında hökm çıxarılması barədə vəsatət vermək hüququna malikdir. Prosesual qanunda belə vəsatətin qəbuluna mane olan norma nəzərdə tutulmadıqda vəsatət təmin olunur. Fikrimizcə, proses iştirakçılarının hüquqlarını pozmadığı təqdirdə, cinayət icraatının sadələşdirilməsi üsullarından biri kimi müəyyən növ cinayətlərə münasibətdə belə bir normanın milli CPM-nə daxil edilməsi məqsədəuyğun olar.

Yekun olaraq göstəririk ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanında ölkədə ədalətli hüquq sisteminin formalaşdırılmasına nail olmaq üçün müvafiq dövlət orqanları qarşısında ciddi konseptual vəzifələrin həlli qoyulmuşdur. Odur ki, müvafiq dövlət orqanları tərəfindən peşəkar hüquqşünas alimlərin, təcrübəli mütəxəssislərin iştirakı ilə bu sahədə geniş elmi müzakirələrin, dəyirmi masaların keçirilməsi elmi-nəzəri və təcrübi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflərin işlənilib hazırlanmasına kömək edəcəkdir.

Mahir MƏMMƏDOV

Azərbaycan Respublikasının
İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman)
Aparatının Elmi-analitik sektorunun müdiri, h.ü.f.d.

OMBUDSMAN TƏSİSATI VƏ QANUNVERİCİLİYİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin (Dövlətin ali məqsədi) 1-ci bəndində “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir.” kimi mühüm müddəalar təsbit edilmişdir.

Göstərilən ali məqsədin təmin edilməsində pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarının bərpası ilə bağlı aidiyyatı dövlət orqanlarının, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının qarşılıqlı fəaliyyəti, qanunvericiliyin insan hüquq və azadlıqlarının daha dolğun təmini baxımından təkmilləşdirilməsi məsələləri çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada mövcüd sahədə Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) ardıcıl məqsədayönlü çoxşaxəli səmərəli fəaliyyəti də istisna deyil.

Qeyd etmək lazımdır ki, Müvəkkilin insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin təmini sahəsində çoxşaxəli fəaliyyəti “Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanununu ilə tənzim edilir.

Adıçəkilən Qanunun 1.1-ci maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları üzrə müvəkkili vəzifəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunmuş və Azərbaycan Respublikasının dövlət və yerli özünüidarə orqanları, vəzifəli şəxsləri tərəfindən pozulan insan hüquqları və azadlıqlarının bərpa edilməsi və bu Konstitusiya Qanunu ilə müəyyən edilmiş

hallarda insan hüquqları pozuntularının qarşısının alınması üçün təsis edilir.

Maddənin məzmunundan aydın olur ki, Müvəkkil vəzifəsi dövlət və yerli özünüidarə orqanları, vəzifəli şəxslər tərəfindən pozulan insan hüquqları və azadlıqlarının bərpa edilməsi, habelə insan hüquqları pozuntularının qarşısının alınması üçün təsis edilir.

Müvəkkilin (Ombudsmanın) fəaliyyətinin ən başlıca istiqamətlərindən biri də, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi məqsədilə qanunların qəbul edilməsinə və ya yenidən baxılmasına dair təkliflər verə bilməsidir.

Müvəkkilin qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi sahəsində fəaliyyəti ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin Milli qanunvericiliklə müqayisəli təhlilinə və bunların nəticəsi olaraq qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflərin hazırlanmasına, daha sonra insan hüquqlarının təbliği baxımından çap vəsaitlərinin və elmi məqalələrin hazırlanmasına, o cümlədən insan hüquqlarının təmini baxımından aktual problemlərin həlli istiqamətində təkliflərin hazırlanmasına, habelə insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində həm ölkədaxili, həm də, beynəlxalq qurumlarla birgə fəaliyyət strategiyasının və əməkdaşlıq perspektivlərinin müəyyən olunmasına və digər istiqamətlərə yönəlmişdir.

Fəaliyyətinin ilk ilindən etibarən Müvəkkil ölkə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir sıra konvensiyalara qoşulmaqla bağlı təklifləri aidiyyəti dövlət qurumlarına göndərmiş və bu istiqamətdə müsbət nəticələrə nail olunmuşdur. Göstərilənlərə misal olaraq, BMT-nin “Təhsil sahəsində ayrı-seçkiliklə mübarizə haqqında” 1960-cı il 14 dekabr tarixli Konvensiyası, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Kişi və qadın işçilər üçün bərabər münasibət və bərabər imkanlar haqqında: ailə vəzifələri olan işçilər” adlı 156 və “Anılığın mühafizəsi haqqında” 183 sayılı konvensiyalarını, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyaya dair 12 və 14 sayılı protokolları, BMT-nin Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş 2006-cı il 13 dekabr tarixli “Əlilliyi olan insanların hüquqları üzrə konvensiya”-nı və bu Konvensiyaya əlavə edilmiş fakültativ protokolu və s. göstərmək olar.

Müvəkkil tərəfindən “UNESCO-nun irqi ayrı-seçkiliyə qarşı həyata keçirmək istədiyi kompleks fəaliyyət strategiyası”na, “Beynəl-

xalq əməkdaşlığın, qərəzsizlik, obyektivlik və ayrı-seçkiliyə yolverilməzliyin əhəmiyyətinin təşviq edilməsi vasitəsilə BMT-nin insan hüquqları sahəsində fəaliyyətinin gücləndirilməsi” adlı 58/168 sayılı Qətnaməyə, “ATƏT-in növbəti illər üçün nəzərdə tutulacaq proqramları”na dair təkliflər, Avropa Şurası Parlament Assambleyasının “Ombudsman təsisatı” adlı 1615 sayılı Təvsiyəsinə dair qanunvericiliyə müvafiq şərh hazırlanaraq səlahiyyətli dövlət orqanlarına göndərilmişdir.

Müvəkkilin fəaliyyəti dövründə qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı ayrı-ayrı normativ aktlar üzərində mütəmadi olaraq araşdırmalar davam etdirilmiş və bu araşdırmalar nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə, Mülki-Prosessual Məcəlləyə, İnzibati Xətalər Məcəlləsinə, Əmək Məcəlləsinə, Ailə Məcəlləsinə, Mənzil Məcəlləsinə, Mülki Məcəlləyə, Cinayət Məcəlləsinə, “Prokurorluq haqqında”, “Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında”, “Fövqəladə vəziyyət haqqında”, “Normativ hüquqi aktlar haqqında”, “İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında”, “Patent haqqında”, “Hərbi qulluqçuların statusu haqqında”, “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunlarına, habelə “Hərbi qulluqçuların intizam həbsi haqqında”, “Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları”, “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında”, “Azərbaycan Respublikası əhalisinin dövlət reyestri haqqında”, “Həbsdə yerlərində saxlanıla şəxslərin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında”, “Vəzifəli şəxslərin fəaliyyətində maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması haqqında”, “Penitensiar müəssisələrdə cəza çəkməkdən azad edilmiş şəxslərin sosial adaptasiyası haqqında”, “Sosial xidmət haqqında”, “Ünvanlı sosial yardım haqqında”, “İnsan orqan və toxumalarının donorluğu və transplantasiyası haqqında”, “Tütün məmulatlarının istifadəsinin məhdudlaşdırılması haqqında”, “Psixoloji yardım haqqında”, “Təhsil haqqında”, “Elm haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihələrinə və bir sıra digər qanunvericilik aktlarına dair təkliflər hazırlanmış və baxılmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə göndərilmişdir.

Həmin təkliflərin əksər hissəsi Milli Məclis tərəfindən qanun yaradıcılığı prosesində nəzərə alınaraq qəbul edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ombudsman təsisatının işinin təhlili nəticəsində onun fəaliyyətinin normativ əsaslarla təkmilləşdirilməsi zərurəti yaranmış və bu məqsədlə “Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanununa dəyişikliklərin edilməsi üçün təkliflər hazırlanmış və həmin təkliflər Milli Məclis tərəfindən nəzərə alınmışdır.

Müvəkkil dövlət idarəçiliyinin əsaslarını sarsıdan, insan hüquq və azadlıqlarının pozulmasına şərait yaradan, dövlət orqanlarının əhali qarşısında etibarının itirilməsinə səbəb olan korrupsiya kimi ictimai təhlükəli cinayətlə mübarizə sahəsində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi baxımından da, təkliflər irəli sürmüşdür.

Müvəkkilin həyata keçirdiyi fəaliyyətinin bir hissəsi də, insan (xüsusilə də qadın və uşaq) alverinə qarşı mübarizə məsələləri ilə bağlı tədbirlərin görülməsi və bu sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanmasına yönəlmişdir.

Cinayət Məcəlləsinə insan alverinə qarşı müvafiq maddənin salınması, qadın hüquqlarına, gender bərabərliyinə və ailədə zorakılığın qarşısının alınmasına dair qanunvericilik aktlarının hazırlanması ilə bağlı təkliflər bu qəbildəndir.

Məlum olduğu kimi, “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 20 oktyabr 2017-ci il tarixli Qanunu 2017-ci il 1 dekabr tarixində qüvvəyə minmişdir. Həmin dəyişikliklərdə Müvəkkilin də çoxsaylı təklifləri nəzərə alınmışdır.

Belə ki, Müvəkkilin hələ 2014-cü il üzrə illik məruzəsində (“Müvəkkilin elmi-analitik sahədə fəaliyyət” hissəsində) iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə və eləcə də narkomaniya xəstəliyi ilə əlaqədar cinayət məsuliyyətindən azad etmə ilə bağlı təklifləri olmuş və artıq qüvvəyə minmiş Cinayət Məcəlləsinə edilmiş dəyişikliklərdə onlar da yer almışdır. Həmin təkliflər Cinayət Məcəlləsinin xüsusi hissəsinin 37 maddəsinə (178.1, 179.1, 186.1, 187.1, 187.2, 189-1.1, 189-1.2, 178.2, 179.2 186.2.1, 189-1.2-1, 178.3, 178.4, 179.3, 179.4, 209.1, 209.2.2, 213, 192, 192-1, 193, 195, 195-1, 196, 197, 198, 202-2, 203, 203-1.1, 205-2, 209.2.1, 209.3, 210, 211, 212, 213 və 234.1-ci maddələri) əhatə edir ki, bu da həmin normalarla ittiham

olunan şəxslərin (ibtidai istintaq və məhkəmə icraatı mərhələsində olan təqsirləndirilən şəxslərin və ya məhkumların) cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad edilərək azadlığa qovuşması deməkdir. Bunun əhəmiyyətini yalnız onların azadlıq hüququnun təminatı ilə deyil, eləcə də cəzaçəkmə müəsisələrində cəza çəkən, həmin normalarla ittiham olunan şəxslərin saxlanması üçün çəkilən büdcə xərclərinin aradan qalxması, habelə həmin şəxslər tərəfindən vurulmuş milyonlarla ziyanın dövlət büdcəsinə ödənilməsi kimi də qəbul edilə bilər.

Həmin dəyişikliklərin mühüm və ən əsas sosioloji əhəmiyyəti, eyni zamanda cəmiyyətin və dövlətin özəyini təşkil edən ailənin bütövlüyünün qorunması ilə bağlıdır.

Müvəkkilin azadlıqdan məhrum etmə cəzasının təxirə salınması və sonradan cəzadan azad olunması imkanlarını özündə ehtiva edən Cinayət Məcəlləsinin 79-cu maddəsinə (Hamilə qadınlar və azyaşlı uşaqları olan şəxslər tərəfindən cəzanın çəkilməsinin təxirə salınması) dair təklifi də nəzərə alınmışdır. Bu da öz növbəsində həmin qəbilli insanların azadlıq hüquqlarının təminatında mühüm rol oynamaqla yanaşı, azyaşlı uşaqların da valideyin nəzarətindən və nəvazişindən kənar qalmasının qarşısını almış olar.

Müvəkkili (Ombudsman) fəaliyyəti dövründə aktual problemlərdən sayılan ailə problemlərinin həlli istiqamətində təkliflər paketi hazırlamış və bu məqsədlə müvafiq dövlət qurumları və qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakı ilə müxtəlif tədbirlər keçirmişdir.

Keçirilən tədbirlərdə aparılan müzakirələri ümumiləşdirərək Müvəkkil tərəfindən ailənin mövcud problemlərinin həll edilməsi məqsədilə müvafiq təkliflər hazırlanaraq aidiyyəti dövlət orqanlarına göndərilmişdir.

Müvəkkil sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin hüquqlarının müdafiəsini daim diqqət mərkəzində saxlayır. Belə ki, ölkədə həmin şəxslərin hüquqlarının qorunması sahəsində fəaliyyət göstərən dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi, onların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi işinin daha da təkmilləşdirilməsi, dövlətin və cəmiyyətin diqqətini onların problemlərinin həllinə cəlb etməklə konstitusion hüquqların daha səmərəli təminatına nail olmaq imkanlarının birgə müzakirə edilməsi məqsədilə tədbirlər keçirmiş, öz təklif və tövsiyələrini vermişdir.

Araşdırmalar göstərir ki, Müvəkkil istər özünün illik məruzələ-rində və istərsə də aidiyyəti dövlət qurumlarına etdiyi müraciətlər-də sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin hüquqlarının daha səmə-rəli təmininə nail olmaq məqsədilə irəli sürdüyü təkliflərin bir ço-xu nəzərə alınmış və bu təkliflər təkcə müvafiq sahədə qanunveri-ciliyin təkmilləşdirilməsi və yeni qanunların qəbul edilməsi ilə məhdudlaşmamış, həmçinin bir sıra həlli vacib olan problemlərin aradan qaldırılmasında özünü göstərmişdir.

Müvəkkil, BMT-nin Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş və 2007-ci il 30 mart tarixindən BMT-yə üzv dövlətlər tərəfindən imza-lanmaq üçün açıq elan edilmiş “Əlilliyi olan insanların hüquqları üz-rə konvensiya”nın dövlətimiz tərəfindən imzalanmasını və təsdiq edilməsini məqsədmüvafiq hesab etmiş və həmin konvensiya dövlətimiz tərəfindən 2 oktyabr 2008-ci il tarixdə ratifikasiya edilmişdir.

Ötən dövr ərzində dövlətimiz tərəfindən həmin Konvensiyanın icrasının təmin edilməsi istiqamətində zəruri addımlar atılmış, Mü-vəkkilin, UNICEF-in, əlilliyi olan şəxslərin təmsil olunduğu QHT-lər tərəfindən təsis olunmuş Əlil Təşkilatları İttifaqının təklifləri, aidiyyəti dövlət qurumlarının müsbət rəyləri və müasir beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla, həmin Konvensiyanın 33.2-ci maddəsin-də yaradılması nəzərdə tutulan bu Konvensiyanın həyata keçirilmə-sinin təşviqi, müdafiəsi və monitorinqi üçün müstəqil mexanizm funksiyalarının funksiyalarının milli insan hüquqları təsisatı olan Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Om-budsman) tərəfindən həyata keçirilməsi məqsəduyğun hesab edil-mişdir.

Müvəkkil Strasburq səfəri zamanı (2004-cu ildə) irəli sürdüyü təkliflərdən biri də ölkəmiz üçün yeni olan mübahisələrin alternativ həlli yolları sahəsində treninqlərin təşkili və keçirilməsi ilə bağlı ol-muşdur. Bu təklif Avropa Şurasının rəsmiləri tərəfindən də müsbət qarşılanmış və 2005-ci ildə “Vasitəçilik (mediasiya) və mübahisə-lərin həllində digər alternativ üsullar” mövzusunda birgə seminarın, həmçinin Ombudsman Aparatının əməkdaşları üçün treninqin və digər tədbirlərin keçirilməsi razılaşdırılaraq həyata keçirilmişdir.

Fərəhləndirici haldır ki, 29 mart 2019-cu il tarixdə “Mediyasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş və bu Qanun mübahisələrin alternativ həlli üsullarından olan mediasi-yanın təşkili sahəsində ictimai münasibətləri tənzimləyir, mediasi-

yanın məqsədlərini, prinsiplərini, həyata keçirilməsi qaydalarını və mediatorların statusunu müəyyən edir.

Mediasiya tərəflər arasında münaqişə səviyyəsinin azaldılması və onları razı salacaq şəkildə mübahisənin həllini təmin etmək məqsədini daşıyır.

Mediasiya könüllülük, tərəflərin hüquq bərabərliyi və əməkdaşlığı, mediatorların qərəzsizliyi və müstəqilliyi, mediasiya prosesinə müdaxilənin yolverilməzliyi və konfidensiallıq prinsipləri əsasında həyata keçirilir.

Zənn edirik ki, ölkəmiz üçün yeni olan mediasiya institutunun tətbiqi mübahisələrin alternativ həlli yolları sahəsində insan hüquq və azadlıqlarının təminində ədalətli və tərəflərin maraqlarını təmin edəcək barış mühitinin möhkəmləndirilməsində lazımi töfhəsini verəcəkdir.

Müvəkkilin insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahədə çoxşaxəli fəaliyyətinin ən mühüm istiqamətlərindən biri də, insan hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarından, bələdiyyə və məhkəmə aktlarından qanunla müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən həll edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu verə bilməsidir.

Müvəkkilin yuxarıda qeyd olunmuş hüququ (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu verə bilmək hüququ) Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VII hissəsində, Konstitusiya Qanununun 13.2.8-ci maddəsində, habelə “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Qanunun 32.1-ci maddəsində təsbit olunmuşdur.

Müvəkkil bu hüquqdan istifadə edərək, dövlət və cəmiyyət maraqlarından çıxış edərək müxtəlif vaxtlarda Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə sorğularla müraciət etmişdir.

Müvəkkilin sorğuları və onlar əsasında qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin bəzi aktlarına nəzər yetirmək yerinə düşərdi.

Belə ki, Müvəkkilin Konstitusiya Məhkəməsinə ünvanladığı 28 iyun 2004-cü il tarixli, 1/3486-04 sayılı sorğusunda Mülki Məcələnin 133.1-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası-

nın 58, 59-cu maddələrinə və 71-ci maddəsinin II hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılması xahiş edilmişdir.

Mövcüd sorğunun qısaca mahiyyəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin əvvəl qüvvədə olmuş 133.1-ci maddəsində “Əgər hüquqi şəxs qeydə alınmışdırsa, lakin qeydiyyat gündündən bir il ərzində öz fəaliyyətini həyata keçirmirsə, onda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı hüquqi şəxslərin dövlət reyestrindəki yazını ləğv edir. Yazı hüquqi şəxsin istənilən təsisçisinin və istənilən üçüncü şəxsin ərizəsi ilə də ləğv edilə bilər. Hüquqi şəxslərin dövlət reyestrindəki yazıların ləğv edilməsi hüquqi şəxsin buraxılması deməkdir.” – xarakterli göstərişlər ifadə edilmişdir. Bütün bunlar isə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 58, 59-cu maddələrinin və 71-ci maddəsinin II hissəsinin tələbləri ilə ziddiyyət təşkil etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 20 sentyabr 2004-cü il tarixli Qərarı ilə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 133.1-ci maddəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 58, 59-cu maddələrinə və 71-ci maddəsinin II hissəsinə uyğun olmadığına görə qüvvədən düşmüş hesab edilmişdir.

Müvəkkilin “Azərbaycan Respublikasında ölüm cəzasının ləğv olunması ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Cinayət, Cinayət-Prosesual və İslah-Əmək Məcəllələrinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun IV hissəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 149-cü maddəsinin VII hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair Konstitusiya Məhkəməsinə ünvanladığı 5 iyun 2005-ci il tarixli 1/4886 sayılı sorğusu əsasında Palata tərəfindən 28 iyul 2005-ci il tarixdə qərar qəbul edilmişdir.

Həmin qərardada Konstitusiya Məhkəməsi Palatasının hüquqi mövqeyi belə olmuşdur: “Ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələrə tövsiyə olunsun ki, öz səlahiyyətləri daxilində ölüm cəzasının ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə əvəz olunmasına dair müraciətlərə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada baxılması təmin edilsin.”

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 21 iyun 2010-cü il tarixli Qərarı ilə ölkə Ombudsmanının növbəti sorğusu təmin edilərək, Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin 247-ci maddəsinin 3-cü bəndinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci

maddəsinin (Bərabərlik hüququ) I və III hissələrinə, 35-ci maddəsinin (Əmək hüququ) VI hissəsinə, 38-ci maddəsinin (Sosial təminat hüququ) III hissəsinə, 71-ci maddəsinə (İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı), 147-ci maddəsinə (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hüquqi qüvvəsi), 149-cu maddəsinin (Normativ hüquqi aktlar) I və III hissələrinə uyğun olmadığı üçün qüvvədən düşmüş hesab etmişdir.

Müvəkkilin Azərbaycan Respublikasının 11 iyul 2000-ci il tarixli 906-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 53.8-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinə (Bərabərlik hüququ), 71-ci (İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı), 79-cu (Qanuna zidd vəzifələrin icrasına yol verilməməsi) və 147-ci (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hüquqi qüvvəsi) maddələrinə, 149-cu maddəsinin (Normativ hüquqi aktlar) I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair sorğusu da, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2 dekabr 2010-cu il tarixli Qərarı ilə təmin edilmişdir.

Müvəkkilin Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 15 mart 1999-cu il tarixli, 41 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ verən sürücülük vəsiqəsini almaq istəyən şəxslərdən imtahanların qəbul edilməsi və onlara sürücülük vəsiqəsinin verilməsi qaydaları haqqında” Əsasnamənin 2.13-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 456.2-ci maddəsinə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 71-ci, 79-cu maddələrinə, habelə 149-cu maddəsinin I, III və V hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 10 yanvar 2011-ci il tarixli 1/87-11 sayılı sorğusu da təmin edilmişdir.

Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 14 iyun 2011-ci il tarixli Qərardadı ilə sözügedən sorğuda iyerarxiyalıq baxımından normativ hüquqi aktlarının normaları arasında mövcüd uyğunsuzluqlara səbəb olmuş hallarla bağlı sonradan (11 fevral 2011-ci il tarixli 66-IVQD nömrəli Qanun, NK-nin 9 iyun 2011-ci il tarixli 93 nömrəli Qərar) qanunvericiliyə əlavə və dəyişikliklər edilməklə aradan qalxdığından konstitusiya işinin icraatına xitam verilmişdir.

Ombudsmanın digər bir sorğusu əsasında qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 9 iyul 2013-cü il tarixli Qərarına əsasən Azərbaycan Respublikası Ailə

Məcəlləsinin 17.2.3-cü maddəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verən 60-cı maddəsinin I hissəsinə uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilmişdir.

Həmin Qərarla, eyni zamanda nikahın pozulmasının qeyd alınması qaydalarını müəyyən edən Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 182.1-ci maddəsinin “yaxud da arvadın (ərin) azı 3 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilməyə məhkum olunduğu barədə hökmdən çıxarışı” müddəası, həmin Məcəllənin 182.2-ci maddəsinin “azadlıqdan məhrumetmə növündə cəza çəkən ərə (arvada) və ya” müddəası və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının dövlət qeydiyyatı Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında 31 oktyabr 2003-cü il tarixli, 145 sayılı Qərarının 5.11.2-ci maddəsinin “azadlıqdan məhrumetmə növündə cəza çəkən ərə (arvada) və ya” müddəası da qüvvədən düşmüş hesab edilmişdir.

Müvəkkilin, Azərbaycan Respublikasının 14 iyul 2000-ci il tarixli 907-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 448.5-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin I hissəsinə, 60-cı maddəsinin I hissəsinə, 63-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 127-ci maddəsinin I, II və III hissələrinə, 71-ci maddəsinin I, II, V və VI hissələrinə və 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 12 aprel 2012-ci il tarixli, 1/3582-12 sayılı sorğusu əsasında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən 16 sentyabr 2014-cü il tarixdə Qərar qəbul edilmişdir.

Həmin Qərara əsasən Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 448.5-ci maddəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin I hissəsinə və 149-cu maddəsinin III hissəsinə uyğun olmayan hesab edilmiş və Müvəkkilin sorğusu təmin edilmişdir.

Müvəkkilin ictimai maraq doğuran digər bir sorğusu (29 mart 2015-ci il tarixli, 1/3396-15) Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 1999-cü il tarixli 779-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 439.1-ci, 439.2-ci və 439.7-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsinə, 149-cu maddəsinin III və VII hissələ-

rinə, habelə “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun 25-ci maddəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair olmuşdur.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumu həmin sorğu əsasında 14 may 2015-ci il tarixdə Qərar qəbul etmiş və həmin Qərarın nəticə hissəsinin 6-cı bəndinə əsasən əhalinin maraqlarını nəzərə alaraq, xarici valyutada verilmiş kreditlər üzrə kredit müddətinin uzadılması, faiz dərəcələrinin aşağı salınması və digər güzəştli şərtlərin tətbiqi üzrə tədbirlərin bankların maliyyə imkanlarından asılı olaraq həyata keçirilməsi məqsədamüvafiq hesab edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, “Azərbaycan Respublikasında fiziki şəxslərin problemlili kreditlərinin həlli ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidenti 28 fevral 2019-cu il tarixində Fərman imzalamış və həmin Fərmana əsasən fiziki şəxslərin banklara 10.000 (on min) ABŞ dollarınadək xarici valyutada olan əsas kredit borclarının devalvasiya ilə bağlı manatla artmış hissəsi müvafiq qaydada qiymətləndirilməklə, bu Fərman qüvvəyə mindiyi günə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının elan etdiyi məzənnəyə uyğun olaraq, dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına üç aydan gec olmayaraq manatla ödənilməsi qərara alınmışdır.

Bütövlükdə bir milyon fiziki şəxsi əhatə edəcək sözügedən Fərman onların rifah halının yüksəldilməsinə, sosial müdafiəsinin və layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsinə layiqli töhfəsini vermiş olar.

Müvəkkilin vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması və ədalətli məhkəmə araşdırılmasının təmini ilə bağlı, Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 1999-cu il tarixli, 780-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 157-ci və 158-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin (Mülkiyyət) I hissəsinə, 25-ci maddəsinin (Bərabərlik hüququ) I, III və V hissələrinə, 28-ci maddəsinin (Azadlıq hüququ) I və III hissələrinə, 29-cu maddəsinin (Mülkiyyət hüququ) II hissəsinə, 59-cu maddəsinə (Azad sahibkarlıq hüququ), 71-ci maddəsinin (İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı) I və II hissələrinə, 149-cu maddəsinin (Normativ hüquqi aktlar) I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumu 14 mart 2018-ci il tarixdə Qərar qəbul etmiş

və Müvəkkilin sorğusundakı hüquqi mövqey həmin Qərarın nəticə hissəsinin birinci bəndində nəzərə alınmışdır.

Belə ki, həmin Qərarın 1-ci bəndinin tələbinə görə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 127-ci maddəsinin II hissəsinin, Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 157 və 158-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq məhkəmələr işdə iştirak edən şəxs tərəfindən ərizədə iddianı təmin etmə tədbirlərinin tətbiq edilməsinin kifayət qədər əsaslandırılmasına xüsusi diqqət yetirməli, ərizədə irəli sürülən dəlillərin əsaslı olub-olmamasına hərtərəfli qiymət verməli, iddia tələbi ilə bu tədbirlər arasında əlaqənin mövcud olmasını yoxlamalı, tətbiq olunan tədbirin irəli sürülmüş tələbə mütənasib olmasını və işdə iştirak edən bütün şəxslərin qanuni mənafelərini təmin etməklə əsaslandırılmış məhkəmə aktı qəbul etməlidir.

Yerigəlmişkən, 3 aprel 2019-cu il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Fərman imzalamış və həmin Fərmana əsasən Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə aşağıdakılar tövsiyə edilmişdir:

– məhkəmələrdə hüquqi məsələlərin həllinə yanaşmanın sabitliyini təmin etmək məqsədilə vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması üçün ciddi tədbirlər görsün;

– ədalət mühakiməsinin keyfiyyətinin artırılması məqsədilə məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi sahəsində fəaliyyətini gücləndirsin;

– məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi nəticəsində müəyyən edilmiş, sistemli xarakter daşıyan nöqsanların aradan qaldırılması üçün müvafiq mexanizm yaradılması barədə təkliflərini iki ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

Zənn edirik ki, adıçəkilən Fərman məhkəmələrdə hüquqi məsələlərin həllinə yanaşmanın sabitliyini təmin etmək məqsədilə vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılmasına, ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququnun səmərəliliyinin artırılmasına əlavə imkanların yaranmasına pozitiv təsirini göstərəcəkdir.

Müvəkkilin Konstitusiya Məhkəməsinə ümumilikdə ünvanladığı 36 sorğulardan iyirmi ikisi üzrə adıçəkilən qurumun Plenumu tərəfindən baxılaraq qərarlar (üçü qərardad olmaqla), on üç iş üzrə Palata tərəfindən istər nəzəri, istərsə də təcrübi əhəmiyyət kəsb edən

genişləndirici şərtləri özündə ehtiva edən qəraradlar, bir sorğu üzrə Plenumda baxılmaq üçün qərarad qəbul edilmişdir.

Onu da vurğulayaq ki, 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) professor Elmira Süleymanovanın ümumi redaktəsi ilə “Ombudsmanın sorğuları əsasında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş aktların toplusu” adlı kitab nəşr edilmiş və aidyyəti şəxslərə təqdim edilmişdir.

Müvəkkilin sorğuları əsasında qəbul edilmiş həmin qərar və qəraradlar istər nəzəri, istərsə də təcrübi əhəmiyyət kəsb edərək Konstitusiyada və digər normativ hüquqi aktlarda təsbit olunmuş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının düzgün anlaşılmasına və təmininə mühüm töhfələrini verməkdədir.

Beləliklə də Müvəkkilin istər normativ-hüquqi aktlara dair irəli sürdüyü təklifləri, istər dövlət orqanlarından və vətəndaş cəmiyyəti institutlarından daxil olmuş qanun və sair normativ-hüquqi aktlarının layihələrinə dair rəy və təklifləri, istərsə də Konstitusiya Məhkəməsinə ünvanlandığı çoxsaylı sorğuları əsasında qəbul edilmiş qərarların bütövlükdə qanunvericilik sisteminin təkmilləşməsinə, insan və vətəndaş hüququ və azadlıqlarının daha dolğun təmin edilməsinə əlavə geniş imkanlar açmış və açmaqdadır. Hesab edirik ki, mövcud sahədə Ombudsmanın adıçəkilən sübyektlərlə səmərəli konstruktiv əməkdaşlıq əlaqələri bundan sonra da uğurla davam etdiriləcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Qanun Nəşriyyəti, 2018;

2. “Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) haqqında” Konstitusiya Qanunu. “Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Topplusu” (31 mart 2002-ci il, № 3, maddə 115);

3. Konstitusiya Məhkəməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu. “Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Topplusu” (31 yanvar 2004-cü il, № 1, maddə 9);

4. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 22 fevral 1998-ci il tarixli, 678 sayılı imzaladığı “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və

azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” Fərmanı “Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu” (28 fevral 1998-ci il, №2, maddə 92);

5. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 18 iyun 1998-ci il tarixli, 832 sayılı “İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında” Sərəncamı, “Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu” (30 iyun 1998-ci il, №6, maddə 409);

6. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 dekabr 2011-ci il, 1938 sayılı Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı “Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu” (31 dekabr 2011-ci il, №12, maddə 1217)

7. “Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) tərəfindən irəli sürülmüş təkliflərin icrası vəziyyəti” Bakı, 2014;

8. “Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) Uşaq hüquqları üzrə ixtisaslaşmış illik məruzəsi” Bakı, 2009;

9. “Ombudsmanın sorğuları əsasında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş aktların toplusu” Bakı, 2015;

10. “Azərbaycan Respublikasında fiziki şəxslərin problemlə kreditlərinin həlli ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 fevral 2019-cu il tarixli Fərmanı;

11. “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanı;

12. “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 20 oktyabr 2017-ci il tarixli Qanunu.

Захид ДЖАФАРОВ

Профессор кафедры Трудового и экологического
права Юридического факультета Бакинского Государственного
Университета, д.н.п.п.

Улькер АКПЕРЛИ

Преподаватель кафедры Трудового и экологического
права Бакинского Государственного Университета,
д.ф.п.п.

Арабия МУСТАФАЕВА

Старший преподаватель кафедры Регулирования
экономики Азербайджанского Государственного
Экономического Университета, д.ф.п.п.

Мухтар МУСТАФАЕВ

директор юридической фирмы “Адалат”

ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ ТРУДО-ПРАВОВЫХ ГАРАНТИЙ ПРАВА НА ЗАРАБОТНУЮ ПЛАТУ

Начнем с определения общего понятия юридических гарантий и, в частности, трудовые гарантии и ограничения его от иных смежных категорий. В отличие от Трудового Кодекса Российской Федерации, в трудовом законодательстве Азербайджанской Республики не дано легального определения гарантии. Так, с точки зрения телеологического подхода статьи 1 Трудового Кодекса Российской Федерации называет установление государственных гарантий трудовых прав и свобод граждан целью трудового законодательства. С другой стороны, статья 2 Трудового Кодекса Азербайджанской Республики говорит о создании правовых гарантий исполнения обязательств по трудовому договору (контракту). Статья 164 Трудового Кодекса Российской Федерации непосредственно раскрывает содержание понятия гарантий как средств, способов и условий.

Одним из основных прав работника статья 9 Трудового Кодекса Азербайджанской Республики называет право получать заработную плату не ниже установленного законодательством минимального размера, а также получать дополнительную за-

работную плату при привлечении к работе сверх рабочего времени или требовать ее выплаты. Таким образом, возникает вопрос о трудо-правовых гарантиях этого права.

Остановимся на характеристике определения понятия “трудо-правовые гарантии права на заработную плату”. Как указывалось, статья 164 Трудового Кодекса Российской Федерации раскрывает понятие “гарантии” через “средства”, “способы” и “условия”.

Начнем с такой разновидности трудо-правовых гарантий права на заработную плату, как условия. Как правило, под условиями понимают объективные обстоятельства, условия общественного развития, в которых протекает определенная деятельность, явления фактического и юридического порядка, от которых что-либо зависит, которые что-либо обеспечивают¹. Так, В.Н.Скобелкин понимает под условиями не только определенные фактические обстоятельства, но и соглашения о чем-либо, а также пункты договора, статьи, предусматривающие определенные действия сторон². В последнем случае, на наш взгляд, имеет место смешение формы и содержания исследуемого понятия.

К условиям фактического порядка, которые могут способствовать реализации права на заработную плату, на наш взгляд, можно отнести прибыльность, доходность работодателя. Особенно это характерно для внебюджетных организаций. Очевидно, что наличие последней непосредственно не обязывает работодателя к справедливому установлению заработной платы работнику и (или) выплате ее в полном размере. Напротив, самостоятельно формируя затраты на производство продукции в целях получения наибольшей прибыли, работодатель может стремиться либо к сокращению расходов на заработную плату, либо к повышению размеров выплат каждому отдельно-му работнику. Следовательно, поскольку прибыль – категория экономическая, постольку и стимулирование труда путем сокращения или повышения расходов на заработную плату нахо-

1. Ю.Е.Туктаров Понятие и особенности гражданско-правовых гарантий//Журнал российского права, 1999. №10, с.112-117

2. Скобелкин В.Н. Юридические гарантии трудовых прав рабочих и служащих: Монография. М.: Юрид. лит., 1969, с.9

дится в плоскости прав работодателя. Таким образом, факт наличия прибыли является материальным ресурсом, предпосылкой установления и выплаты заработной платы в определенном размере.

Напротив, гарантированный характер заработной платы проявляется в том, что она должна быть выплачена независимо от получения работодателем прибыли³. Гарантированность заработной платы противоположна негарантированности дохода работодателя. Правомочия работника не должны утрачиваться при отсутствии средств работодателя на выплату. Вместе с тем, в настоящее время в локальных нормативных актах, в коллективных договорах встречаются формулировки, согласно которым выплата стимулирующей части заработной платы обуславливается наличием у работодателя прибыли. Более того, обращает на себя внимание появление на практике таких систем оплаты труда, которые увязывают оплату труда работников исключительно с размером прибыли работодателя, получаемой от реализации соответствующей продукции.

К фактическим условиям, могущим обеспечить реализацию прав работниками относятся: знание работниками системы прав; понимание их содержания, сущности, значения; умение их реализовать; наличие возможностей для их использования⁴, то есть некие субъективные условия. Сказанное в полной мере можно отнести и к праву работника на заработную плату.

В науке возник вопрос о том, относится ли само законодательное закрепление того или иного права, в нашем случае права на заработную плату, к гарантии реализации этого права или такое закрепление является условием его реализации? Так, Ю.П. Орловский полагает, что закрепление в Трудовом Кодексе Российской Федерации в числе трудовых прав работника права на своевременную и в полном объеме выплату заработной платы является важной гарантией по оплате труда работника⁵. Вместе с тем, как справедливо отмечает В.А. Патюлин, законо-

3. Трудовое право: Учебник/под ред. Ю.П.Орловского, Р.З.Лившица. М.: ИНФРА-НОРМА, 1988, с.190

4. Курилов В.И. Личность. Труд. Право: Монография. М.: Юрид. лит., 1989, с.175

5. Комментарий к Трудовому Кодексу Российской Федерации/под ред. Ю.П.Орловского. М.: НОРМА, 2007, с. 63

дательное закрепление субъективных прав еще не дает полной гарантии осуществления этих прав⁶. На наш взгляд, закрепление в Трудовом Кодексе Азербайджанской Республики права работников на получение заработной платы является важным правовым условием его осуществления, но не гарантией по оплате труда. Несомненно, юридические гарантии заработной платы находятся в тесной связи с правом на заработную плату, реализацию которого они обеспечивают. Будучи “атрибутом” субъективного права, его важнейшим признаком как правового явления, гарантии, по словам О.В.Смирнова, находятся в то же время вне его содержания⁷. При этом грань между нормой права, устанавливающей право работника на заработную плату и нормой права, закрепляющей гарантию его осуществления, по нашему мнению, можно увидеть в том, что последняя существует постольку, поскольку существует норма права, устанавливающая право работника на заработную плату, реализацию которого и призвана обеспечить соответствующая гарантия. Так очевидно, что норма права, устанавливающая обязанность работодателя выплачивать заработную плату не менее двух раз в месяц, существует постольку, поскольку Трудовой Кодекс Азербайджанской Республики закрепляет обязанность работодателя выплачивать заработную плату и корреспондирующее ей право работника.

Гарантии и условия соотносятся как вид и род, следовательно, определение гарантий, данное в статье 164 Трудового Кодекса Российской Федерации как условий, наряду со способами и средствами лишено логики, поскольку средства и способы – это, в свою очередь, разновидности условий. Очевидно, что грань между понятиями “условия” и “гарантии” является достаточно условной и имеет в большей степени теоретическое значение. В конечном счете, “...юридические гарантии – правовое выражение общих условий”⁸.

---

6. Патюлин В.А. Субъективные права граждан: основные черты, стадии, гарантии реализации // Советское государство и право, 1971, №6, с.24-32

7. Смирнов О.В. Совершенствование гарантий права на труд в СССР. Проблемы трудового права / под ред. В.И.Смолярчука. М.: Юрид. лит., 1968, с.55-56

8. Права личности в социалистическом обществе / под ред. М.С.Строговича, В.Н.Кудрявцева. М.: Наука, 1981, с.144

Следующим шагом в раскрытии понятия “трудо-правовые гарантии права на заработную плату” является их понимание через призму их назначения как правовых средств. В настоящее время признается, что проблема правовых средств существует не только в сфере гражданского права⁹, но и в иных отраслях, в том числе трудовом праве. Это также и общетеоретическая проблема.

При этом, рассмотрение понятия “правовые средства” невозможно без сопоставления с такой его парной категорией, как “цель”. “Цель правовой нормы, то есть планируемое состояние регулируемых ею общественных отношений, является эталонном оценки ее эффективности”¹⁰.

В науке иногда цель и средство отождествляются. Так, существует мнение о том, что гарантией права является само обеспечение права¹¹. Обеспечение, в свою очередь понимают как всю сферу правового регулирования, осуществляемого с помощью правовых стимулов и правовых ограничений¹². Другие ученые различают понятия “гарантии” и “обеспечение” и указывают, что обеспечение охватывает весь спектр позитивного влияния, а гарантии – лишь тот, который необходим, то есть при отсутствии чего гарантируемое не возникает, не осуществляется, становится нереальным¹³. Иначе говоря, гарантии – это средства, непосредственно обеспечивающие реальность вероятного явления, процесса. Гарантия (система гарантий) должна быть необходимой для гарантируемого. Несмотря на то, что указанный подход стремится раскрыть суть гарантий, которая состоит в обеспечении реализации соответствующих прав с наибольшей степенью вероятности, мы считаем, что та-

9. Пугинский Б.И. Основные проблемы теории гражданско-правовых средств // Советское государство и право, 1971, №9, с.4

10. Самошенко И.С. К методике изучения эффективности правовых норм / И.С.Самошенко, В.И.Никитинский, А.Б.Венгеров // Советское государство и право, 1971, №9, с.73

11. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов / под ред. И.Ю.Шведова. М.: Рус. яз., 1989

12. Общая теория государства и права: в 2-х т. Т.1 / под ред. М.Н.Марченко. М.: Зерцало, 1998, с.483-486

13. Туктаров Ю.Е. Виды гражданско-правовых гарантий //Журнал российского права, 2000, №5-6, с.37-47

кое понимание гарантий носит абстрактный, идеальный характер. В конечном итоге необходим формальный критерий: минимальный “набор” трудо-правовых гарантий, установленный законодателем. Так, Трудовой Кодекс Российской Федерации в статье 130 закрепляет перечень основных государственных гарантий по оплате труда работников.

Понимание трудо-правовых гарантий как средств означает применение инструментального подхода, раскрывающего их сущностные характеристики. Сущность трудо-правовых средств, как и в целом правовых средств, заключается в том, что они не образуют каких-либо особых, принципиально отличных от зафиксированных в общепринятом понятийном аппарате трудового права явлений правовой действительности. Это весь диапазон правовых феноменов (например, запретов, обязываний, мер ответственности, мер защиты, сроков мер предупреждения возможных нарушений права и др.) с той особенностью, что они рассматриваются с точки зрения их функционального предназначения как инструменты решения определенных задач.

Таким образом, с позиции понимания трудо-правовых гарантий права на заработную плату как правовых средств, первые выступают как некие “инструменты”, специально направленные на обеспечение реализации права работника на заработную плату.

Значение термина “гарантия” как средств необходимо отличать от значения этого понятия как гарантийной выплаты. В последнем случае гарантия характеризует само право на указанную выплату¹⁴. В настоящее время схожую позицию занимает М.И.Кучма. Она полагает, что понятие “гарантии”, содержащееся в статье 164 Трудового Кодекса Российской Федерации, охватывает как денежные выплаты, носящие гарантийный характер, так и меры, которые обеспечивают работникам осуществление их прав в сфере труда¹⁵.

Ряд ученых полагает, что назначение гарантий как средств состоит исключительно в обеспечении нормального осу-

14. Туктаров Ю.Е. Виды гражданско-правовых гарантий //Журнал российского права, 2000, №5-6, с.28-29

15. Кучма М.И. Гарантии и компенсации работникам. М.: МЦФЭР, 2005, с.4

ществления прав и свобод и исполнения обязанности всеми трудящимся.

В.В.Егоров понимает под правовыми гарантиями установленные законом, нормами права средства, способы, которыми охраняются и защищаются права граждан, пресекаются и устраняются их нарушения, восстанавливаются нарушенные права¹⁶.

В.Н.Скобелкин отнес к юридическим гарантиям правовые и организационно-правовые средства и способы, с помощью которых обеспечивается реализация и исполнение обязанностей, предусмотренных законодательством¹⁷. При этом он провел отличие между понятиями “средство” и “способ”, заключающееся в следующем: “Средство – прием и предмет, а способ – только прием... если санкция не применяется как часть правовой нормы – это средство обеспечения, но как только санкция начинает применяться, можно говорить об одном из способов, с помощью которых обеспечивается осуществление права...”¹⁸. Вместе с тем, некоторые ученые определяют понятие гарантий как средств и способов безотносительно к тому, в рамках каких правоотношений они могут быть реализованы: регулятивных или охранительных.

Таким образом, нам необходимо определить, могут ли гарантии – средства и способы – быть реализуемы как в рамках регулятивных, так и охранительных правоотношений, либо категория средств характерна для регулятивных, а категория способов – исключительно для охранительных правоотношений. Более правильной представляется первая точка зрения. Средства – это определенный набор “инструментов” для достижения цели в рамках определенного направления – “вектора”. В качестве последнего выступает способ, который всегда выражается в конкретном действии (бездействии). Иными словами, средства закрепляют определенную “статическую”, а способ – “динамическую” обеспечения реализации субъективного права, при этом в регулятивных правоотношениях способ реализуется че-

16. Егоров В.В. Право на труд рабочих и служащих: теория и практика: Монография. М.: Наука, 1986, с.90.

17. В.Н.Скобелкин, Трудовые правоотношения: Монография. М.: Вердикт. М., 1999, с.337.

18. В.Н.Скобелкин, Юридические гарантии трудовых прав рабочих и служащих: Монография. М.: Юрид. лит., 1969, с.9

рез нормальное, без принудительных мер, исполнение возложенной обязанности.

Следующая проблема, которая существует в науке трудового права, связана с тем, в какой форме существуют трудо-правовые гарантии, в том числе трудо-правовые гарантии права на заработную плату. Мнения ученых разделились. Так, М.В.Молодцов и О.В.Смирнова полагают, что правовые гарантии всегда выражаются в виде норм права¹⁹. Б.И.Пугинский при разрешении этой проблемы отдал предпочтение исключительно действиям, практическим усилиям людей²⁰. С этой точки зрения недопустимо относить к гарантиям, например, исключительно лишь нормы, закрепляющие необходимость установления в организации систем оплаты труда (статья 135 Трудового Кодекса Российской Федерации). Сама деятельность по введению такого порядка путем принятия положения об оплате труда или иного локального нормативного акта и будет являться непосредственной гарантией осуществления прав работников на оплату труда. Или, например, деятельность по принудительному исполнению решения комиссии по трудовым спорам о взыскании заработной платы за сверхурочную работу.

Вместе с тем, В.Д.Шахов считает, что та или иная деятельность наполняется юридическим содержанием только в том случае, если она урегулирована в определенном нормами права порядке. Следовательно, в этом случае надо говорить не столько о самой деятельности непосредственно, сколько, прежде всего, о нормах ее регулирующих²¹.

Наконец, согласно третьей точке зрения, гарантии – это фактическая действительность, фактический итог правового регулирования²². Таким образом, сам результат, ради достижения которого вводится та или иная гарантия, например, факт получения заработ-

19. Смирнов О.В. Основные принципы советского трудового права: Монография. М.: Юриди. лит., 1977, с.199,210

20. Пугинский Б.И. Основные проблемы теории гражданско-правовых средств // Советское государство и право, 1971, №9, с.22.

21. Шахов В.Д. К вопросу о понятии юридических гарантий в трудовом праве // Новая кодификация законодательства о труде и развитие трудового права. Свердловск, 1971. Выпуск 35, с.81

22. В.Н. Скобелкин «Юридические гарантии трудовых прав рабочих и служащих: Монография. М.: Юрид. лит. 1969, с.43

ной платы работником в полном объеме, является в свою очередь гарантией. В последнем случае, по нашему мнению, правильнее говорить не о гарантии, а состоянии гарантированности соответствующего права как цели и результата механизма правового гарантирования.

Трудо-правовые гарантии права работника на заработную плату могут быть и в правовых предписаниях индивидуального характера, содержащихся в трудовом договоре, в изменениях и дополнениях к нему.

Следовательно, учитывая особенности современного метода трудового права²³, 23. Лушников А.М., Лушникова М.В. Курс трудового права: В 2-х т. Т.1. М.: Проспект, 2003, с .153-161 установление трудо-правовых гарантий права на заработную плату возможно на государственном, местном, коллективно-договорном, локальном и индивидуально-договорном уровнях правового регулирования трудовых и производных от них отношений. Коллективно-договорной, локальный и индивидуально-договорный уровни основаны, в свою очередь, на государственном, и ограничены им посредством установления минимальных трудо-правовых гарантий права на заработную плату (статья 130 Трудового Кодекса Российской Федерации и др.). При этом верховенство закона и иных вышестоящих по иерархии нормативных актов соотносится с коллективно-договорным, локальным и индивидуально-договорным уровнем на основе принципа *in favorem*. Если соглашения, коллективные договоры, локальные нормативные правовые акты и индивидуальные договоры улучшают положение работников по сравнению с законодательством, то применяются нормы этих актов и договоров.

Изложенное позволяет нам выделить государственные гарантии в рамках трудо-правовых гарантий права на заработную плату.

Список использованной литературы:

1. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. Т.II. М.: Юрид. лит., 1981;
2. Алексеев С.С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация // Советское государство и право, 1987, №6;
3. Андреев В.С. Охрана трудовых прав рабочих и служащих. М.: Знание, 1972;

---

23. Лушников А.М., Лушникова М.В. Курс трудового права: В 2-х т. Т.1. М.: Проспект, 2003, с .153-161

4. Витрук Н.В. Социально-правовой механизм реализации конституционных прав и свобод граждан / Конституционный статус личности в СССР. М., 1980;
5. Егоров В.В. Право на труд рабочих и служащих: теория и практика: Монография. М.: Наука, 1986;
6. Комментарий к Трудовому Кодексу Российской Федерации / под ред. Ю.П.Орловского. М.: НОРМА, 2007;
7. Курилов В.И. Личность. Труд. Право: Монография. М.: Юридическая литература, 1989;
8. Кучма М.И. Гарантии и компенсации работникам. М.: МЦФЭР, 2005;
9. Лушников А.М., Лушникова М.В. Курс трудового права: В 2-х т. М.: Проспект, 2003;
10. Общая теория государства и права: в 2-х т. Т.1 / под ред. М.Н.Марченко. М.: Зерцало, 1998;
11. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов / под ред. И.Ю.Шведова. М.: Рус. яз., 1989;
12. Патюлин В.А. Субъективные права граждан: основные черты, стадии, гарантии реализации // Советское государство и право, 1971, №6;
13. Права личности в социалистическом обществе / под ред. М.С.Строговича, В.Н.Кудрявцева. М.: Наука, 1981;
14. Пугинский Б.И. Основные проблемы теории гражданско-правовых средств // Советское государство и право, 1971, №9;
15. Саликова Н.М. Оплата труда в Российской Федерации. Правовое исследование: Монография. Екатеринбург: УрГЮА, 2003;
16. Скобелкин В.Н. Трудовые правоотношения: Монография. М.: Вердикт, 1999;
17. Скобелкин В.Н. Юридические гарантии трудовых прав рабочих и служащих: Монография. М.: Юрид. лит., 1969;
18. Смирнов О.В. Основные принципы советского трудового права: Монография. М.: Юрид. лит., 1977;
19. Смирнов О.В. Совершенствование гарантий права на труд в СССР/ Проблемы трудового права / под ред. В.И.Смолярчука. М.: Юрид. лит., 1968;
20. Трудовое право России: Учебник / под ред. Ю.П.Орловского, .Р.З.Лившица. М.: НОРМА, 1998;
21. Туктаров Ю.Е. Понятие и особенности гражданско-правовых гарантий // Журнал российского права, 1999, №10;
22. Туктаров Ю.Е. Виды гражданско-правовых гарантий //Журнал российского права, 2000, № 5-6;
23. Шахов В.Д. К вопросу о понятии юридических гарантий в трудовом праве: Монография. Свердловск, 1971.

TƏDBİRLƏR

Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının 2018-ci il üzrə hesabat iclası keçirilib

Fərhad Abdullayevin sədrliyi ilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının 2018-ci ilin yekunlarına həsr olunmuş hesabat iclası keçirilib.

İclası açan Sədr Fərhad Abdullayev bildirib ki, ötən il daxil olmuş sorğu, müraciət və şikayətlərlə bağlı Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu tərəfindən hüquq münasibətlərinə təsir göstərən və məcburi qüvvəyə malik olan 29 qərar və qərardad, Palataları tərəfindən isə 493 qərardad qəbul edilmişdir.

Bildirilib ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinə 2018-ci ilə dair 4 sorğu, 10 müraciət, ümumilikdə 2419 şikayət daxil olub. Həmçinin, diqqətə çatdırıldı ki, Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi saytına daxil olan onlayn ərizə və məktublارın sayı artıb.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qərar və qərardadlarında mülki, cinayət, əmək, vergi və hüququn digər sahələrində yaranmış hüquqi kolliziyalara dair Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya-sının müddəaları nöqtəyi nəzərdən hüquqi qiymət verilmişdir.

İclasda Aparat rəhbərliyinin çıxışları, Aparatın müvafiq şöbə və sektor müdirlərinin hesabatları dinlənilib. Həmçinin Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olan sorğu, müraciət və şikayətlərdə toxunulan hüquqi aspektlər, Məhkəmə tərəfindən qəbul edilən qərarların icrası, tərtib olunan analitik arayış və rəylər, habelə təşkilati məsələlərlə bağlı məruzələr dinlənilib.

Vurğulanıb ki, ötən il Konstitusiya Məhkəməsinin beynəlxalq məhkəmə-hüquq əməkdaşlığı daha da inkişaf edib. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu qəbul etdiyi bütün qərarlarında isə dövlətdə-

xili qanunvericiliklə yanaşı, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq hüquq müqavilələrinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsinə diqqət yetirir. Qeyd edildi ki, 2018-ci ildə Konstitusiya Məhkəməsi İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin Yuxarı İnstansiya Məhkəmələrinin Şəbəkəsinə qoşulub.

Qeyd edilib ki, yaradılması Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan Konstitusiya Məhkəməsi keçən il öz 20 illiyini qeyd etmişdir. Həmin yubiley münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 10 iyul 2018-ci il tarixli Sərəncamları ilə Konstitusiya Məhkəməsinin hakimləri və Aparatın bir qrup əməkdaşı fəxri ad və medallarla təltif edilmiş, dövlət qulluğunun yüksək ixtisas dərəcələri verilmişdir. Sədr vurğulayıb ki, bu yüksək təltiflər Konstitusiya Məhkəməsinin kollektivinə göstərilən etimad olmaqla yanaşı bütün hakim heyəti və Aparatı üçün böyük məsuliyyət nəzərdə tutur.

Bildirilib ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ölkənin milli qanunvericilik bazasının müasir hüquq sisteminə uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutan bir sıra mühüm fərman və sərəncamlar imzalayıb. Dövlətimizin başçısının rəhbərliyi ilə beynəlxalq əlaqələr sahəsində davamlı addımlar atılır. Bütün bunlar regionun lider dövləti olan Azərbaycanın sürətli inkişafını, beynəlxalq arena-da mövqeyinin güclənməsini bir daha təsdiqləyir.

Prezident İlham Əliyevin “Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin mərkəzində Azərbaycan vətəndaşdır və buna görə bütün dövlət qurumları tərəfindən vətəndaşların şikayətlərinə çox diqqətlə yanaşılmalıdır” fikrini əsas götürülərək, bununla bağlı Aparatın müvafiq şöbələrində vətəndaşların ərizə və şikayətləri diqqətlə araşdırılmasının vacibliyi vurğulanıb. Qeyd olunub ki, dövlət qurumları tərəfindən vətəndaşların qəbulu, onların müraciətlərinə diqqətlə yanaşılması ilə bağlı Azərbaycan Prezidentinin göstərişlərinə əsasən Konstitusiya Məhkəməsində vətəndaşların müraciətləri diqqətlə dinlənir, araşdırılaraq həll olunması üçün tədbirlər görülür. Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olan ərizə və şikayətlərin araşdırılmasına 2019-cu ildə də böyük diqqət yetirilməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri Fərhad Abdullayev həmçinin qeyd edib ki, 2018-ci ildə respublikamızda bir çox mühüm dövlət və beynəlxalq tədbirlər keçirilib, o cümlədən Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkilərinin keçirilməsi, Ulu Öndər Heydər Əliyevin 95 illiyi,

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 100 illiyi, həmçinin Konstitusiya Məhkəməsinin yubileyinə həsr edilmiş beynəlxalq konfrans təşkil olunmuşdur.

Fərhad Abdullayev bildirmişdir ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə bütün cəmiyyətin inkişafını əhatə edən hüquqi islahatlar məhkəmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə və müasirləşdirilməsinə töhfə verməkdədir. Bu da öz növbəsində vətəndaşların Konstitusiyada təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin daha səmərəli həyata keçirilməsi üçün şərait yaradır.

2018-ci ilin nəticələrindən irəli gələn məsələlərlə bağlı bütün məhkəmələrə hüququn tətbiqi və dürüst başadüşülməsi barəsində icmal məktub göndərilmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri öz çıxışını yekunlaşdıraraq, 2018-ci ildə görülmüş işləri müsbət qiymətləndirməklə yanaşı, qurumun fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə hakimlərin icraatında olan işlərlə bağlı müvafiq tövsiyələr, Aparatın qarşısında duran vəzifələrlə bağlı bir sıra tapşırıqlar verilib.

“Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsində iclas keçirilmişdir

Aprelin 9-da Konstitusiya Məhkəməsində 3 aprel 2019-cu il tarixli “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə əlaqədar iclas keçirilib.

İclası açan Sədr Fərhad Abdullayev qeyd edib ki, dövlət başçısının Fərmanı məhkəmə-hüquq sisteminin inkişafında yeni mərhələnin başlanması üçün mühüm hüquqi təməldir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanında ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı ölkənin Konstitusiya və qanunlarında təsbit edilmiş ədalət mühakiməsinin prinsiplərinə dönmədən riayət edilməsi, məhkəməyə müraciət imkanlarının genişləndirilməsi, məhkəmə fəaliyyətində şəffaflığın artırılması, məhkəmə icraatının effektivliyinin yüksəldilməsi, qəbul edilən qərarla-

rın tam və vaxtında icra edilməsi, habelə süründürməçiliyin və digər neqativ halların aradan qaldırılmasının vacibliyi vurğulanır.

Diqqətə çatdırılıb ki, dövlət başçısının Fərmanında məhkəmələrin fəaliyyətində ədalət, qərəzsizlik, aşkarlıq, hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi və Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarında təsbit edilmiş ədalət mühakiməsinin digər prinsiplərinə riayət edilməsinin zəruriliyi göstərilib.

Həmçinin, Fərmanda ədalət mühakiməsinin nüfuzunun artırılması məqsədilə məhkəmə qərarlarının elektron dərci, işlərin elektron qaydada bölüşdürülməsi, qeyri-prosessual münasibətlərin yolverilməzliyinin təmin olunması, məhkəmə fəaliyyətinə müdaxilənin qarşısının alınması, məhkəmə icraatının şəffaflığı, məhkəmə ekspertizası prosesinin təkmilləşdirilməsi, mediasiya institutunun tətbiq edilməsi, habelə məhkəmələrdə dövlət ittihamının müdafiəsi və protest verilməsi təcrübəsinin mütəmadi olaraq təhlil edilməsi və bu fəaliyyətin keyfiyyətinin artırılması xüsusilə qeyd edilib.

Bildirilib ki, Fərmanda sahibkarların məhkəməyə müraciət imkanlarının asanlaşdırılması məqsədilə ixtisaslaşmış məhkəmələrin təşkili, həmçinin vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılmasının

vacibliyi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cinayətlərin dekriminalaşdırılması üzrə işlərin davam etdirilməsi, hakimlərin və məhkəmə işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi ilə bağlı bir sıra dövlət orqanlarına tövsiyə və tapşırıqlar verilib.

Həmçinin, qeyd olunub ki, Fərmanda məhkəmə icraatının sadələşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi, məhkəmələrin infrastrukturu və təchizatının yaxşılaşdırılması, “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiqinin genişləndirilməsi, habelə hakim ştatlarının artırılmasına xüsusi diqqət yetirilib.

Sədr tarixə nəzər salaraq, qeyd etdi ki, ölkəmizdə hüquqi islahatlar Ulu Öndər Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi və gərgin əməyinin nəticəsi olan 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə müstəqil Azərbaycan dövlətinin ilk Konstitusiyasının qəbul edilməsi ilə başladı. Konstitusiyanın qəbul edilməsi vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu tələblərinə cavab verən dövlətçiliyin formalaşdırılması, siyasi və hüquq sistemində möhkəm özülün yaradılması işində mühüm addım olmuşdur.

İclas zamanı Sədr diqqətə çatdırdı ki, son illər ədalət mühakiməsinin inkişafında baş vermiş müsbət dəyişikliklər bu sahədə komp-

leks tədbirlərin həyata keçirilməsi sayəsində mümkün olmuş, bütövlükdə məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi istiqamətində proqram xarakterli sənədlər qəbul edilmiş, məhkəmələrin infrastrukturunun yenilənməsi və maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, yeni nəsil hüquqşünasların formalaşdırılması istiqamətində mühüm tədbirlər görülmüşdür.

Sədr həmçinin diqqətə çatdırdı ki, bu yaxınlarda Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet səhifəsi yenilənəcək və bu yeni internet səhifəsi bütün müasir tələblərə cavab verərək, vətəndaşların ərizə və şikayətlərinin qəbulu və operativ şəkildə baxılması üçün daha geniş imkanlar yaradacaq.

Müzakirələrdə Konstitusiya Məhkəməsinin hakimləri İsa Nəcəfov və Südabə Həsənova çıxış edərək, məhkəmə sistemində mövcud olan bəzi çatışmamazlıqlardan bəhs etdilər.

İclasın sonunda Sədr tərəfindən Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti ilə bağlı Məhkəmənin Aparatına müvafiq tapşırıqlar verilib.

Konstitusiya Məhkəməsi Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin növbəti hesabat-seçki iclası keçirilmişdir

Aprelin 30-da Konstitusiya Məhkəməsi Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin növbəti hesabat-seçki iclası keçirilmişdir.

İclası açan Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri Fərhad Abdullayev Azərbaycan Respublikasının müstəqillik qazandığı dövrdən sonra Həmkarlar İttifaqı Təşkilatlarının inkişafında yeni mərhələyə qədəm qoyulduğunu, ulu öndər Heydər Əliyevin vətəndaşların qanuni mənafeyini, əmək hüquqlarını qoruyan, sosial problemlərin həllində mühüm rol oynayan bu təşkilatlara diqqət və qayğı ilə yanaşdığını vurğulamışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən də bu siyasətin davam etdirildiyi, ölkə əhəlisinin rifahının yaxşılaşdırıldığı, məşğulluq probleminin həllində bir sıra addımlar atıldığı, eyni zamanda aztəminatlı ailələrin sosial müdafiə mexanizminin gücləndirildiyi, sosial infrastrukturun yaradılması istiqamətində bir sıra genişmiqyaslı tədbirlərin həyata keçirildiyi nəzərə çatdırılmışdır.

Daha sonra Azərbaycan Dövlət İdarələri və İctimai Xidmət İşçiləri Həmkarlar İttifaqının sədri Hikmət Osmanov çıxış edərək, Konfederasiyanın sədri Səttar Möhbalıyevin iclas iştirakçılarna salamlarını çatdırmış və İttifaqın Konstitusiya Məhkəməsi Həmkarlar İttifaqı Komitəsi ilə birgə fəaliyyəti barədə məlumat vermiş, ötən dövr ərzində əməkdaşların sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı görülmüş işlərə nəzər yetirmiş və gələcəkdə bu fəaliyyətin daha da gücləndirilməsinin vacibliyini vurğulamışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri iclasda Məhkəmə ilə Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının səmərəli fəaliyyətini qeyd edərək, görülən tədbirlərə toxunmuş, Konstitusiya Məhkəməsi Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin tərkibinin dəyişilməsi, tərkibə yeni üzvlərin və sədrin seçilməsi ilə bağlı irəli sürülən məsələyə baxmağı təklif etmişdir.

Təkliflər səsə qoyularaq yekdilliklə qəbul edildi.

Sədr Fərhad Abdullayev iclasa yekun vuraraq Konstitusiya Məhkəməsi Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin gələcək fəaliyyətində uğurlar arzuladı.

Ulu öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünə həsr edilən elmi-nəzəri konfrans keçirilmişdir

Xalqımızın ümummilli lideri, müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, ilk milli Konstitusiyamızın müəllifi Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümü münasibətilə mayın 3-də “Pullman” otelində Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun, Qara dəniz və Xəzər dənizi Regionu Ölkələrinin Hüquqşünaslar Assosiasiyasının birgə təşkilatçılığı ilə “XXI əsrdə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində müasir nəzəri və praktiki yanaşmalar” mövzusunda elmi-nəzəri konfrans keçirilib.

Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev tədbirdə açılış nitqi ilə çıxış edərək ulu öndər Heydər Əliyevin çoxşaxəli fəaliyyətindən, Azərbaycanın inkişafı və milli dövlətçiliyin gücləndirilməsi istiqamətində misilsiz tarixi xidmətlərindən, böyük xilas-

karlıq missiyasından danışıb. Fərhad Abdullayev qeyd edib ki, hüquqi dövlət quruculuğunu öz inkişafının başlıca istiqaməti kimi seçən Azərbaycanda ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə qısa müddətdə irimiqyaslı məhkəmə-hüquq islahatları başlanılıb, sovet dövründən miras qalmış hüquq sistemi tamamilə yeni, demokratik prinsiplər əsasında qurulub, institusional səviyyədə bir sıra yeni təsisatlar yaradılıb, beynəlxalq birliyə sürətli inteqrasiya sahəsində əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə edilib.

Ulu Öndərin zəngin dövlətçilik təcrübəsinin, siyasi irsinin əhəmiyyətindən bəhs edən F.Abdullayev vurğulayıb ki, 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş bu Konstitusiya ölkəmizdə dövlətçiliyin inkişafına, demokratik, hüquqi dövlət, vətəndaş cəmiyyətinin yaradılmasına və hüquq sisteminin müasir tələblərə uyğun formalaşmasına geniş imkanlar açıb. Ölkəmizdə yaradılması məhz Ulu Öndərin adı ilə bağlı olan Konstitusiya Məhkəməsi fəaliyyətə başladığı gündən üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirməyə və fəaliyyətini təkmilləşdirməklə məsuliyyətli işini həyata keçirməyə daim çalışır.

Qeyd olunub ki, ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi xəttini uğurla davam etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə reallaşdırılan siyasət nəticəsində bütün sahələrdə sürətlə inkişaf edən Azərbaycan beynəlxalq miqyasda özünə layiqli yer tutur, dünyanın inkişaf etmiş ölkələri sırasında qəraraşılıb. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatları qanunçuluğun və hüquq qaydasının daha da möhkəmləndirilməsinə, Azərbaycanın dünya birliyinə daha fəal inteqrasiyasına və demokratik imicinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” 2019-cu il aprelin 3-də imzaladığı Fərmanın ədalət mühakiməsinin keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyması üçün mühüm addım olduğu və ədalət mühakiməsi prosesində keyfiyyətə yeni və cəmiyyət üçün çox vacib yanaşmaların tətbiqinə əhəmiyyətli təkan verəcəyi xüsusilə vurğulanıb.

Konfransda AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun direktoru Aytən Mustafazadə çıxış edərək Ulu Öndərin mənəvi ömür yolundan, fəaliyyətindən danışıb. O, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qarantı olan, bütün dövrlərdə onların qorunmasına çalışan

görməli dövlət xadimi, ümummilli lider Heydər Əliyevin mədəniyyətimizin, elmimizin və təhsilimizin hərtərəfli inkişafı üçün gördüyü işlərin konkret nəticələr verdiyini vurğulayıb. Diqqətə çatdırılıb ki, Ulu Öndərin ən böyük amalı və məqsədi dövlətimizin müstəqilliyinin əbədi olması, insan hüquqlarının qorunmasını rəhbər tutan vətəndaş cəmiyyətinin qurulması idi.

Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları Üzrə Müvəkkili (Ombudsman) Elmira Süleymanova bildirib ki, Heydər Əliyev cəmiyyətin və dövlətin inkişafının məhz demokratiya və insan hüquqlarına ehtiram göstərilməsi ilə bağlı olduğuna diqqəti yönəldərək, insan hüquqlarının müasir dünyada cəmiyyəti birləşdirən əsas meyar olduğunu vurğulayırdı. Əsrlərin sınağından çıxmış ümumbəşəri dəyərlərə üstünlük verən Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunması məqsədilə bir sıra hüquqi islahatların həyata keçirilməsinə başlanılıb. İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində məhz onun tərəfindən bünövrəsi qoyulmuş köklü islahatlar və mütərəqqi tədbirlər nəticəsində respublikamızda qısa müddətdə böyük nailiyyətlər qazanılıb.

Konstitusiya Məhkəməsinin, AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun, Qara dəniz və Xəzər dənizi Regionu Ölkələrinin Hüquqşünaslar Assosiasiyasının, Ombudsman Aparatının, Milli Məclisin, Ədliyyə Nazirliyinin, Baş Prokurorluğun, Bakı Dövlət Universitetinin, digər qurum və təşkilatların nümayəndələri, nüfuz-

lu alimlər, ictimai xadimlər çıxışlarında bildiriblər ki, XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycana rəhbərlik etmiş dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin adı xalqımızın tarixinə böyük xilaskar kimi həkk olunub. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə uzaqgörənliklə atılan addımlar, Azərbaycanda əsas qoyulan güclü sosial, mədəni, iqtisadi və intellektual sərmayələr gələcəkdə Azərbaycan xalqının müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi üçün zəmin yaradıb.

Konfransa yekun vuran Fərhad Abdullayev və ombudsman Elmira Süleymanova xüsusilə qeyd ediblər ki, bu gün Prezident İlham Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində bütün sahələrdə inkişaf edən Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti, respublikamızı dünyada nüfuzlu dövlətlər sırasına daxil edən quruculuq işləri Ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi irsinin davamıdır. Son illər ölkəmizin çoxsaylı beynəlxalq siyasi, mədəni, idman tədbirlərinə böyük uğurla ev sahibliyi etməsi isə Azərbaycana beynəlxalq səviyyədə göstərilən etimadın əyani təzahürü olduğu vurğulanıb, xalqımızın rifahına yönəlmiş genişmiqyaslı tədbirlərin daim davam etdiriləcəyi diqqətə çatdırılıb.

G Ö R Ü Ş L Ə R :

Konstitusiya Məhkəməsində Rusiyanın Qanunvericilik və Müqayisəli Hüquq İnstitutunun nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib

Ölkəmizdə səfərdə olan Rusiya Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, Rusiya Federasiyası Qanunvericilik və Müqayisəli Hüquq İnstitutunun direktoru, akademik Taliya Xabriyevanın başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə mayın 23-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində görüş keçirilib.

Görüşdə nümayəndə heyətinin Azərbaycana səfərindən məmnunluğunu bildiren Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri Fərhad Abdullayev səfər çərçivəsində keçirilən səmərəli görüşlərin ölkələrimiz arasında elm sahəsində əməkdaşlığın inkişafı baxımından əhəmiyyətini vurğulayıb.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti barədə qonaqlara ətraflı məlumat verən Fərhad Abdullayev bildirib ki, ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü və müəllifliyi ilə 1995-ci ildə müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının qəbul olunmasından dərhal sonra məhkəmə-hüquq sahəsində genişmiqyaslı islahatların həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Konstitusiyanın qəbulundan üç il sonra – 1998-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin Fərmanına əsasən, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi formalaşdırılıb və bu sahədə mütərəqqi beynəlxalq təcrübəni nəzərə almaqla fəaliyyətə başlayıb.

Sədr vurğulayıb ki, Konstitusiya Məhkəməsi fəaliyyətində ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi xəttini uğurla davam etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin siyasətinin prioritetini – “hər şey xalq üçün, hər şey insanlar üçün” prinsipini əsas götürərək Konstitusiya Məhkəməsinə vətəndaşlar tərəfindən verilən şikayətlərə, digər müraciətlərə xüsusi diqqətlə yanaşır.

Nümayəndə heyətinin rəhbəri, Qanunvericilik və Müqayisəli Hüquq İnstitutunun direktoru Taliya Xabriyeva bu görüşün böyük önəm daşdığını deyib. Qonaq ölkələrimiz arasında hüquqi sahədə təcrübə mübadiləsinin vacibliyini qeyd edərək, eləcə də elm sahəsində mövcud olan ənənəvi əlaqələrin əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi üçün yaxşı əsas olduğunu bildirmişdir. Taliya Xabriyeva Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev ilə yaxın günlərdə keçirilən görüşü xatırladaraq xoş təəssüratlarından danışib.

Rusiya Federasiyası Qanunvericilik və Müqayisəli Hüquq İnstitutunun fəaliyyəti barədə ətraflı məlumat verən qonaq ölkələrimizin Konstitusiya sistemlərində oxşarlığın olduğunu diqqətə çatdırıb. Yüksək qonaqpərvərliyə və ətraflı məlumata görə Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri Fərhad Abdullayevə minnətdarlığını ifadə edən qonaqlar Azərbaycanın sürətli inkişafından və ölkəmizin gözəlliyindən məmnunluqlarını bildiriblər.

Sədr Fərhad Abdullayev Rusiya elminin son illər əldə etdiyi nailiyyətlərə toxunaraq, ölkələrimiz arasında elm sahəsində münasibətlərin uğurlu inkişafı, əlaqələrin genişləndirilməsi və birgə layihələrin həyata keçirilməsi üçün yaxşı imkanların olduğunu vurğulayıb.

Görüşdən sonra qonaqlar Konstitusiya Məhkəməsinin inzibati binası ilə tanış olublar.

S Ə F Ə R L Ə R

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Minskdə səfərdə olub

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayevin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti may ayının 28-dən 31-dək Belarus Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin 25 illik yubileyinə həsr olunmuş beynəlxalq konfransda iştirak etmək üçün Belarus Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Pyotr Miklaşeviçin dəvəti ilə Minsk şəhərində səfərdə olmuşdur.

Tədbirin açılışında Belarus Respublikası Prezidenti Administrasiyası rəhbərinin müavini Valeriy Mitskeviç ölkə Prezidenti Aleksandr Lukaşenkonun təbrik məktubunu səsləndirib.

Sonra giriş nitqi ilə Belarus Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədri

Pyotr Miklaşeviç, Avropa Şurası Venesiya Komissiyası sədrinin birinci müavini H.Kyerulf-Torgeyrsdottir, “Yeni Demokratiya Konstitusiya Nəzarəti Orqanlarının Konfransı” adından Qazaxıstan Respublikası Konstitusiya Şurasının sədri Kayrat Mami, Avrasiya İqtisadi Birliyi Məhkəməsinin sədri Jolımbet Baişev çıxış ediblər.

Konfrans zamanı konstitusiya nəzarətinin inkişafı, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları hüquq mənbəyi kimi, konstitusiya ədalət mühakiməsində yeni yanaşmalar, Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmənin üsulları və digər hüquqi məsələlər ətrafında çıxışlar edilib, müzakirələr aparılıb.

Sədr Fərhad Abdullayev konfransda “Konstitusiya ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi yolu ilə hüquqi müəyyənlik prinsipinin realizəsi” mövzusunda məruzə ilə çıxış edib.

Səfər zamanı Belarus Respublikasının Prezidenti Aleksandr Lukaşenko nümayəndə heyətlərinin rəhbərlərini öz iqamətgahında qəbul edib. Qəbul zamanı Belarus Respublikasının dövlət başçısı ölkədə həyata keçirilən hüquqi islahatlar, konstitusiya aliliyinin təmin edilməsinin, habelə vətəndaşların Konstitusiyada təsbit edilmiş hüquqlarının müdafiəsi məsələlərinə toxunub, Konstitusiya məhkəmələri arasında beynəlxalq məhkəmə-hüquq əməkdaşlığının genişləndirilməsinin vacibliyini vurğulayıb.

Səfər çərçivəsində bir sıra ölkələrin Konstitusiya Məhkəmələrinin sədrləri ilə görüşlər keçirilib, hüquqi məsələlər müzakirə edilib.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN
MƏLUMATI

Redaktorlar:
Kamran Yusifov
Tələt Binnətzadə
Murad Yusif-zadə
Fidan Xudiyeva
Orxan Rzayev
Nigar Qələndərli
Nigar Həmidova

Çapa imzalanmışdır 03.07.2019. Kağız formatı 70x100 1/16.
Fiziki çap vərəqi 9. Tirağı 200.

“Şərq-Qərb” mətbəəsində çap edilmişdir.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi 17.